

Budsjettnemnda for jordbruket
14.04.2025

Utredning nr. 3

Resultatkontrollen for gjennomføring av landbrukspolitikken

AVGITT
APRIL 2025

Innhold

1	INNLEDNING	5
1.1	Administrative enheter	6
2	PRODUKSJONGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	7
2.1	Areal og arealutvikling.....	7
2.1.1	Areal og arealutvikling	7
2.1.2	Leiejord.....	12
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner	15
2.2.1	Planteproduksjon	17
2.2.2	Husdyrproduksjon	21
2.3	Bruk av utmarksbeite.....	34
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	37
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder	37
3.1.1	Småskalaproduksjon.....	42
3.2	Økologisk jordbruk.....	48
3.3	Import og eksport	56
3.4	Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	66
3.5	Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr.....	70
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	73
4.1	Trygg mat	73
4.1.1	Zoonoser	73
4.1.2	Rester av plantevernmidler i næringsmidler	77
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	79
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	80
4.3	Tap av sau på beite	91
4.3.1	Sau på utmarksbeite.....	91
4.3.2	Forvaltning av rovdyr.....	96
4.3.3	Bestand av rovdyr.....	99
4.3.4	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovdyrskader	100
4.4	Plantehelse.....	103
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	106
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	106
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike fylker	106
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler.....	108
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	111
5.3	Syssetsetting	118
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	120
5.4.1	Fylkesnivå.....	120
5.4.2	Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.....	124
5.4.3	Utvikling annen arbeidshjelp.....	124
5.5	Alder på bruker.....	125
5.6	Landbrukseiendommer.....	126
5.7	Bygdeutvikling	128

5.8 Tilleggsnæringer.....	131
6 KLIMA OG MILJØ.....	134
6.1 Miljøprogram i jordbruket.....	135
6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket	138
6.2 Kulturlandskapet	139
6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing	141
6.3 Biologisk mangfold	144
6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet.....	153
6.5 Kulturminner og kulturmiljøer	154
6.6 Jord og jordhelse	159
6.6.1 Karbonlagring i jord	161
6.7 Avrenning til vann.....	165
6.7.1 Tilførsler av næringsstoffer	165
6.7.2 Jordarbeiding og erosjon	172
6.7.3 Gjødselforbruk.....	174
6.8 Utslipp av klimagasser og luftforurensning	176
6.8.1 Utslipp av klimagasser	176
6.8.2 Husdyrgjødsel til biogass	180
6.9 Plantevernmidler	185
6.10 Innsamling av landbruksplast.....	186
7 INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	188
7.1 Alminnelig inntekt.....	189
7.2 Levekår	192
7.2.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag	192
7.2.2 Helse og arbeidsmiljø	196
7.2.3 Velferd og avløsning	200
7.3 Lønnsutvikling etter næring	201
8 BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	203
8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer.....	203
8.1.1 Verdier og indekser	203
8.2 Varige innsatsfaktorer	205
8.3 Priser på jordreie.....	207
8.4 Tap på utlån i landbruket.....	211
9 PRISER.....	212
9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	213
9.2 Melk og melkeprodukter	216
9.3 Storfekjøtt.....	220
9.4 Sau- og lammekjøtt	221
9.5 Svinekjøtt.....	222
9.6 Egg.....	223
10 LIKESTILLING	224
10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	224
10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	226
10.3 Driftsformer	228

10.3.1 Inndeling	228
10.3.2 Driftsform og produksjon	229
10.4 Arbeidsforbruk og utdanning	229
10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn	231

II DETALJERT DEL

finnes på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publisasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: *«... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».*

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i Prop. 1 S (2022–2023).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall inndelt i størrelsesgrupper. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

Distriktspolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for virkeområder for distriktspolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk Sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999, 2010 og 2020 som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2021 og 2022 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

1.1 Administrative enheter

Endringer i administrative enheter vil utgjøre en liten andel av endringene for de enhetene det gjelder. De siste årene er følgende endringer foretatt:

- 1.1.2019 ble kommunen 1567 Rindal flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1571 Halså flyttet fra Møre og Romsdal til Trøndelag.
- 1.1.2020 ble kommunen 1444 Hornindal flyttet fra Sogn og Fjordane til Møre og Romsdal.
- 1.1.2020 ble kommunen 1852 Tjeldsund flyttet fra Nordland til Troms og Finnmark.
- 1.1.2024 ble Viken fylke delt i: Østfold, Akershus og Buskerud
- 1.1.2024 ble Vestfold og Telemark fylke delt i: Vestfold og Telemark
- 1.1.2024 ble Troms og Finnmark fylke delt i: Troms og Finnmark

Detaljerte opplysninger om administrative enheter finnes her:

<https://www.ssb.no/metadata/alle-endringer-i-de-regionale-inndelingene>

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»*

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at *«Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:*

- *Arealutvikling og –fordeling*
- *Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk*
- *Rekruttering og næringsutvikling i landbruket*

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapittelet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,77 dekar i 2024, mot 2,34 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999, 2010 og 2020 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2023 og 2024 er brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift gikk ned med 3 914 dekar fra 2023 til 2024. Østfold har størst andel dyrket areal med 19,4 prosent.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2024. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 730	724	19,4
Akershus og Oslo	5 898	828	14,0
Buskerud	13 567	481	3,5
Innlandet	49 387	2 017	4,1
Vestfold	2 092	400	19,1
Telemark	13 832	242	1,7
Agder	14 981	309	2,1
Rogaland	8 575	1 005	11,7
Vestland	31 968	816	2,6
Møre og Romsdal	13 840	504	3,6
Trøndelag	39 494	1 637	4,1
Nordland	35 758	544	1,5
Troms	25 167	242	1,0
Finnmark	45 754	91	0,2
Hele landet	304 042	9 840	3,2

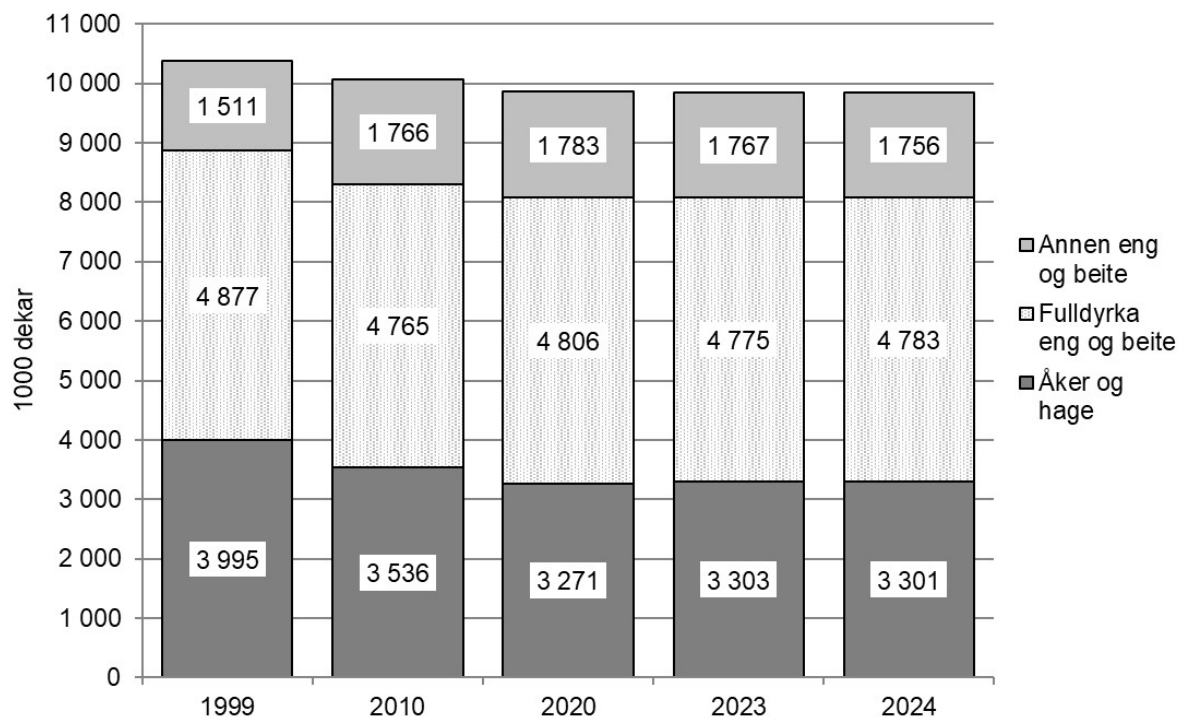
Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2024 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i figur 2.1) redusert med fem prosent, fra 10 354 200 til 9 839 900 dekar. I perioden 2005-2014 ble nytt digitalt kartverk tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,4 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,3 prosent i samme periode. Etter dette har arealet vært relativt stabilt, med en nedgang på 0,3 prosent fra 2014 til 2024.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2024. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,77 i 2024.

Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2024, men er svært ulikt fordelt mellom fylkene. Østfold har 84 prosent av arealet i åpen åker og hage, og Vestfold og Akershus har ca. 78 prosent. Vestland, Agder, Rogaland, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 1 til 7 prosent åpen åker og hage, og tilsvarende mer eng og beiteareal. Trøndelag har ca. 30 prosent åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 17 prosent etter 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet.
1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall for 2024

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2014 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.2 viser totalt jordbruksareal i drift og andel fulldyrket areal fordelt på regioner. Østlandet har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden fra 1999 til 2024.

I 1999 regnet en med at bruk som søkte produksjonstilskudd hadde om lag 70 000 dekar som ikke var i drift, og i 2024 var det omtrent samme antall dekar som i 1999.

Tabell 2.3 viser utviklingen av totalt areal eng og beite og andel eng og beite fordelt på regioner. På landsbasis har fulldyrket eng og beite hatt en nedgang på 2 prosent fra 1999 til 2024, mens annen eng og beite har økt med 16 prosent i samme periode.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift og andel fulldyrka areal fordelt på regioner. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig %-vis endring		
							99-10	10-20	20-24
Østlandet	Totalt areal	4 919	4 787	4 698	4 696	4 692	-0,2	-0,2	0,0
	Andel fulldyrket	93	91	91	91	91	-0,2	0,0	0,0
Agder og Rogaland	Totalt areal	1 291	1 301	1 302	1 312	1 314	0,1	0,0	0,2
	Andel fulldyrket	65	60	59	59	59	-0,7	-0,2	0,1
Vestlandet	Totalt areal	1 564	1 433	1 329	1 324	1 320	-0,8	-0,8	-0,2
	Andel fulldyrket	71	67	64	64	64	-0,5	-0,5	0,0
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 620	1 645	1 634	1 637	-0,2	0,2	-0,1
	Andel fulldyrket	92	89	88	89	89	-0,3	-0,1	0,2
Nord-Norge	Totalt areal	958	919	886	878	877	-0,4	-0,4	-0,2
	Andel fulldyrket	85	82	82	83	83	-0,4	0,1	0,2
Landet	Totalt areal	10 382	10 060	9 860	9 846	9 847	-0,3	-0,2	0,0
	Andel fulldyrket	85	83	82	82	82	-0,3	-0,1	0,1

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.3 Totalt areal eng og beite og andel eng og beite fordelt på regioner. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig %-vis endring		
							99-10	10-20	20-24
Østlandet	Areal eng og beite	1 743	1 950	2 037	2 009	2 010	1,0	0,4	-0,3
	Andel eng og beite	35	41	43	43	43	1,3	0,6	-0,3
Agder og Rogaland	Areal eng og beite	1 145	1 212	1 240	1 235	1 238	0,5	0,2	0,0
	Andel eng og beite	89	93	95	94	94	0,5	0,2	-0,3
Vestlandet	Areal eng og beite	1 502	1 388	1 296	1 293	1 288	-0,7	-0,7	-0,1
	Andel eng og beite	96	97	98	98	98	0,1	0,1	0,0
Trøndelag	Areal eng og beite	1 102	1 081	1 148	1 143	1 142	-0,2	0,6	-0,2
	Andel eng og beite	67	67	70	70	70	0,0	0,4	0,0
Nord-Norge	Areal eng og beite	896	892	867	862	861	0,0	-0,3	-0,2
	Andel eng og beite	94	97	98	98	98	0,3	0,1	0,1
Landet	Areal eng og beite	6 388	6 524	6 589	6 541	6 538	0,2	0,1	-0,2
	Andel eng og beite	62	65	67	66	66	0,5	0,3	-0,1

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det godkjent nydyrket 12 500 dekar i 2024. Dette er 2560 dekar mer enn året før. Målt i antall dekar var det størst antall dekar nydyrket i

Innlandet, med 4 440 dekar. De fleste fylkene hadde nedgang i antall dekar godkjent nydyrket areal fra 2023 til 2024, mens Rogaland hadde den største økningen.

Innlandet og Trøndelag hadde til sammen 52 prosent av godkjent areal i 2024.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal. Fordeling på fylker i 2024

	Søknader om	Omsøkt nydyrket	Godkjent nydyrket
2010	689	21 213	19 860
2015	854	18 832	18 139
2020	1 114	23 120	21 641
2021	906	20 855	18 084
2022	841	17 419	15 900
2023	698	10 744	9 947
2024	795	13 759	12 509
Akershus og Oslo	25	589	529
Buskerud	19	496	334
Østfold	22	318	283
Innlandet	210	4 442	4 241
Vestfold	11	199	147
Telemark	17	248	239
Agder	55	668	576
Rogaland	180	2 249	2 122
Vestland	67	783	695
Møre og Romsdal	34	438	358
Trøndelag	116	2 334	2 205
Nordland	26	597	520
Troms	8	222	197
Finnmark	5	176	63

Kilde: Statistisk sentralbyrå

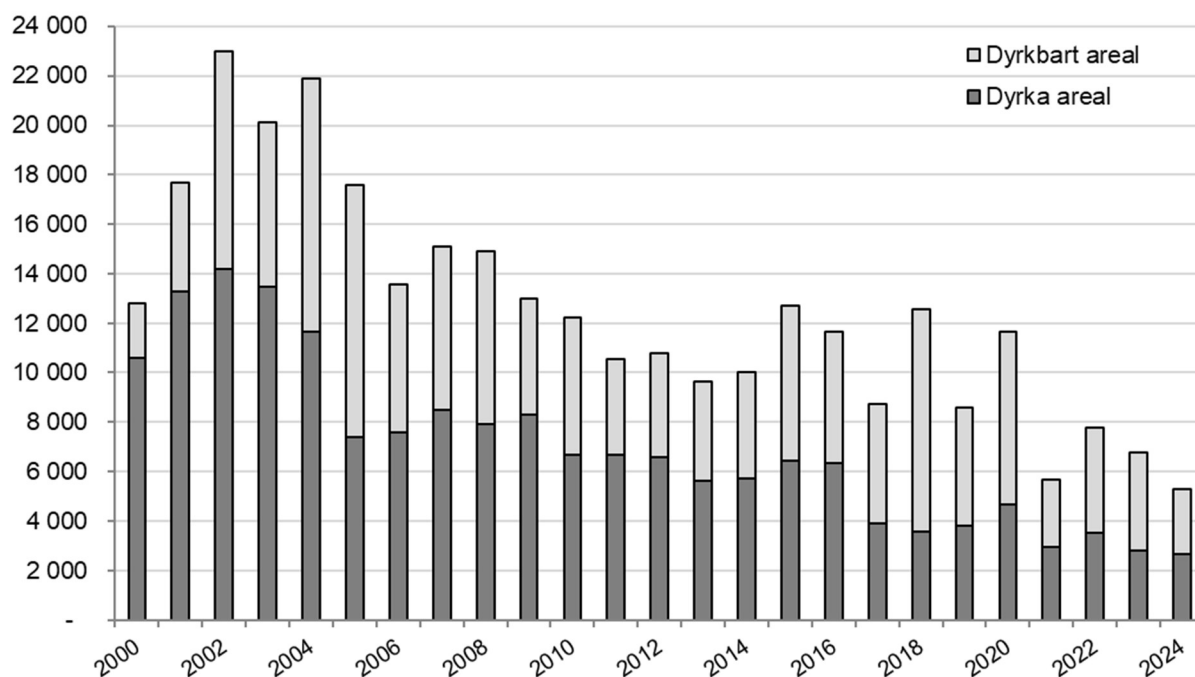
Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Fra 2016 var jordvernmålet at omdisponeringen skulle være under 4000 dekar, og fra 2023 er målet å avgrense omdisponeringen til under 2 000 dekar per år innen 2030.¹

I 2024 ble det omdisponert 2 651 dekar dyrka jord, som er 136 dekar mindre enn året før, og dette er den laveste registrerte omdisponeringen av dyrket jord siden registreringene startet i 1976. I 2023 ble det omdisponert 2 787 dekar dyrka jord.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2024. I 2024 ble det omdisponert 2 640 dekar dyrkbar jord, og i 2023, 3 970 dekar dyrkbar jord.

¹ Prop. 200 S (2020-2021)

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk.

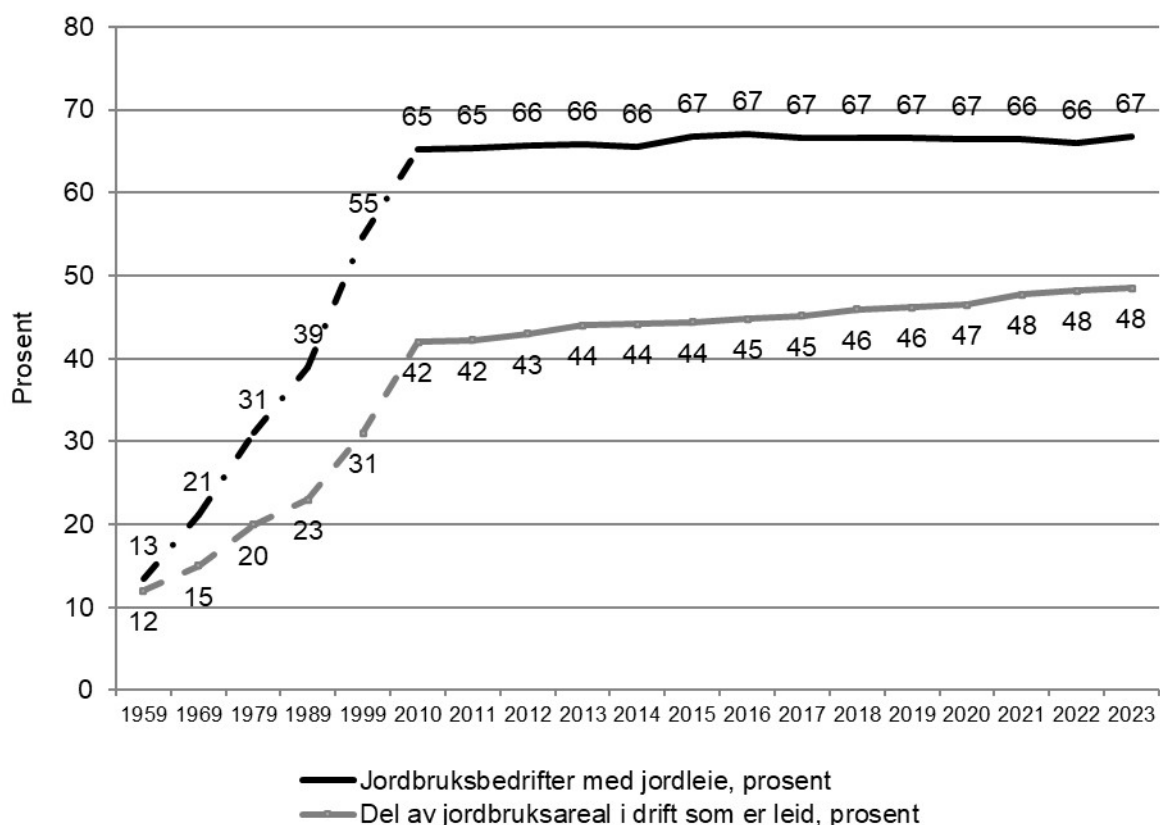
Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

Av fylkene var det Trøndelag, Rogaland og Innlandet som omdisponerte mest dyrka jord i 2024, med henholdsvis 875 dekar, 425 dekar og 342 dekar.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har i hovedsak økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2023.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2023

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2011 – 2019, 2021 – 2023.

I 2023 hadde 67 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 48 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. tabell 2.4. En ser at de to nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie, med henholdsvis 80,0 prosent i Nordland og 85,6 prosent i Troms og Finnmark. Når det gjelder leid areal av jordbruksareal i drift har Troms og Finnmark størst andel med 63,6 prosent. Rogaland har lavest andel jordbruksbedrifter med jordleie (58,0 prosent) og lavest andel leid jordbruksareal (37,9 prosent).

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2023

Fylker	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Viken	61,3	47,6
Innlandet	68,5	45,5
Vestfold og Telemark	61,6	57,7
Agder	72,9	60,1
Rogaland	58,0	37,9
Vestland	65,0	48,3
Møre og Romsdal	75,1	56,6
Trøndelag	67,8	46,2
Nordland	80,0	55,1
Troms og Finnmark	85,6	63,6
<i>Hele landet</i>	66,7	48,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Agder og de to nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2023

Antall leieforhold	Jordbruks-bedrifter	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	<10
Viken	3 717	31	40	20	9
Innlandet	4 585	24	42	24	10
Vestfold og Telemark	1 536	27	37	21	15
Agder	1 320	19	34	28	19
Rogaland	2 283	38	43	14	4
Vestland	3 765	31	44	19	6
Møre og Romsdal	1 718	19	38	28	15
Trøndelag	3 589	26	42	23	10
Nordland	1 395	16	33	28	23
Troms og Finnmark	892	14	26	28	32
<i>Hele landet</i>	24 800	27	40	22	11

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). Dette kan gjøre en sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet usikker.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. I dette kapitlet er det vist tabeller med størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2024 var tilsvarende andel 15 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 267 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. I 2023 leide hver jordbruksbedrift i gjennomsnitt 128 dekar.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99-10	10-20	20-24
Uten areal	398	1 815	1 213	1 155	1 214	14,8	-3,9	0,0
%	1	4	3	3	3			
< 100	31 237	14 359	11 867	10 421	10 402	-7,9	-1,6	-0,6
%	44	27	28	28	28			
100–199	22 286	13 440	9 764	8 947	8 755	-4,5	-3,1	-2,7
%	32	29	25	24	24			
200–299	10 367	8 444	6 120	5 624	5 462	-1,8	-3,2	-2,8
%	15	18	16	15	15			
300–499	5 273	6 857	6 024	5 756	5 547	2,4	-1,3	-2,0
%	7	15	16	15	15			
500–799	1 287	2 490	3 220	3 267	3 351	6,2	2,6	1,0
%	2	5	8	9	9			
≥ 800	290	1 034	1 718	1 985	2 059	12,3	5,2	4,6
%	0	2	4	5	6			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	46 624	38 713	37 155	36 790	-3,7	-1,8	-1,3
Areal, 1 000 daa	10 382	10 060	9 860	9 844	9 840	-0,3	-0,2	0,0
Daa/jordbruksbedrift	147	216	255	265	267	3,6	1,7	1,2
Leid areal, 1 000 daa	3 239	4 185	4 585	4 760		2,4	0,9	
Leid areal, %	31	42	47	48				
Leid areal, daa/j.bedr. ¹⁾	46	90	118	128		6,3	2,8	
J.bedr. med leid areal	38 746	29 406	25 289	24 800				
Leid areal, daa/j.bedr. ²⁾	83	140	181	192		4,9	2,6	

* Foreløpige tall

1) Gj.sn av alle jordbruksbedrifter

2) Gj.sn. av alle jordbruksbedrifter med leid areal

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i utvalgte år i perioden 2005-2024.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, deretter gikk andelen nedover, men har økt noe igjen de siste årene. Noe av årsaken til nedgangen var regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak¹⁾. Prosent

Fylke	2005	2010	2020	2023	2024*	Antall i 2024*
Viken			4,2	4,4		
Buskerud	3,0	4,4			5,1	96
Akershus/Oslo	2,4	3,0			5,0	104
Østfold	2,9	3,8			3,8	77
Innlandet	5,3	6,4	4,3	4,3	4,3	284
Vestfold og Telemark			5,7	6,4		
Vestfold	2,3	3,4			8,0	96
Telemark	2,3	3,3			4,9	62
Agder	3,2	5,0	4,5	5,1	4,9	89
Rogaland	5,5	8,2	5,5	5,7	6,2	241
Vestland	3,6	5,5	4,6	5,0	5,1	297
Møre og Romsdal	4,7	7,2	5,9	5,7	5,7	131
Trøndelag	5,1	6,9	5,5	5,3	5,3	276
Nordland	4,0	6,5	6,1	6,5	6,8	117
Troms og Finnmark			6,3	6,8		
Troms	2,8	4,6			6,1	46
Finnmark	4,2	6,9			10,8	29
<i>Hele landet</i>	<i>4,4</i>	<i>5,9</i>	<i>5,0</i>	<i>5,2</i>	<i>5,3</i>	
Antall	2 216	2 681	1 913	1 918	1 945	1 945

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt mer enn halvert fra 1999 til 2024. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 295 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 100	10 165	4 149	2 484	2 314	2 256	-7,8	-5,0	-2,4
%	46	31	25	24	24			
100–199	6 170	4 034	2 835	2 703	2 605	-3,8	-3,5	-2,1
%	28	30	28	28	27			
200–299	2 793	2 142	1 676	1 635	1 575	-2,4	-2,4	-1,5
%	13	16	17	17	16			
300–499	2 026	1 953	1 682	1 649	1 593	-0,3	-1,5	-1,3
%	9	14	17	17	17			
500–799	609	856	906	930	942	3,1	0,6	1,0
%	3	6	9	9	10			
≥ 800	146	399	538	581	594	9,6	3,0	2,5
%	1	3	5	6	6			
Antall j.bedr.	21 909	13 533	10 121	9 812	9 565	-4,3	-2,9	-1,4
1 000 daa	3 282	3 071	2 832	2 859	2 821	-0,6	-0,8	-0,1
Daa/j.bedr.	150	227	280	291	295	3,8	2,1	1,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er i hovedsak konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på 733 500 dekar i 2023, det vil si 26 prosent av samlet kornareal. For 2024 var arealet ca. 649 100 dekar hvete og rug/rughvete, tilsvarende 23 prosent av samlet kornareal. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. I 2024 var det mye nedbør i en kritisk periode på sensommeren og tidlig høst, som førte til at kvaliteten på kornet ble dårligere. Foreløpige tall fra Landbruksdirektoratet viser at det var ca. 30 prosent av hveten som ble avregnet som matkvalitet i 2024. I 2023 var andelen 56 prosent. Gjennomsnitt for de siste fem år viser 59 prosent matkvalitet for hvete og 69 prosent for rug (rughvete ikke inkludert).

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har i hovedsak vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 52 prosent fra 2010 til 2024.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 88,2 dekar i 2024. Det totale potetarealet er derimot redusert med 20 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 164,7 dekar i 2024.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 10	7 831	1 512	704	611	635	-13,9	-7,4	-2,5
%	76	54	47	46	47			
10–49	1 420	468	228	189	176	-9,6	-6,9	-6,3
%	14	17	15	14	13			
50–99	657	352	191	174	166	-5,5	-5,9	-3,4
%	6	13	13	13	12			
100–199	276	310	195	171	180	1,1	-4,5	-2,0
%	3	11	13	13	13			
200–299	61	83	97	90	84	3,0	1,4	-3,5
%	1	3	6	7	6			
≥ 300	15	70	90	100	107	14,9	2,7	4,4
%	0	2	6	7	8			
Antall j.bedr.	10 260	2 795	1 505	1 335	1 348	-11,1	-6,0	-2,7
Antall daa	148 522	132 399	115 064	115 048	118 869	-1,0	-1,4	0,8
Daa/j.bedr., alle	14,5	47,4	76,5	86,2	88,2	11,4	4,9	3,6
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	100,7	141,7	157,0	164,7	5,5	3,5	3,8

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av tabell 2.10. Det mest markerte trekket er at antall små produsenter arealmessig, har avtatt i store deler av perioden, samtidig som produsenter med større areal har økt. Foreløpige tall for 2024 viser en stor økning i grønnsaksareal på 16 prosent i forhold til 2023. Gjennomsnittlig grønnsaksareal per jordbruksbedrift ble mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2020. I 2024 har areal per jordbruksbedrift økt til 103,4 dekar per bruk, dette er en økning på 12,3 dekar per bruk i forhold til 2023.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsaksareal

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 10	964	333	385	364	360	-9,2	1,5	-1,7
%	45	32	42	41	39			
10–49	784	313	194	184	170	-8,0	-4,7	-3,2
%	37	30	21	21	19			
50–99	249	211	121	147	135	-1,5	-5,4	2,8
%	12	20	13	16	15			
100–199	98	115	101	98	129	1,5	-1,3	6,3
%	5	11	11	11	14			
≥ 200	28	72	106	98	119	9,0	3,9	2,9
%	1	7	12	11	13			
Antall j.bedr.	2 123	1 044	907	892	913	-6,2	-1,4	0,2
Antall daa	60 187	71 220	82 453	81 157	94 364	1,5	1,5	3,4
Daa/j.bedr.	28,3	68,2	90,9	91,1	103,4	8,3	2,9	3,3
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	98,8	155,8	152,1	169	7,0	4,7	2,0

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 27 424, eller 49 prosent fra 1999 til 2024, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 26 prosent i 2024.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 99	28 940	12 138	10 338	10 004	10 023	-7,6	-1,6	-0,8
%	52	34	34	35	35			
100–199	18 626	10 794	7 804	7 140	6 978	-4,8	-3,2	-2,8
%	33	30	26	25	24			
200–299	6 489	6 672	4 790	4 345	4 209	0,3	-3,3	-3,2
%	12	19	16	15	15			
300–499	1 805	4 568	4 469	4 300	4 135	8,8	-0,2	-1,9
%	3	13	15	15	14			
500–799	131	1 168	2 129	2 219	2 316	22,0	6,2	2,1
%	0	3	7	8	8			
≥ 800	13	241	694	873	919	30,4	11,2	7,3
%	0	1	2	3	3			
Antall j.bedr.	56 004	35 581	30 224	28 881	28 580	-4,0	-1,6	-1,4
1 000 daa	6 388	6 524	6 589	6 541	6 538	0,2	0,1	-0,2
Daa/j.bedr.	114,1	183,4	218,0	226,5	228,8	4,4	1,7	1,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2024. I denne perioden har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 73 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 34 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 33,5.

Det har vært en økning i antall jordbruksbedrifter i de største størrelsesgruppene i perioden 1999-2021 og 2023-2024. Jordbruksbedrifter blant de minste størrelsesgruppene har blitt redusert i hele perioden. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 2 048 i 2024. Det tilsvarer 1 prosent av jordbruksbedriftene i 1999 og 33 prosent i 2024. I forhold til 2023 er det økt med 135 bruk over 40 kyr, mens antall bruk med mindre enn 40 kyr har blitt redusert med 354 bruk.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 10	6 047	1 262	501	434	403	-13,3	-8,8	-5,3
%	27	11	7	7	6			
10–19	13 180	5 116	2 168	1 759	1 528	-8,2	-8,2	-8,4
%	58	46	30	27	25			
20–39	3 264	3 736	2 626	2 314	2 222	1,2	-3,5	-4,1
%	14	34	37	36	36			
40–69	153	853	1 572	1 602	1 687	16,9	6,3	1,8
%	1	8	22	25	27			
≥ 70	15	163	278	311	361	24,2	5,5	6,7
%	0	1	4	5	6			
Antall j.bedr.	22 659	11 130	7 145	6 420	6 201	-6,3	-4,3	-3,5
1 000 melkekyr	313	238	214	204	208	-2,4	-1,1	-0,7
Melkekyr per j.bedr.	13,8	21,4	29,9	31,8	33,5	4,1	3,4	2,9

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avviklet, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvoteregelverket. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjons-tilskuddsregelverket.

Det er likevel en del foretak som fremdeles har felles melkeproduksjon og tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen blant disse, og antallet eiendommer som er registrert i felles foretak i 2021.

I mars 2021 innførte Landbruksdirektoratet et nytt fagsystem for kvoteordningen for melk, og med det skilles det ikke lenger på hva slags type foretak som disponerer en kvote, så denne statistikken kan dermed ikke videreføres etter 2021.

Tabell 2.13 Antall registrerte foretak for felles melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår¹⁾

	2002	2005	2010	2021	Antall foretak i 2021 fordelt på antall eiendommer per fellesforetak				Antall eien- dommer i
									alt
					2	3	4	≥ 5	2021
Viken	26	48	67	28	14	4	5	5	85
Innlandet	259	386	364	97	35	21	16	25	326
Vestfold og Telem.	19	26	22	9	4	1	3	1	28
Agder	22	44	43	12	8	3		1	30
Rogaland	111	254	315	100	46	25	21	8	291
Vestland	114	214	237	112	46	23	19	24	363
Møre og Romsdal	72	124	159	73	36	16	8	13	221
Trøndelag	194	308	365	158	68	41	26	23	483
Nordland	45	63	90	32	13	8	7	4	102
Troms og Finnmark	11	14	23	13	8	2	3	0	34
Hele landet	873	1 481	1 685	634	278	144	108	104	1 963

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppgjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Vi har dermed ikke noe grunnlag for å presentere leiepriser.

Totalt for landet var ca. 356 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2021 (tabell 2.14). Innlandet fylke har størst andel jordbruksbedrifter som leier ut kvote. For landet som helhet leide 56 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 43 prosent leide kvote i 2021.

Tabell 2.14 Leie av melkekvote. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2021

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Viken	11 353	28,7	101 364	30,8	94 606
Innlandet	74 648	72,1	77 597	51,4	108 816
Vestfold og Telemark	4 466	31,0	111 651	27,1	127 601
Agder	11 598	51,5	83 442	35,9	119 571
Rogaland	74 546	59,8	116 297	46,7	148 795
Vestland	40 764	52,2	72 148	38,6	97 521
Møre og Romsdal	24 801	43,6	90 514	35,2	112 221
Trøndelag	78 460	58,8	97 224	46,5	122 785
Nordland	28 217	62,8	95 649	50,9	118 061
Troms og Finnmark	7 280	29,0	99 722	28,6	101 107
Landet	356 132	56,0	91 129	43,3	117 613

Kilde: Landbruksdirektoratet

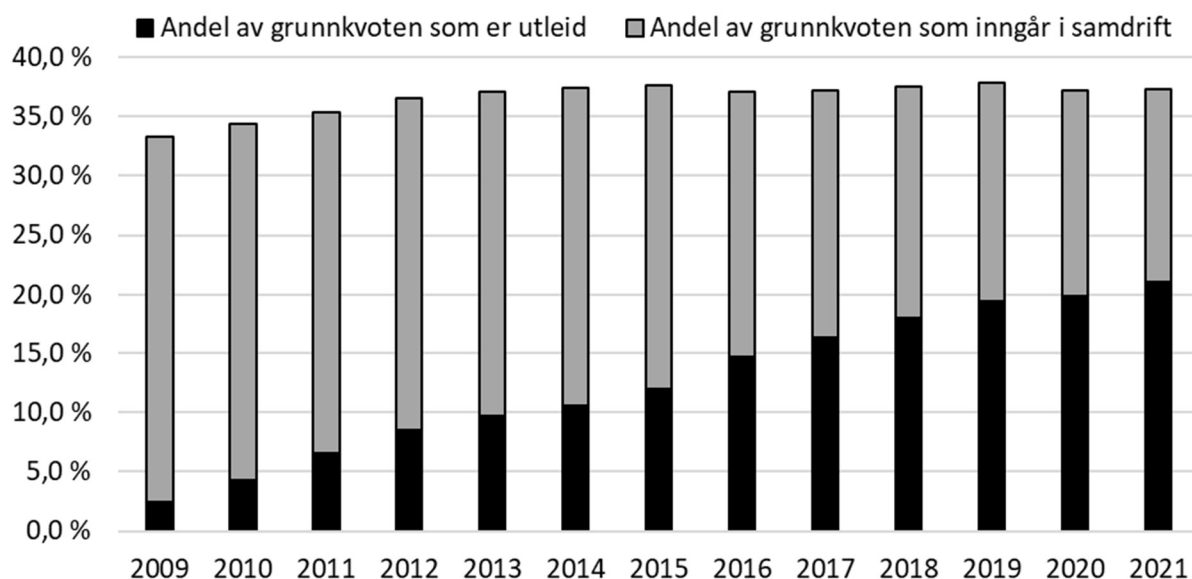
Tabell 2.15 viser hvor stor andel av utleid grunnkvote som går til fellesforetak. Totalt var det 5,2 prosent av alle bruk som leide ut til fellesforetak, mot 4,7 prosent i 2020. I 2021 var det størst antall eiendommer som leide ut til fellesforetak i Trøndelag, med 92 eiendommer. Også prosentvis var det flest i Trøndelag, med 6,7 prosent av eiendommene. Vestland leide ut størst prosent av mengden til fellesforetak, med 2,2 prosent.

Tabell 2.15 Utleie av grunnkvote til fellesforetak. Fylkesvis antall og prosent. 2021

Fylke	Antall eiendommer som leier ut til fellesforetak	Grunnkvote utleid til fellesforetak (liter)	Prosent av antall som har leid ut til fellesforetak	Prosent av mengde som er utleid til fellesforetak
Viken	12	832 592	3,1	0,8
Innlandet	67	4 466 512	5,0	1,6
Vestfold og Telemark	2	97 960	1,6	0,3
Agder	15	1 038 875	5,6	2,0
Rogaland	53	5 583 995	4,9	1,8
Vestland	69	4 476 099	6,4	2,2
Møre og Romsdal	40	3 062 207	6,4	2,0
Trøndelag	92	6 860 547	6,7	1,8
Nordland	13	964 810	2,8	0,8
Troms og Finnmark	4	285 793	1,6	0,5
Sum	367	27 669 391	5,2	1,6

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 2.4 viser utviklingen av bortdisponert kvote av total grunnkvote fra 2009 til 2021. Av figuren går det frem at andel bortdisponert kvote har vært stabil på om lag 37 % etter 2013. Det er derfor sannsynlig at årsaken til stigningen i leiemarkedet i stor grad er samdrifter som har endret organisering.

Figur 2.4 Utviklingen av bortdisponert grunnkvote

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2024.

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere.

I omsetningsrunden 2020 måtte minimum 80 prosent av melkekvoten selges til staten, i motsetning til tidligere år hvor det var krav om minst 20 prosent til staten. I 2020 ble derfor bare 12 prosent solgt privat. I 2021 og 2022 ble 60 prosent solgt privat. I jordbruksoppgjøret 2023 ble det bestemt at i salgsomgang 2023 og 2024 kan kvoten selges 100% privat. Dette var ment som tiltak for å øke andel eid kvote i melkeproduksjon. I 2023 ble det derfor solgt kun 10 000 liter kumelkkvote til staten, og i 2024 ble 228 259 liter solgt til staten.

Ved omsetningsrunden i 2024 var det 1 034 kumelkkvoter og 33 geitemelkkvoter som ble solgt. Hele 81 prosent (837 stk) av selgere med kumelkekvoter leverte ikke melk i 2024, og det samme med 82 prosent (27 stk) av selgere med geitemelkekvoter. Av kvoteselgerne var det 197 jordbruksbedrifter med ku og seks med geit som leverte melk i 2024. Det kan se ut til at grepene gjort i jordbruksoppgjøret har den ønskede effekten; at andelen leid kvote går ned.

Prisen ved salg av kumelkkvote til staten var tidligere kr 3,50 per liter, og dette ble redusert til kr 2,50 per liter i årene 2013 til 2019. Egen pris ble avtalt ved den statlige oppkjøpsordningen i 2020. I perioden 2021 til 2024 var prisen ved salg til staten kr 4,00 per liter.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvoter. På landsbasis valgte 157 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2024, og det ble solgt ca. 12 mill. liter ved delsalg, mot 7,9 mill. liter og 76 selgere i 2023.

Totalt for perioden 1997–2024 har 14 571 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 1 055 mill. liter. Trøndelag hadde 238 kvoteselgere i 2024.

**Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde.
Utvalgte år 1997–2024**

Fylke	1997		2010		2020		2024		Hele perioden	
	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter
Viken	46	2 617	13	1 479	26	3 431			997	85 445
Akershus og Oslo	18	1 089	5	721			16	2 065	297	27 846
Buskerud	9	300	5	493			18	1 321	396	26 884
Østfold	19	1 229	3	265			11	1 482	296	28 701
Innlandet	82	3 754	27	2 993	77	5 790	218	18 330	2 058	140 619
Vestfold og Telem.	31	1 516	7	488	11	1 102			376	27 402
Vestfold	6	378	1	78			10	1 263	126	11 480
Telemark	25	1 138	6	410			11	756	248	14 857
Agder	33	1 221	8	619	19	1 891	37	2 769	666	39 681
Rogaland	70	4 687	31	2 966	65	6 317	184	20 015	1 825	155 415
Vestland	111	4 022	46	3 260	77	5 331	112	7 962	2 190	122 178
Møre og Romsdal	108	5 548	35	3 329	46	4 080	78	7 215	1 678	123 242
Trøndelag	97	5 202	79	7 412	77	8 260	238	24 972	2 881	231 216
Nordland	37	1 872	17	1 518	25	2 237	77	7 523	1 039	74 080
Troms og Finnmark	26	1 516	15	1 631	12	1 273			508	41 501
Troms	21	1 223	10	1 188			15	1 510	375	29 270
Finnmark	5	293	5	444			9	926	130	11 585
Landet	718	36 089	298	27 663	435	39 713	1034	98 109	14 571	1 054 874

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.17 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2024 på 248 447 liter per jordbruksbedrift. Foretak med felles melkeproduksjon er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 2010 til 2024 var på 106 943 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer 76 prosent økning. Agder har relativt minst økning, mens Nordland har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk.
Utvalgte år 1998–2024. Liter**

	1998	2010	2020	2023	2024	% endring 2010-2024
Viken			265 124	262 788		
Akershus og Oslo	95 110	179 594			298 711	66
Buskerud	64 551	137 204			247 184	80
Østfold	97 512	213 105			345 575	62
Innlandet	70 923	129 781	200 099	202 050	222 042	71
Vestfold og Telemark			253 637	244 175		
Vestfold	97 949	219 666			370 820	69
Telemark	52 958	109 387			200 566	83
Agder	58 481	118 527	185 299	174 135	188 581	59
Rogaland	90 499	173 155	268 748	257 079	284 674	64
Vestland	57 839	107 388	175 049	174 861	191 615	78
Møre og Romsdal	71 686	144 219	235 998	232 742	254 762	77
Trøndelag	78 026	154 571	256 514	255 020	280 184	81
Nordland	69 938	133 710	235 586	235 174	259 768	94
Troms og Finnmark			238 700	229 287		
Troms	76 263	129 904			240 988	86
Finnmark	91 935	165 043			277 275	68
Landet	72 985	141 504	228 736	225 873	248 447	76

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike fylkene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.18 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2024

Fylke		Melkekvote, 1 000 liter						Sum
		0-100	100-200	200-400	400-600	600-800	>800	
Akershus og Oslo	Antall	19	23	38	19	5	4	108
	kvote	1 209	3 499	11 378	9 363	3 242	3 571	32 261
Buskerud	Antall	35	41	38	24	5	1	144
	kvote	2 196	5 867	11 114	12 162	3 408	847	35 594
Østfold	Antall	7	22	35	29	6	3	102
	kvote	546	3 516	10 368	14 156	3 917	2 746	35 249
Innlandet	Antall	294	403	337	158	19	11	1 222
	kvote	20 011	58 158	96 534	74 353	12 448	9 832	271 336
Vestfold	Antall	6	9	14	11	5	4	49
	kvote	330	1 419	4 067	5 506	3 316	3 534	18 170
Telemark	Antall	33	16	12	10	1	1	73
	kvote	1 981	2 425	3 906	4 746	665	918	14 641
Agder	Antall	90	77	72	21	2	1	263
	kvote	5 859	10 729	20 413	10 329	1 349	918	49 597
Rogaland	Antall	132	284	367	172	32	28	1 015
	kvote	9 058	41 597	108 737	82 656	21 539	25 358	288 944
Vestland	Antall	334	332	212	97	10	8	993
	kvote	21 200	47 401	60 829	46 969	6 617	7 257	190 273
Møre og Romsdal	Antall	107	205	155	88	19	13	587
	kvote	6 945	29 401	45 902	42 919	12 851	11 529	149 545
Trøndelag	Antall	162	339	470	243	36	15	1 265
	kvote	10 693	50 099	138 793	116 637	24 603	13 608	354 433
Nordland	Antall	62	125	156	81	7	1	432
	kvote	3 844	17 944	46 822	38 344	4 370	896	112 220
Troms	Antall	23	59	48	17	4	3	154
	kvote	1 610	8 656	13 432	8 033	2 758	2 624	37 112
Finnmark	Antall	7	27	32	15	1	2	84
	kvote	437	3 949	9 014	7 354	756	1 781	23 291
Landet	Antall	1 311	1 962	1 986	985	152	95	6 491
	kvote	85 918	284 659	581 307	473 526	101 839	85 418	1 612 667

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylkene. Gruppen med 200–400 000 liter har både størst andel av antall jordbruksbedrifter, med 30,6 prosent, og størst andel av kvote med 36 prosent.

Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 600–800 000 liter er på 2,3 prosent, en økning fra 1,6 prosent i 2023. Andelen av kvote i denne gruppen er på 6,3 prosent i 2024. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 1,5 prosent av jordbruksbedriftene og 5,3 prosent av kvoten.

I Telemark har 45,2 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Østfold er 6,9 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.19 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike fylker etter kvotestørrelse. 2024

Fylke		Melkekvote, 1 000 liter						Sum
		0-100	100-200	200-400	400-600	600-800	>800	
Akershus og Oslo	Andel av antall	17,6	21,3	35,2	17,6	4,6	3,7	100
	Andel av kvote	3,7	10,8	35,3	29,0	10,0	11,1	100
Buskerud	Andel av antall	24,3	28,5	26,4	16,7	3,5	0,7	100
	Andel av kvote	6,2	16,5	31,2	34,2	9,6	2,4	100
Østfold	Andel av antall	6,9	21,6	34,3	28,4	5,9	2,9	100
	Andel av kvote	1,5	10,0	29,4	40,2	11,1	7,8	100
Innlandet	Andel av antall	24,1	33,0	27,6	12,9	1,6	0,9	100
	Andel av kvote	7,4	21,4	35,6	27,4	4,6	3,6	100
Vestfold	Andel av antall	12,2	18,4	28,6	22,4	10,2	8,2	100
	Andel av kvote	1,8	7,8	22,4	30,3	18,2	19,4	100
Telemark	Andel av antall	45,2	21,9	16,4	13,7	1,4	1,4	100
	Andel av kvote	13,5	16,6	26,7	32,4	4,5	6,3	100
Agder	Andel av antall	34,2	29,3	27,4	8,0	0,8	0,4	100
	Andel av kvote	11,8	21,6	41,2	20,8	2,7	1,9	100
Rogaland	Andel av antall	13,0	28,0	36,2	16,9	3,2	2,8	100
	Andel av kvote	3,1	14,4	37,6	28,6	7,5	8,8	100
Vestland	Andel av antall	33,6	33,4	21,3	9,8	1,0	0,8	100
	Andel av kvote	11,1	24,9	32,0	24,7	3,5	3,8	100
Møre og Romsdal	Andel av antall	18,2	34,9	26,4	15,0	3,2	2,2	100
	Andel av kvote	4,6	19,7	30,7	28,7	8,6	7,7	100
Trøndelag	Andel av antall	12,8	26,8	37,2	19,2	2,8	1,2	100
	Andel av kvote	3,0	14,1	39,2	32,9	6,9	3,8	100
Nordland	Andel av antall	14,4	28,9	36,1	18,8	1,6	0,2	100
	Andel av kvote	3,4	16,0	41,7	34,2	3,9	0,8	100
Troms	Andel av antall	14,9	38,3	31,2	11,0	2,6	1,9	100
	Andel av kvote	4,3	23,3	36,2	21,6	7,4	7,1	100
Finnmark	Andel av antall	8,3	32,1	38,1	17,9	1,2	2,4	100
	Andel av kvote	1,9	17,0	38,7	31,6	3,2	7,6	100
Landet	Andel av antall	20,2	30,2	30,6	15,2	2,3	1,5	100
	Andel av kvote	5,3	17,7	36,0	29,4	6,3	5,3	100

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2022 var forholdstall for disponibel kvote for kumelk 0,99. I 2023 var forholdstallet i utgangspunktet satt til 0,95, men på grunn av høyere etterspørsel noe lavere melkeinnngang ble forholdstallet økt til 0,99 i juni 2023. Kvoteetaket var på 900 000 liter. I 2023 var det 8 foretak som fikk sin disponible kvote avkortet. Av disse foretakene var to i Trøndelag, to i Vestland og ett i flere andre fylker.

I 2024 var det ikke mulig å kjøpe grunnkvote fra staten, og det var ingen tildeling av kvote dette året. I 2024 var overproduksjonsavgiften null kroner. Det betydde i praksis at alle melkeprodusenter kunne levere så mye de ville til meieri, og ingen ble avkortet av sin disponible kvote. Geitemelkprodusentene fikk heller ikke avkortet sin kvote i 2024.

Tabell 2.20 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10

ammekyr, men andelen har vært synkende, fra 78 prosent i 1999 til 33 prosent i 2024. Gjennomsnittsbetsetningen har økt fra 6,7 til 18,7 ammekyr i samme periode.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 10	4 266	2 572	2 169	1 999	1 937	-4,5	-1,7	-2,8
%	78	49	37	33	33			
10–19	872	1 479	1 793	1 900	1 837	4,9	1,9	0,6
%	16	28	30	32	31			
20–39	284	903	1 317	1 430	1 447	11,1	3,8	2,4
%	5	17	22	24	25			
40–69	35	227	528	598	574	18,5	8,8	2,1
%	1	4	9	10	10			
≥ 70	7	22	87	66	65	11,1	14,7	-7,0
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	5 464	5 203	5 894	5 993	5 860	-0,4	1,3	-0,1
1 000 ammekyr	37	70	106	113	110	6,0	4,2	0,9
Ammekyr per j.bedr.	6,7	13,4	18,0	18,8	18,7	6,5	2,9	1,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.21 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 35 prosent fra 1999 til 2010, mens reduksjonen var på 13 prosent i perioden 2010 til 2024. Antall vinterfôra sauer ble i perioden 1999 til 2024 redusert med 8 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 68,0 i 2024.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 50	15 787	7 785	7 429	6 837	6 750	-6,2	-0,5	-2,4
%	70	53	54	52	52			
50–99	5 223	4 357	3 533	3 340	3 265	-1,6	-2,1	-2,0
%	23	29	26	25	25			
100–199	1 587	2 185	2 255	2 356	2 290	2,9	0,3	0,4
%	7	15	16	18	18			
200–299	101	337	429	470	454	11,6	2,4	1,4
%	0	2	3	4	4			
≥ 300	11	115	161	156	147	23,8	3,4	-2,2
%	0	1	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	14 779	13 807	13 159	12 906	-3,8	-0,7	-1,7
1 000 sau	955	923	903	911	877	-0,3	-0,2	-0,7
Ant. sau per j.bedr.	42,1	62,4	65,4	69,2	68,0	3,7	0,5	1,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.22 til tabell 2.24 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 78 prosent fra 1999 til 2024, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 35 prosent, med størst nedgang de siste årene.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 80 purker i 2024. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 15 prosent i 2024.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
< 30	2 501	531	343	265	259	-13,1	-4,3	-6,8
%	68	36	36	33	33			
30–59	864	420	228	203	193	-6,3	-5,9	-4,1
%	24	29	24	25	24			
60–99	220	262	160	130	132	1,6	-4,8	-4,7
%	6	18	17	16	17			
100–149	54	131	83	81	91	8,4	-4,5	2,3
%	1	9	9	10	11			
≥ 150	37	116	136	132	117	10,9	1,6	-3,7
%	1	8	14	16	15			
Antall	3 676	1 460	950	811	792	-8,1	-4,2	-4,4
1 000 purker	97	95	74	68	63	-0,2	-2,4	-3,9
Purker per j.bedr.	26,5	65,1	78,1	83,6	79,8	8,5	1,8	0,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 66 prosent i tidsrommet 1999 til 2024, men antall høner økte med 45 prosent i samme periode.

Tabell 2.23 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konsesjonsgrensen 5000 høner).

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner¹⁾, etter besetningsstørrelse²⁾

Besetnings- størrelse	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–24
500–999	155	19	4	13	8	-17,4	-14,4	18,9
%	13	3	1	2	1			
1 000–1 999	398	62	19	14	16	-15,6	-11,2	-4,2
%	34	9	3	2	3			
2 000–4 999	477	134	37	25	31	-10,9	-12,1	-4,3
%	40	20	6	4	5			
5 000–7 500	113	394	175	252	274	12,0	-7,8	11,9
%	10	60	29	42	45			
≥ 7 501	43	48	375	303	281	1,0	22,8	-7,0
%	4	7	61	50	46			
Antall jordbr.bedr. ²⁾	1 186	657	610	607	610	-5,2	-0,7	0,0
Antall jordbr.bedr. ³⁾	4 064	1 847	1 503	1 390	1 393	-6,9	-2,0	-1,9
1 000 høner ²⁾	3 101	3 926	4 570	4 562	4 575	2,2	1,5	0,0
1 000 høner ³⁾	3 181	3 953	4 542	4 586	4 599	2,0	1,4	0,3
Høner per j.bedr. ²⁾	2 615	5 975	7 492	7 516	7 500	7,8	2,3	0,0

* Foreløpige tall

1) Rugeeggproduksjon er inkludert i tallene

2) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner

3) Alle jordbruksbedrifter med høner

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020 og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger i året. Det mangler tall før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2023, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 476 i 2023. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2023 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 69 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Antall kyllinger i gjennomsnitt per bedrift økte fra 62 200 til 142 600 kyllinger fra 2001 til 2023.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2020	2023	Årlig % Endring	
						10–20	20–24
< 25 000	90	61	44	3	5	-23,6	18,6
%	18	13	8	1	1		
25 000–49 999	103	82	35	16	15	-7,5	-2,1
%	20	17	6	3	3		
50 000–74 999	165	104	49	59	67	1,9	4,3
%	32	22	9	13	14		
75 000–99 999	108	158	89	95	60	0,7	-14,2
%	21	33	15	21	13		
100 000–139 999	23	54	333	138	134	-8,4	-1,0
%	5	11	59	30	28		
140 000–279 999	16	16	15	134	177	24,5	9,7
	3	3	3	29	37		
≥ 280 000	6	7	10	17	18	5,4	1,9
%	1	1	2	4	4		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	462	476	-2,2	1,0
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	60 429	67 889	0,7	4,0
1 000 kyllinger per j.bedr.	62,2	73,1	98,3	130,8	142,6	2,9	2,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.25 viser statistikk over dyr på utmarksbeite, og tabell 2.26 viser andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Totaltall av geiter på utmarksbeite gikk ned fra 1999 til ca. 2015, men har økt etter det.

Tabell 2.25 Beitedyr på utmarksbeite¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2020	2 236 100	249 300	1 922 700	55 700	8 400
2023	2 141 400	267 100	1 805 600	60 400	8 300
2024	2 121 400	269 600	1 780 100	63 300	8 300

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite.

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært rundt 70 prosent av samlet antall dyr (tabell 2.26). Storfe og hest har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2024. Geit og kje hadde et fall i andel dyr på utmarksbeite fram til 2020, men andelen har økt etter det.

Tabell 2.26 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,0	25,6	87,2	91,5	27,0
2010	68,9	26,4	85,1	85,4	25,9
2015	70,3	29,8	84,8	83,0	28,8
2020	67,9	28,4	82,9	76,4	35,6
2023	68,1	30,3	83,5	80,1	34,6
2024	69,2	31,8	84,0	82,8	36,6

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

- 1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite. Totalt antall dyr er hentet fra søknadsomgang 1, bortsett fra lam, som er fra søknadsomgang 2, «lam på beite i minst 12/16 uker»

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.27 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. I forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, holdt andelen seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2020, men har gått ned til 11–12 prosent de siste årene.

Av det totale antallet var det 16 besøkssetre i 2023 og 20 i 2024.

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.27 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesforetak

	1999	2010	2020	2023	2024
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 721	1 579	976	750	743
Andel jordbr.bedrifter med seter, % ²⁾	11,6	13,7	13,1	11,2	11,5

- 1) Noen har både enkelt- og fellesseter

- 2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 49 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2017, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppgjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at kornproduksjonen i 2023 var høyere enn i 2022 for Trøndelag og Nordland, men hadde en stor reduksjon i de andre fylkene. Avlingsåret 2023 var preget av både tørke og flom. En prognose fra markedsregulator Felleskjøpet Agri i november 2024, viser at forventet avling for 2024 blir 40 prosent høyere enn 2023, og 1 prosent over femårssnittet.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2022	2023	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
Viken	571,1	625,2	580,7	716,5	374,3	0,2	0,9	-16,2
Innlandet	320,3	318,5	300,7	382,8	230,3	-0,6	1,7	-13,6
Vestfold og Telemark	147,6	162,0	150,7	148,5	91,1	0,2	0,0	-15,5
Agder	13,4	6,4	5,9	4,7	3,3	-7,2	-3,3	-8,0
Rogaland	14,8	19,4	16,7	18,9	16,6	1,1	-3,9	14
Vestland	0,9	0,3	0,1	0,1	0,1	-15,9		
Møre og Romsdal	7,6	4,6	2,1	3,4	1,3	-11,0	4,5	-26,9
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	154,4	169,6	0,4	0,0	4,6
Nordland	1,5	0,5	0,8	0,5	0,5	-5,9	-6,3	8,4
Troms og Finnmark	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	1 218,1	1 298,4	1 205,7	1 429,8	887,1	-0,1	0,8	-12,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2024 står Innlandet for 56 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring	
						99-10	10-24
Viken			46,0	35,7			
Akershus og Oslo	16,7	16,3			20,9	-0,2	1,8
Buskerud	12,2	9,8			7,5	-2,0	-1,9
Østfold	24,7	14,7			12,9	-4,6	-0,9
Innlandet	182,6	164,2	189,9	158,1	196,8	-1,0	1,3
Vestfold og Telemark			48,7	44,3			
Vestfold	37,7	45,7			33,4	1,8	-2,2
Telemark	8,4	2,3			1,8	-11,2	-1,7
Agder	4,6	8,8	8,7	7,5	7,4	6,1	-1,2
Rogaland	23,7	20,5	17,7	17,3	20,6	-1,3	0,0
Vestland	4,7	2,1	2,5	2,4	2,7	-7,0	1,7
Møre og Romsdal	6,9	4,5	6,6	4,1	4,2	-3,8	-0,5
Trøndelag	47,9	38,8	32,8	38,0	39,0	-1,9	0,0
Nordland	5,7	3,2	3,6	1,7	1,3	-5,1	-6,2
Troms og Finnmark			4,8	4,4			
Troms	4,2	2,2			6,2	-5,9	7,8
Finnmark	0,4	0,1				-16,4	
Landet	380,4	333,2	361,3	313,5	354,7	-1,2	0,4

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca. 1 500 mill. liter på 2000-tallet, men gikk ned til 1 385,5 mill. liter i 2023, og opp til 1 462,2 mill. liter i 2024. Melkeproduksjonen er kvotestyrte, og fra og med 2018 er det 14 produksjonsregioner. Dette gjør at forholdet mellom fylkene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på fylker. Mill. liter¹⁾

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						99-10	10-24
Viken			94,5	87,6			
Akershus og Oslo	33,6	27,2			27,6	-1,9	0,1
Buskerud	37,7	32,8			29,5	-1,2	-0,8
Østfold	35,6	33,9			30,2	-0,4	-0,8
Innlandet	282,2	257,2	249,5	234,7	245,0	-0,8	-0,3
Vestfold og Telemark			30,6	28,6			
Vestfold	17,9	16,6			16,1	-0,7	-0,2
Telemark	16,5	13,1			12,7	-2,1	-0,3
Agder	49,2	45,0	42,6	39,5	41,1	-0,8	-0,6
Rogaland	269,2	278,4	286,9	263,2	289,7	0,3	0,3
Vestland	222,1	179,2	170,3	158,2	166,4	-1,9	-0,5
Møre og Romsdal	163,0	145,8	135,6	124,6	128,8	-1,0	-0,9
Trøndelag	347,9	320,8	332,6	307,0	327,0	-0,7	0,1
Nordland	113,6	105,4	102,7	95,5	100,5	-0,7	-0,3
Troms og Finnmark			51,6	46,7			
Troms	39,0	31,5			27,8	-1,9	-0,9
Finnmark	19,8	19,0			19,9	-0,4	0,3
Landet	1 647,3	1 506,0	1 496,9	1 385,5	1 462,2	-0,8	-0,2

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2024 på 84,6 mill. kg, en reduksjon fra 89,0 mill. kg i 2023 (tabell 3.1d). Det er reduksjon i antall kilo i alle områder fra 2023 til 2024, totalt gikk produksjonen ned med 4,41 mill. kg.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						99–10	10–24
Viken			6,7	7,5			
Akershus og Oslo	2,6	2,0			2,6	-2,2	1,8
Buskerud	2,3	2,0			2,2	-1,4	0,7
Østfold	2,4	1,6			1,8	-3,4	0,7
Innlandet	17,1	16,5	17,8	20,0	18,4	-0,3	0,8
Vestfold og Telemark			3,0	3,4			
Vestfold	1,4	1,1			1,7	-1,8	3,1
Telemark	1,3	1,2			1,4	-1,3	1,2
Agder	3,4	2,9	3,3	3,8	3,6	-1,3	1,6
Rogaland	15,7	14,4	14,3	15,5	15,5	-0,8	0,5
Vestland	11,1	8,6	7,6	7,3	7,0	-2,3	-1,5
Møre og Romsdal	9,3	7,5	6,5	6,2	6,0	-1,9	-1,5
Trøndelag	19,8	17,1	17,7	17,5	16,9	-1,4	-0,1
Nordland	6,6	6,4	6,3	5,9	5,7	-0,2	-0,9
Troms og Finnmark			2,1	2,1			
Troms	1,7	1,5			1,2	-1,1	-1,6
Finnmark	0,7	0,6			0,6	-0,9	-0,1
<i>Landet</i>	<i>95,4</i>	<i>83,5</i>	<i>85,3</i>	<i>89,0</i>	<i>84,6</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,1</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2024 på 129,0 mill. kg, og det er en reduksjon fra 132,0 i 2023. Svineproduksjonen har økt i Agder fra 2023 til 2024, men i alle andre områder har produksjonen blitt redusert i antall kilo. Fra 2010 til 2024 har produksjonen økt mest i antall kilo i Innlandet og gått mest ned i Vestfold.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						99-10	10-24
Viken			15,6	15,0			
Akershus og Oslo	6,8	6,0			4,8	-1,2	-1,6
Buskerud	1,7	1,0			0,7	-4,9	-2,9
Østfold	9,4	10,1			9,1	0,7	-0,7
Innlandet	22,4	24,9	28,0	30,2	29,8	1,0	1,6
Vestfold og Telemark			10,5	10,4			
Vestfold	8,5	10,4			8,2	1,9	-1,7
Telemark	2,0	1,7			1,5	-1,3	-1,0
Agder	2,0	1,9	2,4	2,7	2,8	-0,5	3,4
Rogaland	24,5	37,1	38,7	36,9	36,3	3,8	-1,6
Vestland	3,8	4,0	4,3	4,3	4,2	0,5	-0,8
Møre og Romsdal	2,3	2,4	2,5	2,1	1,9	0,3	-6,1
Trøndelag	20,1	21,9	22,8	22,9	22,2	0,8	-0,6
Nordland	3,3	6,3	6,3	6,9	6,8	6,1	1,9
Troms og Finnmark			0,6	0,7			
Troms	1,3	1,0			0,7	-2,6	-2,8
Finnmark	0,3	0,1			0,0	-6,9	-25,2
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>128,8</i>	<i>131,7</i>	<i>132,0</i>	<i>129,0</i>	<i>1,6</i>	<i>-0,5</i>

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2024 på 21,9 mill. kg, det er en fortsatt nedgang fra 22,7 mill. i 2023 og 23,5 mill. i 2022.

Produksjonen av sau- og lammekjøtt har holdt seg stabil i Nordland, Troms og Finnmark, men har blitt redusert i alle andre områder fra 2023 til 2024.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						99–10	10–24
Viken			1,6	1,5			
Akershus og Oslo	0,2	0,2			0,3	2,5	2,2
Buskerud	1,3	1,2			1,0	-0,7	-1,3
Østfold	0,1	0,1			0,1	0,0	0,3
Innlandet	3,9	4,2	4,4	4,1	3,8	0,6	-0,7
Vestfold og Telemark			0,7	0,7			
Vestfold	0,1	0,1			0,1	1,7	0,7
Telemark	0,7	0,6			0,5	-0,6	-1,2
Agder	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	-1,6	0,1
Rogaland	4,0	5,3	5,2	5,2	5,1	2,5	-0,3
Vestland	4,7	4,4	4,2	4,0	3,9	-0,5	-0,9
Møre og Romsdal	1,3	1,2	1,2	1,0	1,0	-1,0	-1,0
Trøndelag	2,1	2,3	2,7	2,2	2,2	0,9	-0,4
Nordland	1,8	2,3	2,0	1,7	1,7	2,2	-2,0
Troms og Finnmark			1,6	1,3			
Troms	1,2	1,4			1,1	1,8	-2,0
Finnmark	0,2	0,3			0,2	0,7	-0,7
Landet	22,6	24,4	24,6	22,7	21,9	0,7	-0,8

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en årlig økning på 2,5 prosent fra 2010 til 2024. Totalt produsert mengde var 120,5 mill. kg i 2024. Dette er en økning på 3,3 mill. kg fra 2023.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom fylkene. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og fylkene Telemark, Agder, Vestland og Møre og Romsdal har svært liten produksjon. I 1999 produserte Akershus/Oslo, Buskerud, Østfold, og Innlandet 58 prosent av fjørfekjøttet mot 34 prosent i 2024. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 29 prosent i 2024, mens Rogaland har økt fra 13 til 32 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						99–10	10–24
Viken			22,8	24,3			
Akershus og Oslo	1,9	2,5			2,1	2,5	-1,2
Buskerud	0,9	1,0			1,2	1,2	1,0
Østfold	10,5	16,0			21,5	3,9	2,1
Innlandet	7,7	15,8	17,4	17,0	16,4	6,8	0,2
Vestfold og Telemark			4,8	4,9			
Vestfold	3,0	4,7			4,2	4,1	-0,7
Telemark	0,4	0,4			0,6	-0,8	4,4
Agder	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	2,6	-1,2
Rogaland	4,8	14,8	31,6	35,2	38,1	10,8	7,0
Vestland	1,0	0,8	0,2	0,2	0,2	-2,5	-7,9
Møre og Romsdal	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-3,6	0,1
Trøndelag	5,5	28,1	29,4	34,8	35,4	16,0	1,7
Landet	36,5	84,9	107,0	117,3	120,5	8,0	2,5

Kilde: Landbruksdirektoratet

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 12,8 mill. kg fra 2010 til 2024. I 2010 sto Rogaland for 29,2 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 25,9 prosent i 2024. I Trøndelag har andelen gått opp fra 14,5 til 25 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på fylker. Mill. kg

	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring	
						99–10	10–24
Viken			12,4	12,8			
Akershus/Oslo	3,6	3,3			2,8	-0,8	-1,3
Buskerud	1,1	2,2			1,6	6,4	-2,4
Østfold	5,7	7,5			7,6	2,6	0,1
Innlandet	7,5	7,1	10,0	10,0	10,0	-0,4	2,5
Vestfold og Telemark			3,8	3,9			
Vestfold	2,4	2,0			1,3	-1,7	-2,8
Telemark	1,7	1,4			2,2	-1,9	3,5
Agder	2,6	2,1	2,2	2,3	2,3	-2,2	0,8
Rogaland	12,0	17,4	18,7	18,4	18,7	3,4	0,5
Vestland	3,7	3,5	3,3	3,2	3,0	-0,5	-1,2
Møre og Romsdal	1,3	2,1	2,5	2,6	2,5	4,8	1,1
Trøndelag	4,2	8,6	17,7	18,1	18,0	6,9	5,4
Nordland	1,0	1,4	1,6	1,3	1,5	2,5	0,7
Troms og Finnmark			0,9	0,9			
Troms	0,8	0,6			0,6	-2,9	1,1
Finnmark	0,1	0,2				8,7	
Landet	47,7	59,5	73,1	73,2	72,3	2,0	-0,1

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.1.1 Småskalaproduksjon

Det er et mål at omsetningen av lokalmat og -drikke skal være på 25 mrd. kroner innen 2035. Målet er en oppfølging av regjeringens ambisjoner i Hurdalsplattformen, hvor det står at regjeringen vil: *Stimulere til auka produksjon og omsetnad av lokalmat og -drikke og økologisk mat*. Målet om økt omsetning av lokalmat og -drikke er forankret i Stortinget gjennom behandlingen av Meld. St. 11 (2023-2024).

I Norge har vi omtrent 1 800 lokale matprodusenter². Produsentene har flere ulike alternativer for å nå ut til kundene med sine produkter, blant annet *Bondens Marked*, REKO-ringer eller salg gjennom dagligvarehandelen. Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no*, og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*.

Tabell 3.2 viser antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk. Lokalmatdatabasen og «Beskyttede betegnelser» ble opprettet i 2015.

Tabell 3.2 Antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk

	Spesialitet		Lokalmatdatabasen		Beskyttede betegnelser
	Produkter	Produsenter	Produkter	Produsenter	Geografiske områder
2013	202				
2015	285	76	360	70	24
2016	425 ¹⁾	86	1 086	465	27
2020	563	126	2 429	568	31
2022	579	131	3 103	513	32
2023	581	131	2 023	537	32
2024	540	129	2 805	534	35

- 1) Fra 2016 fikk hvert produkt egen strekkode. Dvs. at en type ost kan f.eks. selges både i stykker og i skiver, og dette blir da regnet for to ulike produkter.
- 2) Endring i 2018: kun bedrifter med gjennomført egenrevisjon framkommer, dvs. at det er flere i selve databasen.

Kilde: Årsmeldinger Matmerk

Spesialitetsmerke og Beskyttet Betegnelse

Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 35 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse (2024). Til sammenligning er det mellom 6 og

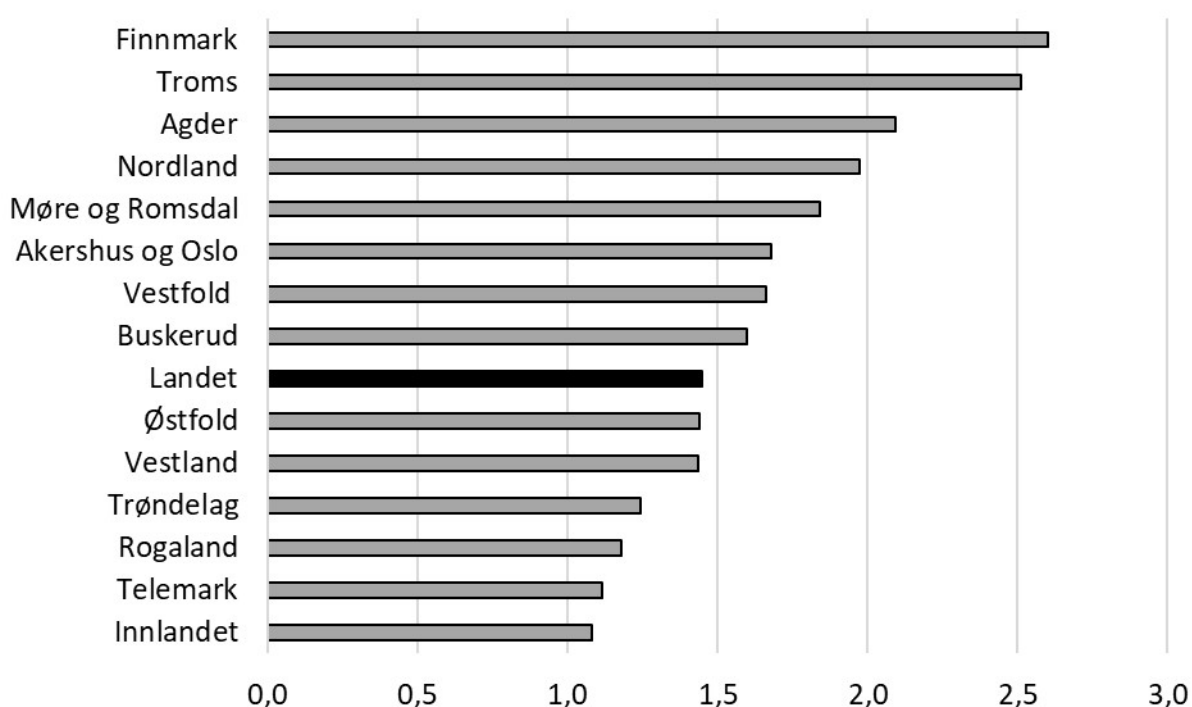
² Kilde: Et estimat gjort av Stiftelsen Norsk Mat, Bondens marked og Innovasjon Norge

10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

Lokalmatdatabasen

På *lokalmat.no* er 534 matprodusenter og 2 805 produkter registrert (per mars 2025). Det er flest produsenter i Vestland, med 83 stk. og færrest i Finnmark, med 7 produsenter.

Figur 3.1 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke. Finnmark har et lavt antall jordbruksbedrifter, og er derfor er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

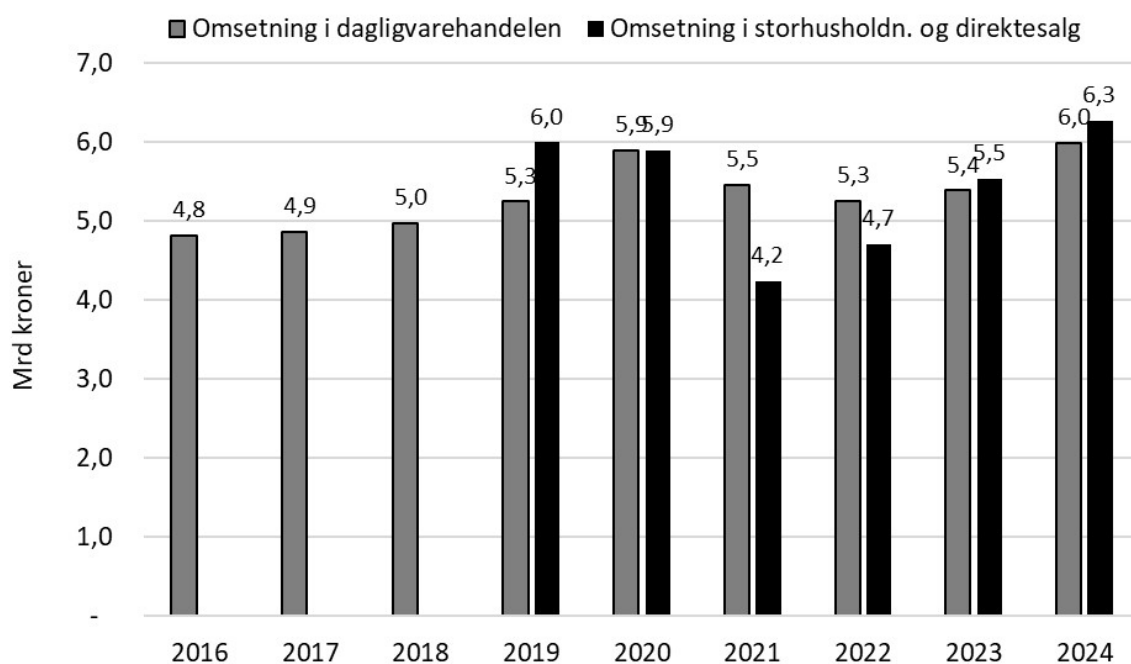

Figur 3.1 Andel småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

Figur 3.2 viser omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt salg av lokalmat og -drikke i storhusholdninger og ved direktesalg, som ble målt for første gang i 2019. Omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen har i hovedsak hatt en økning de siste årene, og var på 6 mrd. i 2024. Tilsvarende omsetning i storhusholdninger og ved direktesalg ble målt til 5,5 mrd. i 2023 og 6,3 mrd. i 2024.

Ved endringer i varegrupper som kommer inn, eller blir tatt ut av statistikken vil også omsetningen endres bakover i tid.

Figur 3.2 Omsetning av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt tilsvarende omsetning i storhusholdning og direktesalg i 2019 -2024.

Kilde: Stiftelsen Matmerk

Bondens marked

Bondens marked ble etablert i Norge i 2003 etter modell fra det internasjonale konseptet Farmers Market³. Bondens marked er et beskyttet merke, eid og kontrollert av Stiftelsen Bondens marked Norge. På Bondens marked kan en kjøpe mat direkte fra produsenten. Produktene en kan få kjøpt vil variere gjennom sesongen og fra marked til marked. Som oftest vil en finne oster, økologisk kjøtt, fisk og vilt, bakervarer, honning, frukt, bær og grønnsaker.

Bondens marked stiller strenge krav til produsentene. Råvarene skal være lokale og sporbare, foredlingen skal ha et håndverksmessig og småskala preg, og produsenten skal selv stå for salget. Disse kravene stilles for at en skal få en unik vare hvor opprinnelse, kvalitet og smak står i sentrum.

I oppstartsåret ble Bondens marked arrangert på ni ulike steder, og totalt ble det arrangert 63 markedsdager på disse stedene. Gjennomsnittlig omsetning per utbyder per markedsdag var i overkant av kr 6 000, men dette varierer mellom de enkelte produsentene fra kr 700 til kr 40 000. Kravet til omsetning varierer sterkt både ut ifra kostnader på råvarer og arbeidsinnsatsen knyttet til foredlingsgrad.

³ Kilde: www.bondensmarked.no

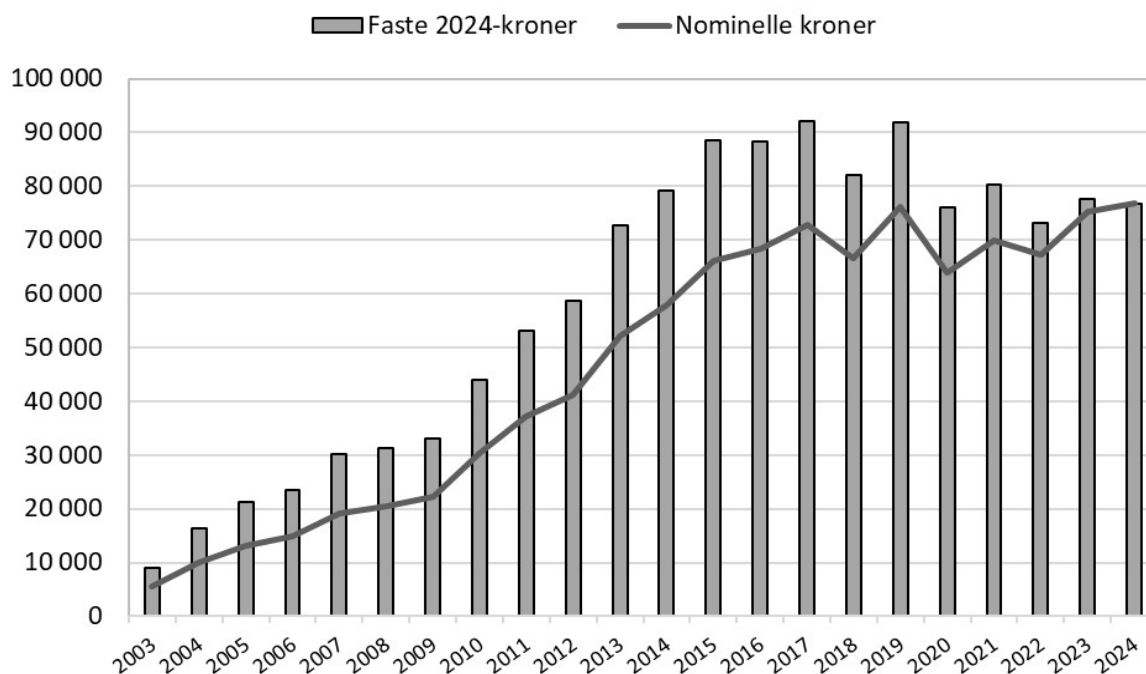
Tabell 3.3 viser total omsetning på Bondens marked, samt antall markedsdager og omsetning per markedsdag. Omsetningen har økt fra 5,5 mill. i 2003, og var på 76,8 mill. i 2024.

Tabell 3.3 Total omsetning, antall markedsdager og omsetning per markedsdag

	Total omsetning, kroner	Antall markedsdager	Gj.snittlig omsetn. per markedsdag, kroner
2003	5 500 000	63	87 300
2005	13 100 000	195	67 200
2010	30 300 000	213	142 300
2015	66 200 000	245	270 200
2020	63 945 000	316	202 400
2022	67 211 800	359	187 200
2023	75 368 100	388	194 200
2024	76 787 000	367	209 200

Kilde: Bondens marked Norge. Nominelle kroner

Bondens marked arrangeres i dag på om lag 20 ulike steder i Norge, fra Alta i nord til Kristiansand i sør. Det langsiktige målet er å ha markeder i alle store byer hver lørdag i sesongen. Omsetningen fra bondens marked økte hvert år fram til 2017, men har variert etter dette. Figur 3.3 viser omsetningen på landsbasis fra 2003 til 2024.

Figur 3.3 Omsetning på landsbasis fra Bondens marked. 1000-kroner.

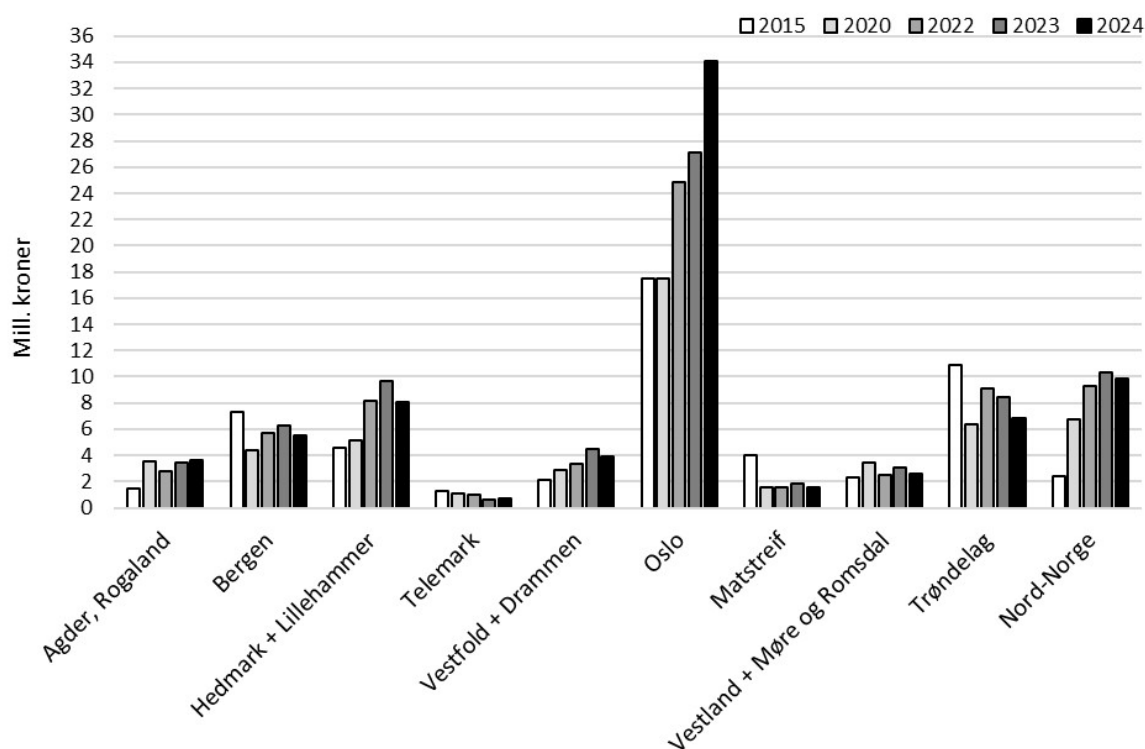
Kilde: Bondens marked Norge

Figur 3.4 viser omsetningen på Bondens marked ved ulike lokasjoner i perioden 2015-2024. Den geografiske enheten er enkelte steder byer og andre steder fylker. I 2015 var den totale omsetningen på 66 mill. kroner, i 2023 75,4 mill. kroner, og i 2024 76,8 mill. kroner. Både i 2020 og delvis 2021 ble omsetningen preget av korona, spesielt i de store byene hvor det ikke var samlet folk i sentrum.

Oslo er det stedet hvor det er høyest omsetning av lokale matvarer. «Matstreif» er en nasjonal matfestival i regi av Innovasjon Norge, og Bondens marked pleier å arrangere et stort marked de samme dagene.

I 2019 var første år det ble gjennomført markeder i alle landets fylker.

Mange kunder på Bondens marked etterspør økologiske produkter, og andelen økologiske produsenter har vært stabilt på ca. 27 prosent de siste årene. Bondens marked har et prosjekt på gang for å rekruttere flere øko-produsenter, men andelen av omsetningen med økavarer går ned, da de fleste øko-produsentene har mindre volum og verdi, og deltar på færre markeder.

Figur 3.4 Omsetning på Bondens Marked ved ulike lokasjoner, utvalgte år 2015-2024. Nominelle kroner

Kilde: Bondens marked Norge

REKO-ringer

REKO betyr RETTferdig KONsum og er et handelsfenomen som ble grunnlagt i Finland i 2013. Etablering av nye REKO-ringer i Norge var en del av Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt prosjekt Matnyttig. Salgsfenomenet har ingen mellomledd og produsenten får 100% av salgssummen. Kundene forhåndsbestiller varer via en Facebook-gruppe, og bestilte varer leveres ut til kunder til oppsatt tid på et fast sted. Første REKO-ring i Norge ble etablert november 2017. Hittil er det etablert ca. 140 REKO-ringer spredd i ulike byer og tettsteder i Norge, og det er 1-6 administratorer per REKO-gruppe på Facebook som tar imot bestilling av varer. Til sammen er det om lag 500 000 kunder tilknyttet de ulike REKO-ringene i Norge og ca. 6-700 produsenter som selger varer. Tallene er usikre fordi det ikke er en organisert aktivitet, og noen ringer er aktive bare i perioder. Det er heller ingen registrering av antall produsenter eller kunder.

3.2 Økologisk jordbruk

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Der sies det at «Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon». Matmerk fikk gjennom denne strategien i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å starte arbeidet med en større omlegging av økologisk.no til å bli en ressurside for flere aktører, samt opprette et redaksjonsråd for dette.

Tabell 3.4 og tabell 3.5 viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1999. I 2024 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,3 prosent. Inkludert areal under omlegging er andelen 4,6 prosent. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i Trøndelag. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009, bortsett fra en liten økning fra 2021 til 2022. Andelen økologiske jordbruksbedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på ca. fem prosent de siste årene.

Tabell 3.4 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1999	2010	2020	2023	2024*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	1 762	2 805	1 981	1 894	1 872	-1,2
Fulldyrka eng	95 930	278 459	238 821	232 374	238 958	2,8
Annen eng og grovfôrvekster	16 894	24 706	21 801	19 932	19 621	-1,6
Innmarksbeite	22 497	79 027	70 496	69 811	71 851	2,9
Korn og erter til modning	8 611	70 008	62 005	64 469	65 394	1,4
Potet	1 472	1 620	936	844	823	-2,5
Andre vekster	3 195	10 507	19 463	17 852	19 923	11,6
Grønngjødsels areal og brakkmark	911	7 637	5 284	3 906	4 780	22,4
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	149 510	471 964	418 805	409 188	421 350	3,0
Økol. areal i % av j. areal i drift	1,4	4,7	4,2	4,2	4,3	3,1
Jordbr. areal under omlegging, daa	38 225	101 955	33 001	49 498	34 063	-31,2

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.5 Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2020	2023	2024*
Andel jordbr. bedr. med økol. drift av alle bruk	2,5	6,1	5,1	5,1	5,1
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,0	4,9	5,0
Natureng og overfl. dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,1	5,1	5,2
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,2	2,3	2,3
Potet	1,0	1,2	0,8	0,7	0,7

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.6 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1999 til 2024.

Tabell 3.6 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1999	2010	2020	2023	2024*	Årlig % endring	
						10–20	20–24
Storfe	7 424	27 211	28 639	27 449	29 198	0,5	0,5
Melkeku ²⁾	2 998	8 764	7 781	7 062	7 117	-1,2	-2,2
Ammeku	680	3 232	4 144	4 812	4 932	2,5	4,4
Annet storfe	3 746	15 215	16 714	15 575	17 149	0,9	0,6
Sau	18 393	48 941	44 115	42 608	41 708	-1,0	-1,4
Geit	1 052	1 426	1 786	1 305	1 282	2,3	-8,0
Slaktegris ³⁾	282	2 460	1 514	3 676	3 817	-4,7	26,0
Verpehøner	27 228	153 319	316 569	256 304	300 428	7,5	-1,3

*Foreløpige tall

1) Fra 1999–2017 var telledatoen 31/12. Fra 2018–2024 var telledatoen 1.3 for sau og 1.10 for resten

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Landbruksdirektoratet / Debio

Tabell 3.7 viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 7,4 prosent i 2024.

Tabell 3.7 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr¹⁾. Prosent

	1999	2010	2020	2023	2024*
Storfe	0,7	3,1	3,2	3,1	3,4
Melkeku	0,9	3,6	3,6	3,5	3,4
Ammeku	2,3	5,3	3,9	4,3	4,5
Annet storfe	0,5	2,7	3,0	2,8	3,2
Sau	1,7	4,6	4,7	5,0	5,0
Geit	1,5	2,4	3,0	2,1	2,0
Slaktegris ¹⁾	0,0	0,2	0,3	0,4	0,9
Verpehøner	0,9	3,8	7,8	6,4	7,4
Kyllinger ¹⁾	0,0	0,2		0,8	1,4

*Foreløpige tall

1) Fra 1999–2017 var telledatoen 31/12. Fra 2018–2024 var telledatoen 1.3 for sau og 1.10 for resten (Kilde: Landbruksdirektoratet). Mangler data for slaktekylling i 2020.

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, med 1 prosent. Tallene for 2024 er totale tall for alle slakteriene som har rapportert til Landbruksdirektoratet, og er derfor ikke direkte sammenlignbare med tidligere år. Slakteriene som har rapportert inn står for 90 prosent av all økologiske slakting. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk gikk fra 44 prosent i 2021 til 32 prosent i 2023, og har i 2024 økt til 53 prosent. Totalt sett er det Innlandet som produserer mest økologisk kjøtt, etterfulgt av Trøndelag, Vestfold, Vestland og Østfold. I 2024 kom 74 prosent av den totale økologiske kjøttproduksjonen fra disse fem fylkene.

I 2024 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 460 tonn, stabilt fra 2023, men med en økning i økologisk svinekjøtt og en nedgang for småfe og storfe. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Etter å ha økt til 44 prosent i 2023, sank anvendelsesgraden for kjøtt fra firbente dyr til 43 prosent i 2024.

Tabell 3.8 viser tilført og omsatt mengde økologisk storfekjøtt. Det økologiske produksjonen av storfe i Trøndelag økte med 7 prosent sammenlignet med året før. Trøndelag stod dermed for 29 prosent av all økologiske storfeproduksjon i 2024. Aktørenes innrapporteringer viser en innveid mengde av økologisk storfekjøtt i 2024 på 1 288 tonn, hvorav 47 prosent ble anvendt som økologisk. Anvendelsesgraden har dermed holdt seg stabil fra 2023.

Tabell 3.8 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						10–20	20–24
Tilførsel	265,7	1 113,3	1439,5	1 538,1	1522,7	2,6	1,4
Prosent økol. av totalt tilført	0,3	1,3	1,7	1,7	1,8		
Solgt som økologisk ¹⁾		455,6	654,0	583,0	641,0	3,7	-0,5
I prosent ²⁾		41	45	38	42		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,5	0,8	0,7	0,8		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2023: Nortura og Fatland (529 tonn), Furusest og Eidsmo Dullum (54 tonn). Solgt 2024: Nortura, Fatland, Jens Eide, Furusest og Eidsmo Dullum.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser tilført og omsatt mengde av økologisk sau- og lammekjøtt, det var en reduksjon på 6,8 prosent eller 26 tonn fra 2023 til 2024. Trøndelag var i 2024 fortsatt det fylket med størst produksjon av økologisk sau og lam, tett etterfulgt av Vestland og Innlandet. I Trøndelag utgjorde den økologiske produksjonen om lag 4,2 prosent av den totale produksjonen av sau og lam i fylket. Andelen solgt som økologisk vare holdt seg stabil på 151 tonn, det samme som i 2023. Anvendelsesgraden gikk dermed ned med 2 prosentpoeng fra 2023, fra 34 til 32 prosent. Nedgangen skyldes at kvantumet innveid småfeskjøtt økte.

Tabell 3.9 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						10–20	20–24
Tilførsel	213,0	573,8	619,7	579,9	540,3	0,8	-3,4
Prosent økol. av totalt tilført	0,9	2,3	2,5	2,6	2,5		
Solgt som økologisk ¹⁾		152,6	140,0	156,0	151,0	-0,9	1,9
I prosent ²⁾		27	23	27	28		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,6	0,6	0,7	0,7		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2023: Nortura og Fatland (151 tonn), Furusest og Eidsmo Dullum (5 tonn). Solgt 2024: Nortura, Fatland, Jens Eide, Furusest og Eidsmo Dullum

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.10 viser tilført og omsatt mengde av økologisk svinekjøtt. Svin er det kjøttslaget hvor anvendelsesgraden er høyest. Det kan trolig forklares med at slakteriene kun betaler økologisk tillegg etter spesielle avtaler, og at det derfor ikke produseres mer enn de er sikret å få avsetning for som økologisk vare. Den viktigste årsaken til den kraftige økningen i registrert produksjon og salg i 2024 er at direktoratet har fått inn tall fra flere slakterier.

Mens innrapportert mengde i 2023 stod for 12 prosent av all produksjon det året, er denne andelen i 2024 på 97 prosent. I 2024 ble det innveid 387 tonn økologisk svinekjøtt, hvorav 92 tonn ble anvendt som økologisk. Produksjonen av økologisk svinekjøtt er konsentrert rundt noen få fylker. Den økologiske svinekjøtt-produksjonen økte mest i Agder, med 83 prosent. Det produserer mest økologisk svinekjøtt i Vestfold, med 210 tonn i 2024. Dette er en økning på 41 prosent fra året før. Med unntak av noen små tilførsler i Trøndelag, foregikk den økologiske svinekjøttproduksjonen hovedsakelig på Sør- og Østlandet i 2024.

Tabell 3.10 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						10-20	20-24
Tilførsel	26,7	397,9	421,3	360,3	397,1	0,6	-1,5
Prosent økol. av totalt tilført	0,02	0,31	0,32	0,27	0,31		
Solgt som økologisk ¹⁾		118,1	366,0	47,0	369,0	12,0	0,2
I prosent ²⁾		30	87	13	93		
Solgt økologisk i % av alt svinekjøtt		0,1	0,3	0,0	0,3		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselerer for senere salg eller selges som ordinær vare

3) Solgt 2023: Nortura og Fatland (32 tonn), Furuseth og Eidsmo Dullum (15 tonn). Solgt 2024: Nortura, Fatland, Jens Eide, Furuseth og Eidsmo Dullum.

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Data for økologisk produsert melk i tabell 3.11 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Eventuelt volum av økologisk melk som foredles lokalt er heller ikke inkludert. Anvendt mengde økologisk melk var 2,1 mill. liter mer i 2024 enn året før. Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 69 prosent i 2024. Denne andelen var på 37,7 prosent 2010.

Tabell 3.11 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						10-20	20-24
Innveid	11 703	46 542	49 663	41 814	43 648	0,7	-3,2
Prosent økol. av totalt innveid	0,7	3,1	3,3	3,0	3,0		
Anvendt som økologisk	2 515	17 534	28 516	27 970	30 100	5,0	1,4
I prosent	21,0	37,7	57,4	66,9	69,0		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	1,2	1,9	2,0	2,1		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun, kylling og høns. Denne produksjonen var på 642 tonn i 2024, noe

som er 0,5 prosent av total produksjon. Økologisk produksjon av fjørfekjøtt gikk ned i 2023 med hele 6 prosent. I 2024 har både den konvensjonelle og den økologiske fjørfeproduksjonen økt, med henholdsvis 2,7 og 1,3 prosent.

Tabell 3.12 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Produksjonen av økologisk egg er relativt konsentrert, der Østfold, Innlandet og Akershus stod for 83 prosent av all økologisk eggproduksjon i 2024. Produksjon av økologiske egg økte i 2024, etter nedgang året før. Andelen økologisk egg av total produksjon lå på nærmere på 7,5 prosent. I 2024 økte salget av økologisk merkede egg med 4,5 prosent til 4 050 tonn, etter tre år med nedgang. Andelen av de økologiske eggene som ble omsatt med økologisk merking utgjorde 86 prosent i 2024, en økning på ett prosentpoeng.

Tabell 3.12 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2010	2020	2023	2024	Årlig % endring	
						10–20	20–24
Innveid	300	2 414	5 364	4 520	4 708,2	8,3	-3,2
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>		4,4	8,2	6,9	7,5		
Solgt som økologisk	192	1 281	4 510	3 887	4 050	13,4	-2,7
<i>I prosent</i>	64	53	84	86	86		
Solgt økologisk i % av alle egg		2,3	6,9	6,0	6,4		

Kilde: Landbruksdirektoratets leveransedatabase over innveide egg fra pakkeriene

Tabell 3.13 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. Tallene for sesongen 2023/2024 viser en kraftig nedgang i produksjonen av korn, 71 prosent lavere enn den rekordstore produksjonen i 2022/2023. Tørke på forsommere og store nedbørsmengder ved innhøsting førte til svært lave avlingsnivåer. Matmelmøllene brukte 1 700 tonn norsk økologisk mathavre i (kalenderåret) 2024, og det er rekord. Norskandelen for havre fortsetter å øke, og var på 67 prosent.

Tabell 3.13 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1999/ 2000	2010/ 2011	2020/ 2021	2022/ 2023	2023/ 2024	Årlig % endring 10/11– 19/20	
						19/20	23-24
Hvete	295,8	1 670,1	3 508,1	3 490,8	2 165,7	14,0	-61,2
Rug	43,6	118,4	537,7	1 218,1	776,8	17,8	-56,8
Bygg	88,5	4 130,5	5 025,8	4 160,0	2 745,1	-1,7	-51,5
Havre	284,4	5 950,8	5 112,2	7 728,1	4 144,9	-1,2	-86,4
Rughvete		176,1	294,2	554,6	453,8	38,0	-22,2
Erter		412,8	341,6	513,3	334,7	2,3	-53,4
Oljefrø		199,0	978,0	1 550,5	594,2	67,3	-160,9
Sum korn	712	12 658	15 797,6	19 215,3	11 215,1	3,2	-71,3
% av totalt	0,1	1,2	1,3	1,3	1,3	17,8	

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i disse registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Tabell 3.14 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene. Omsetningen av norske økologiske poteter, grønnsaker og frukt gikk ned med 4 prosent fra 2023 til 2024. Målt i omsatte mengder, er gulrot fremdeles den største økologiske grønnsakskulturen i Norge. I 2023 var det en stor nedgang i omsatte mengder av økologisk gulrot, omsetningen gikk ned med nesten 50 prosent fra året før. Det er grunn til å tro at den store nedgangen skyldes en strammere økonomi, og med det lavere etterspørsel etter dyrere økologiske produkter. I 2024 gikk omsetningen av økologiske gulrøtter videre nedover, men da med kun 3,7 prosent.

Omsetningen av økologiske rotgrønnsaker går ned. I 2024 var omsetningen av kålrot, rødbeter, knollselleri og pastinakk på totalt 492 tonn, noe som er en nedgang på 21 prosent sammenlignet med året før. Kålrot er den rotgrønnsaken som har den største nedgangen, med hele 35 prosent fra året før.

Omsetningen av økologiske urter var om lag på samme nivå i 2024 som året før, mens omsetningen av agurk økte og omsetningen av tomat og salat gikk ned.

Omsetningen av økologisk rød og gul løk fortsette å synke. I 2024 var omsetningen av gul løk 5 prosent lavere enn året før, mens omsetningen av rød løk var 7 prosent lavere. Omsetningen av purre har derimot økt fra 2023 til 2024, med hele 40 prosent. Mengdene er små, så dette utgjør 6 tonn. Den totale omsetningen av løkvekster har gått ned med 15 prosent fra 2023 til 2024, mens økologisk omsetning av løkvekstene sett under ett kun ble redusert med én prosent.

Fruktavlingen i 2024 gikk totalt ned med åtte prosent sammenlignet med 2023, som var et eksepsjonelt godt fruktår. Det ble omsatt 48 tonn økologiske epler, men ingen plommer. Tall til Landbruksdirektoratet fra Fruktlagerinspektøren viser et fall i

økologisk epleproduksjon fra 82 til 77 tonn, men en økning fra 7 til 22 tonn i omsetning av økologiske epler. For plommer viser tallene en økning i økologisk produksjon fra 16 til 24 tonn, mens omsetningen av økologiske plommer gikk fra 7 tonn til null. Salgstall fra Gartneren/ Bama og Nordgrønt/ COOP tyder på at det ble omsatt minst 48 tonn norske økologiske epler i dagligvarehandelen i 2024, en økning på 11 tonn fra 2023. I tillegg ble en viss mengde økologiske epler omsatt som konvensjonelle. Ingen av systemene omsatte økologiske plommer i 2024.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

Tabell 3.14 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2022, 2023 og 2024, tonn. Andel økologisk av total omsetning.

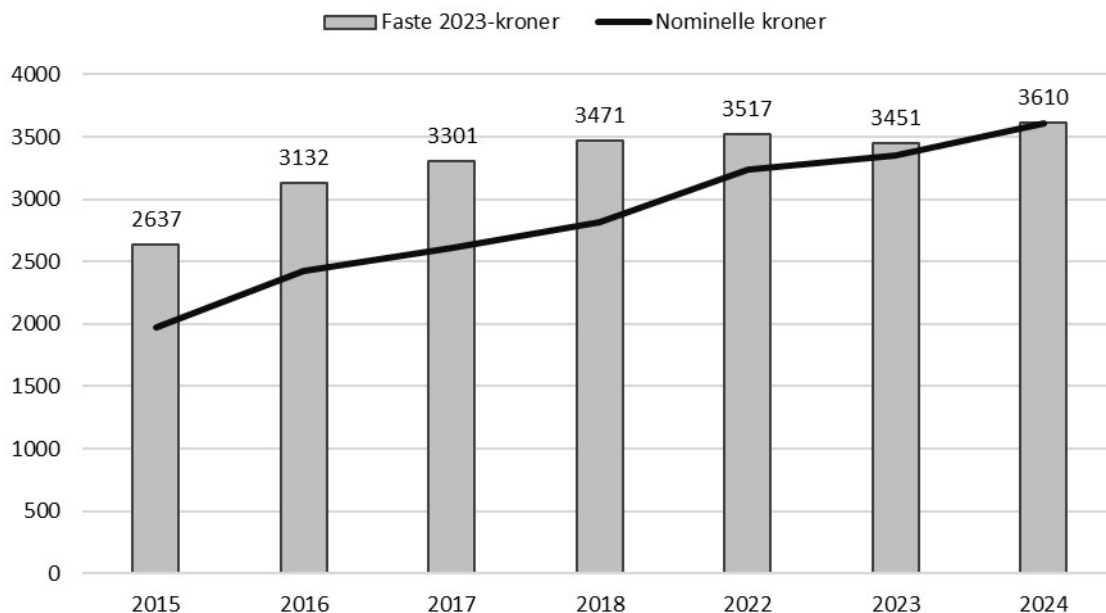
	2022		2023		2024	
	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk 2017	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter	526	0,9	472	0,8	482	0,9
Veksthusvarer						
Agurk	224	1,0	166	0,7	282	1,2
Tomat	59	1,1	49	0,7	28	0,4
Urter	389	19,4	388	20,7	393	21,6
Frilandsvarer						
Blomkål	97	2,2	58	1,5	58	1,2
Kepaløk	80	0,6	68	0,5	64	0,6
Rødløk	54	0,9	49	0,8	46	0,9
Rødbeter	178	20,5	177	21,5	174	20,3
Hvitkål	227	2,3	137	1,5	104	1,1
Brokkoli	135	4,3	76	2,5	107	3,4
Kålrot	332	3,2	284	2,9	185	2,0
Gulrot	1 556	4,3	832	2,5	810	2,4
Isbergsalat	60	1,5	54	1,4	49	1,2
Frukt						
Epler*	23	0,3	82	0,7	22	0,1
Plommer*	13	1,4	16	1,1	0	1,6

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren

Figur 3.5 viser omsetning av økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen. Økologiske matvarer omsettes i mange ulike salgskanaler, og det blir hentet inn tall fra et utvalg av disse. For 2022-2024 er tallene hentet fra en ny kilde. Tallene er basert på salgsdata fra et utvalg av norske dagligvarebutikker, og representerer 99,9 prosent av det norske dagligvaremarkedet. Omsetningen av økologiske matvarer i dagligvarehandelen økte med 7,8 prosent fra 2023 til 2024, målt i verdi. Både totalt og

innen de fleste fylker og varegrupper var omsetningsveksten for økologiske varer større enn i det totale dagligvaremarkedet. Økologisk andel av dagligvaremarkedet ligger likevel stabilt på omtrent 2 prosent.

Figur 3.5 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2015-2018 og 2022-2024. Mill. kroner

Kilde: NielsenIQ

3.3 Import og eksport

I meld. St. 11 (2023–2024) står det at «Eit solid importvern er viktig for å nå måla om auka sjølvforsyning», «I sum utgjer dei internasjonale avtalane for handel eit omfattande sett av forpliktingar som Noreg må halde når det gjeld importvern og omfang og innretting av jordbruksstøtta».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, eller undertrykkede data (konfidensielle data). Statistikken omfatter heller ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2024. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig og «*» innebærer at tallene er foreløpige. Grensehandelstatistikk er ikke omfattet her, men omtales under kapittel om selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel. Som følge av koronapandemien var grensehandelen

«moderat» i disse årene. Økt ordinær import/økt norsk produksjon kompenserte for bortfall av grensehandel (eventuelt redusert forbruk).

Tabell 3.15 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag for utvalgte år, der den samlede importen av kjøtt i årene 2020-2022 var historisk høy. Økningen i importen skyldes bl.a. bortfall av grensehandel som følge av reiserestriksjoner forbundet med covid-19.

Tabell 3.15 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import:							
Storfe	1,1	3,3	5,7	16,7	15,2	8,9	7,6
Fjærkre	0,3	0,3	0,8	3,0	3,9	3,5	3,7
Svinekjøtt	2,3	2,3	2,6	9,4	7,9	3,2	3,4
Annet kjøtt	1,0	1,3	2,1	3,0	3,0	3,1	3,1
Småfe	0,3	0,9	1,3	0,3	0,8	1,1	0,7
Spekk	0,9	1,4	0,9	0,7	0,5	0,6	0,6
Sum import kjøtt	5,9	9,4	13,4	33,0	31,3	20,3	19,0
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	5,5	11,6	11,3	10,3	10,0
Eksport:							
Svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,0	4,0	4,2	6,1
Fjærkre	0,1	0,2	1,6	1,8	1,3	1,4	2,0
Storfe	7,6	2,2	0,9	0,9	1,1	1,0	1,4
Annet kjøtt	0,8	1,3	0,9	0,5	0,7	0,7	0,5
Spekk	0,0	0,0	0,3	0,2	0,8	0,2	0,2
Småfe	1,8	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,2
Sum eksport kjøtt	12,0	5,0	9,3	8,7	7,9	7,6	10,4
Nettoimport	-6,0	4,4	4,1	24,3	23,4	12,7	8,6

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser de tre landene som Norge importerte og eksporterte mest storfekjøtt fra/til i 2024.

Tabell 3.16 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import fra:							
Tyskland	0,0	0,0	0,2	9,8	7,5	2,0	1,9
Namibia	0,0	0,6	1,6	1,6	1,9	1,8	1,4
Botswana	0,1	0,9	1,6	1,5	1,2	1,3	1,4
Andre land	1,0	1,8	2,2	3,8	4,6	3,8	2,9
Sum import storfe	1,1	3,3	5,7	16,7	15,2	8,9	7,6
-Herav kvoteimport ¹⁾			1,6	7,6	7,5	7,3	7,0
Eksport til:							
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	0,6	0,7
Ghana	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2
Guinea	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre land	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Sum eksport storfe	7,6	2,2	0,9	0,9	1,1	1,0	1,4
Nettoimport	-6,5	1,1	4,8	15,7	14,1	7,9	6,2

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.17 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år. I 2024 importeres det mest svinekjøtt fra Danmark og eksporteres mest svinekjøtt til Sverige.

Tabell 3.17 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import fra:							
Danmark	0,9	0,9	0,7	1,7	1,4	1,3	1,5
Spania	0,0	0,0	0,3	0,5	0,6	0,5	0,5
Italia	0,0	0,0	0,2	0,4	0,5	0,4	0,5
Andre	1,4	1,4	1,4	6,7	5,5	0,9	0,9
Sum import svinekjøtt	2,3	2,3	2,6	9,4	7,9	3,2	3,4
-Herav kvoteimport ¹⁾				2,1	1,8	1,4	1,5
Eksport til:							
Sverige	0,1	0,1	0,3	0,4	0,8	0,9	2,1
Danmark	0,2	0,2	1,1	1,8	1,2	1,5	1,7
Spania	0,0	0,1	0,3	0,4	0,6	0,5	0,5
Andre	1,4	1,0	3,8	2,5	1,4	1,3	1,8
Sum eksport svinekjøtt	1,6	1,4	5,5	5,0	4,0	4,2	6,1

* Foreløpige tall

- 1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det som importeres via SACU er uten bein. Inkluderer bearbeidede varer av svin som ribbe, bacon crisp, lever av svin og pølser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. I 2024 viser foreløpige tall at det ble importert 16 882 fjørfe⁴, 1 046 hester og 31 sauer. Eksporten er også moderat. I 2024 at det ble eksportert 1 839 svin, 363 hester og 2 storfe. Det ble ikke eksportert fjørfe, sauer eller geiter i 2024.

Tabell 3.18 Import av levende dyr. Antall

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import							
Hester, esler, o.l.	547	1 559	1 539	1 405	1 574	1 079	1 046
Storfe	0	48	0	0	0	0	0
Svin	0	0	0	0	0	0	0
Sauer	0	2	49	0	0	2	31
Geiter	0	16	0	0	0	0	0
Fjørfe	5509	151 610	22 672	17 378	14 907	21 368	16 882
Eksport							
Hester, esler, o.l.	236	291	459	486	409	455	363
Storfe	0	320	47	0	0	8	2
Svin	139	184	405	1 211	1 211	1 491	1 839
Sauer	1	0	0	0	0	0	0
Geiter	0	0	0	0	0	0	0
Fjørfe	20	64 134	0	696	0	0	0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil kunne variere noe med over-/underskudd av norsk vare, men handelen av egg og eggprodukter er normalt relativt moderat (tabell 3.19). I 2024 økte imidlertid importen av egg, noe som bl.a. skyldes ett større sykdomsutbrudd i Europa, som førte til at prisen på importerte egg steg. Med en lav kronekurs ville matprodusenter heller ha norske egg fremfor importerte. Kombinert med en generell økning av egg som sunn proteinkilde har dette ført til underskudd av norskproduserte egg, som igjen har ført til større import. Det er forventet at eggproduksjonen vil stabilisere seg mot slutten av sommeren 2025.

⁴ Fjørfe omfatter alle «typer» fjørfe i iht. tolltariffens kapittel 01.05.

Tabell 3.19 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import:							
Egg, med skall	0,8	0,3	0,1	0,5	0,2	0,6	4,1
Klekkeegg	0,0	0,0	0,1	0,1	0,3	0,2	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,5
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,6	0,5	0,8	4,7
Eksport:							
Egg, med skall	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,4
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Tørket m.m.	1,0	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,2	0,3	0,3	0,4
Nettoimport	-0,5	-0,4	-0,2	0,4	0,3	0,5	4,3

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.20 viser at det var Danmark, Finland og Sverige som eksporterte mest egg til Norge i 2024. Den norske eksporten av egg er liten (434 tonn i 2024), og i 2024 gikk 79 prosent av eksporten (342 tonn) til Danmark.

Tabell 3.20 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import fra:							
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,5	0,1	0,2	1,8
Finland	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,3
Sverige	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1	1,1
Andre	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,5
Sum import egg	0,8	0,4	0,3	0,6	0,5	0,8	4,7
Eksport til:							
Danmark	0,1	0,3	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3
Sverige	0,9	0,4	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1
USA	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	0,8	0,4	0,2	0,3	0,3	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser at importene av meierivarer har økt mye fra 1990 og frem til de siste årene, hvor importen har «stabilisert seg» sammenliknet med omfanget rundt tusenårsskifte. I 2024 økte importen av pulver som følge av underskudd av norsk melk (ligger under konsentrert melk i tabellen). På grunn av underskuddet ble det importert melkepulver (hmelkspulver og skummetmelkpulver) med tollnedsettelse fra 10 januar og ut mars måned, samt for mysepulver i perioden 21 oktober og frem til 31 januar 2025). Eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. Historisk sett har eksporten av ost vært stor, men på grunn av forbudet

mot eksportstøtte har eksporten gått mye ned. Biprodukt av osteproduksjon er bl.a. myse. I årene 1990, 2000 og 2010 i tabellen ble mysen anvendt til fôr i Norge. I 2013 hadde man utviklet teknologi som innebar at man kunne lage mysepulver til konsum, og man startet å eksportere ulike pulver av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av myseeksport, jf. tabell 3.21 i 2020. I 2023 gikk eksporten av myse imidlertid mye ned. Nedgangen skyldes hovedsakelig at Tine har flyttet Jarlsbergproduksjonen sin til Irland, og at store volumer av mysen som er ett «restprodukt» fra osteproduksjon, dermed ikke lengre blir produsert i Norge.

Tabell 3.21 Handel med meieriprodukter. Mill. kg. og i mill. kr. (løpende verdi)

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import mill. kg:							
Ost og ostemasse	2,2	3,2	9,6	17,7	19,3	19,2	20,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,4	5,1	6,4	7,0	6,7	7,1
Konsentrert melk	0,0	0,0	0,5	1,9	1,1	1,1	3,4
Myse	0,2	0,3	0,1	0,3	0,8	0,7	0,9
Smør og melkefett	0,1	0,2	0,1	0,6	0,2	0,2	0,2
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	26,9	28,5	27,9	31,7
Eksport mill. kg:							
Myse ¹	0,0	0,0	0,7	21,1	19,1	1,1	1,1
Ost og ostemasse	26,6	19,4	13,5	7,9	6,0	0,6	0,8
Konsentrert melk	1,1	1,1	0,0	0,6	4,9	0,6	0,2
Melk og fløte	0,0	0,1	3,1	3,0	3,1	3,7	3,7
Smør og melkefett	12,4	3,8	2,2	0,0	1,0	0,1	0,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,6
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	32,8	34,2	6,1	6,4
Nettoimport i mill. kg.	-37,5	-20,3	-4,1	-5,8	-5,7	21,8	25,2
Import meieri i mill. kr.	100	176	577	1 546	1 775	2 084	2 257
Eksport meieri i mill. kr.	593	666	610	600	720	115	126
Nettoimport i mill. kr.	-493	-490	-33	946	1 055	1 969	2 131

* Foreløpige tall

1) Omfatter ulike pulver av myse

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2024. Av tabellen ser vi at Norge importerer mest fra Danmark, Tyskland og Italia. Disse tre landene stod for om lag 50 prosent av eksporten av meieriprodukter til Norge. Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert fram til og med 2012. Fra 2013 til 2019 utgjorde eksport av myse til Danmark hovedvekten av eksporten. Etter 2019 har den norske eksporten av meierivarer i hovedsak gått til Tyskland, Nederland, Storbritannia, samt Danmark, Sverige og USA.

Tabell 3.22 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import fra:							
Danmark	1,3	2,0	4,5	6,7	6,2	6,0	6,7
Tyskland	0,2	0,1	4,1	4,6	4,3	4,6	5,5
Italia	0,0	0,2	0,9	3,7	4,7	4,9	5,4
Andre	1,0	1,8	6,1	11,9	13,2	12,3	14,1
Sum import meieri	2,6	4,1	15,5	26,9	28,5	27,9	31,7
Eksport til:							
Tyskland	0,9	1,1	2,5	3,4	3,5	3,6	3,7
Nederland	0,0	0,1	0,5	3,4	7,7	1,2	1,2
Storbritannia	0,9	1,0	1,1	1,4	1,0	0,5	0,5
Andre	38,3	22,3	15,4	24,4	22,1	0,8	1,0
Sum eksport meieri	40,1	24,4	19,6	32,8	34,2	6,1	6,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser handel med friske⁵ og konserverte grønnsaker⁶. Foreløpige tall for 2024 viser at importen av friske grønnsaker er på 125,9 mill. kg og importen av konserverte grønnsaker er på 86,3 mill. kg. Ytterligere 291 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2024 (ikke angitt i tabellen). Paprika og tomater er de største importgrønnsaksvekstene i 2024. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 0,8 mill. kg i 2024.

⁵ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁶ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller varenummer der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.23 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
<u>Import friske grønnsaker:</u>							
Annen kål	4,6	4,6	3,5	5,9	4,9	4,6	5,2
Belgfrukter	0,1	0,3	1,4	1,4	1,3	1,0	0,9
Blomkål	3,4	3,6	5,1	5,5	4,5	4,1	4,1
Broccoli	0,7	4,4	6,8	8,2	7,7	7,9	8,3
Gulrot	2,7	2,0	5,2	6,0	1,8	2,7	3,5
Løk/purre	0,7	7,0	14,3	13,3	13,9	12,9	20,1
Paprika	4,0	8,2	14,7	20,4	21,0	21,1	21,7
Salat	0,8	6,7	12,7	11,3	11,7	11,8	11,1
Slangeagurk	4,9	4,5	6,4	8,1	6,5	5,7	6,3
Sopp	1,0	2,8	6,2	7,7	8,0	7,9	7,8
Tomater	8,7	13,1	21,5	23,4	23,8	20,9	21,4
Øvrig friske	2,1	4,9	9,3	16,0	16,1	15,5	15,4
Sum import friske	33,8	61,9	107,1	127,2	121,4	116,3	125,9
Import konserverte	26,5	54,5	61,9	87,6	95,2	94,7	86,3
Sum import grønnsaker	60,3	116,5	169,0	214,8	216,6	210,9	212,2
<u>Eksport grønnsaker:</u>							
Bearbeidet	2,1	0,8	0,9	2,2	1,0	0,7	0,6
Friske	3,8	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	1,1	1,4	2,4	1,2	1,0	0,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.24 gir en oversikt over handel med frukt og bær. Foreløpige importtall for 2024 er på 416,6 mill. kg der bær utgjør fem prosent, frisk frukt utgjør 76 prosent, mens 19 prosent er konserverte frukt og bær. Foreløpige eksporttall for frukt og bær er 2,8 mill. kg i 2024.

Tabell 3.24 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
<u>Import frisk frukt:</u>							
Banener	48,5	59,9	78,5	82,7	80,2	79,2	78,6
Druer	19,1	24,3	32,2	30,1	29,1	28,0	29,4
Epler	41,5	42,1	52,1	44,0	39,6	38,8	38,7
Meloner	5,0	11,8	24,6	33,5	32,7	33,7	34,7
Pærer	10,3	15,6	21,2	13,2	13,5	11,8	12,8
Sitrusfrukter	63,0	62,9	74,2	74,8	77,0	72,7	72,4
Steinfrukter	5,3	10,5	13,7	12,6	12,0	11,0	11,7
Andre frukter ¹⁾	9,5	10,0	25,5	37,9	35,9	36,0	36,4
Sum import frisk frukt	202,3	237,0	321,9	328,8	320,0	311,2	314,7
Import konserverte frukt	45,9	56,6	91,1	94,7	90,7	80,2	80,0
Sum import frukt	248,2	293,7	413,0	423,4	410,7	391,4	394,7
Import bær	3,1	5,8	13,8	20,7	23,0	20,4	21,8
Sum Import frukt og bær	251,3	299,5	426,8	444,1	433,7	411,8	416,6
Eksport frukt og bær	2,6	2,7	5,0	2,5	2,7	3,3	2,8

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.25 viser import og eksport av utvalgte bearbeidede varer (tidligere RÅK-varer) fordelt på varegrupper⁷. F.o.m. 2021 er eksportstøtten for jordbruksprodukter fjernet iht. WTO-avtalen. Drikkevarer utgjør om lag 35 prosent av importen av bearbeidede varer i 2024. De øvrige gruppene av bearbeidede varer har stort sett hatt en økende import i perioden 1995 til 2021/2022. I 2023 gikk importvolumet ned med ti prosent, mens importvolumet økte en prosent i 2024. De foreløpige tallene for eksport av bearbeidede varer viser en økning fra 2023 til 2024 om lag fire prosent.

Tabell 3.25 Handel med utvalgte bearbeidede varer (RÅK-varer). Ekskl. dyrefôr⁸ i Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,4	107,3	142,2	139,6	134,1	139,2
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	23,9	53,9	81,9	81,9	78,6	77,7
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	6,9	7,4	8,1	7,1	6,9
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	48,1	52,9	60,6	62,0	61,4
Supper og sauser	5,3	12,1	28,9	40,3	41,2	39,7	41,8
Tilberedte næringsmidler	3,1	6,5	11,5	49,0	51,9	49,5	51,3
Drikkevarer	10,7	19,0	70,3	227,4	279,6	220,6	221,0
Annet	25,8	29,1	32,0	28,3	28,9	28,5	25,5
Sum import	127,3	181,1	359,0	629,4	691,8	620,3	624,9
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	8,8	10,9	15,7	15,5	14,6
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	1,6	1,3	1,7	1,9	2,2
Iskrem/yoghurt	2,7	2,8	0,7	0,6	0,8	0,6	1,1
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	8,5	7,3	8,2	8,1	8,2
Supper og sauser	3,9	5,3	3,1	1,8	3,1	3,1	4,1
Tilberedte næringsmidler	0,6	0,9	4,5	12,8	16,8	15,1	15,1
Drikkevarer	5,0	18,2	9,7	21,1	27,4	23,2	24,4
Annet	3,4	2,1	0,3	0,1	0,2	0,3	0,4
Sum eksport	41,3	50,4	37,2	55,8	73,9	67,7	70,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Handel av dyrefôr som er berørt av «råk-ordningen» har vist seg å variere mye, men er fjernet fra tabellen over.

Tabell 3.26 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av bearbeidede varer etter land. 45 prosent av importen i 2024 kom fra Sverige, Nederland og Tyskland. Av eksporten gikk 44 prosent til Sverige.

⁷ RÅK-varer er varer som var omfattet av råvareprisordningen (RÅK-ordningen/protokoll 3 varer). Formålet var å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbeidede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

⁸ For enkelte tollvarenummer er ikke dyrefôr og menneskeføde splittet. Tabellen ekskluderer derfor tollvarenummer der dyrefôr er eksplisitt angitt, samt enkelte utvalgte tollvarenummer under kapittel 21.06.

Tabell 3.26 Handel med RÅK-varer fordelt på land. i Mill. kg

	1995	2000	2010	2020	2022	2023*	2024*
Import fra:							
Sverige	33,3	44,9	86,2	152,0	141,5	126,2	117,0
Nederland	13,7	23,4	32,5	79,4	109,5	92,7	97,6
Tyskland	11,2	14,9	42,3	59,9	62,3	53,1	65,2
Andre	69,1	98,0	198,0	338,0	378,4	348,3	345,1
Sum	127,3	181,1	359,0	629,4	691,8	620,3	624,9
Eksport til:							
Sverige	18,6	30,4	22,6	28,8	38,6	33,4	30,6
Danmark	5,6	8,3	5,0	5,0	8,9	9,2	10,0
Finland	2,8	2,9	2,5	2,4	3,6	3,6	6,2
Øvrige	14,3	8,9	7,1	19,7	22,8	21,5	23,3
Sum	41,3	50,4	37,2	55,8	73,9	67,7	70,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.27 viser importverdien av snittblomster i utvalgte år fra 2010 til 2024. Roser er skilt ut fra øvrige snittblomster. I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, men der rosene gir bukettenes deres vesentlig karakter, er disse angitt under gruppen «rosen». Under gruppen «snittblomster ellers», inngår buketter der roser kan inngå, men der de ikke gir buketten deres vesentlig karakter, samt øvrige avskårnde blomster og blomsterknopper (f.eks. nelliker, orkideer, krysantemum, liljer, symre, margeritter, marikåpe, tulipan m.fl.). Årlig står roser for over 50 prosent av importverdien på snittblomster, der importverdien har mer enn doblet seg fra 2010 frem til 2024.

Tabell 3.27 Import av snittblomster i mill. kr

	2010	2015	2020	2022	2023*	2024*
Roser	242,1	430,2	417,5	421,6	452,1	470,7
Snittblomster ellers	185,6	233,8	318,2	365,5	396,8	421,1
Sum snittblomster	427,8	663,9	735,7	787,0	848,8	891,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedssstatistikk over utenrikshandelen

Det er stor import av korn/mel/kornprodukter. Disse varene importeres både som «rent korn», mel, pellets, stivelse mm. En stor del av det som importeres benyttes som menneskeføde, men store deler anvendes også som fôr og såfrø. Eksporten av tilsvarende produkter er lav.

Tabell 3.28 omfatter import av korn, mel og mølleprodukter til mat- og drikkeanvendelse (ikke fôr eller såkorn). Statistikken omfatter de «vanligste sortene» og er avgrenset til å gjelde varer under tolltariffens kapittel 10 og 11.

Tabell 3.28 Import av korn og kornprodukter. Mill. kg¹⁾

	2010	2020	2021	2022	2023	2024
Import:						
Korn	211	138	108	77	105	217
Mel	2,0	5,7	5,4	5,3	5,1	5,4
Stivelse/gluten	3,2	4,7	3,8	3,8	3,1	2,9
Sum import	216	149	117	86	113	225

1) Tabellen omfatter kun ett utvalg av varenummer fra kapittel 10 og 11 i tolltariffen. Handel av korn/melprodukter som **ikke** inngår i denne tabellen omfatter hovedsakelig produktene mais, ris, frukter, og humle. Tallene beregnes av Landbruksdirektoratet og baseres på «uoffisielle handelsstatistikktall/nedlastinger fra «Tvin»- systemet».

Kilde: Landbruksdirektoratet.

I 2024 er det Tyskland det importeres mest fra (70,7 mill. kg), etterfulgt av Polen (54,8 mill. kg), Sverige (40,0 mill. kg), mens andre stod for 59,4 mill. kg.

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for ytterligere oversikter, <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsyningsevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I tabell 3.31 og tabell 3.32 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I tabell 3.33 ses det på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden. Merk at det i 2021 ble foretatt en metodeendring, der man valgte å inkludere både grensehandel/privatimport samt nettoimport av øvrige matvarer i både forbruk og selvforsyningsgradsberegningen (varer som tidligere ikke var med i beregningen). Det

foreligger ingen eksakte tall for omfanget av grensehandel, så dette er anslag basert på SSB sin grensehandelstatistikk. Metodeendringen innebar en nedjustering av selvforsyningsgraden med om lag to prosentpoeng. I år er det foretatt enkelte historiske korreksjoner, som innebærer at tall tilbake til 1999 er revidert. Tall for både 2022 og 2023 anses som foreløpige tall.

Ifølge tabell 3.31 øker forbruket av de fleste matvarekategoriene fra 2019 til 2020. Denne økningen er imidlertid ikke *reell*. Dette skyldes at grensehandelstall ikke inngår i tallene for de enkelte varegruppene, men volumet inngår i tallene for grensehandel. Dette slår spesielt ut i kategorier som kjøtt, meieri og sjokolade. Pga. reiserestriksjoner som følge av covid-19, var grensehandelen betraktelig lavere i 2020 og 2021. I 2022 ble restriksjonene knyttet til grensehandel opphevet, noe som førte til at grensehandelen tok seg betraktelig opp (men ikke på samme nivå som før), samtidig som den «ordinære» importen sank. Dette vises i tabellen ved at forbruk for de fleste matvarekategoriene går ned fra 2021 til 2022.

Tabell 3.31 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2019	2021	2022*	2023*
Korn, som mel	306	323	371	397	413	430	424	411
Poteter	334	338	316	291	279	301	305	273
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	128	141	132	134
Erter/nøtter/kakao	29	37	42	71	80	91	90	91
Grønnsaker	189	225	270	331	434	438	418	397
Frukt og bær	309	332	307	433	454	458	448	428
Kjøtt	208	210	266	335	374	414	393	380
Kjøttbiprodukter	13	13	15	14	13	13	13	12
Egg	44	49	48	58	72	73	73	73
Melk	759	740	568	510	444	437	413	410
Yoghurt	..	..	30	44	57	59	59	61
Melkeprodukter	59	78	88	150	126	172	173	157
Fløte, rømme	27	29	29	33	41	41	41	41
Ost	49	56	65	81	100	108	102	109
Smør	22	14	15	14	19	19	18	19
Margarin	62	55	54	44	40	43	42	42
Annet fett	20	17	18	19	21	22	22	22
Nettoimport øvrige matvarer ¹	..	..	8	29	49	51	53	50
Grensehandel/privatimport ²	..	..	56	67	72	11	48	37

1. Omfatter nettoimport av bakegjær, barnemat, drops uten sukker, fløteerstatninger, supper, sauser, tilberedte næringsmidler, majones, remulade, spiseis med kakao, spiseis uten fett, sesamfrø, eddik, tyggegummi uten sukker og soyasaus.
2. Omfatter anslag over grensehandel/privatimport av kjøtt, meierivarer, korn/melprodukter, sukkervarer, sjokolade samt sukkerandelen i mineralvann.

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.32 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2019	2021	2022*	2023*
Korn, som mel	75,1	76,4	83,1	82,2	77,2	79,5	77,7	74,4
Poteter	82,0	80,0	70,7	60,3	52,2	55,7	55,8	49,5
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,8	31,9	23,9	26,1	24,1	24,2
Erter/nøtter/kakao	7,1	8,6	9,5	14,6	14,9	16,9	16,6	16,5
Grønnsaker	46,4	53,2	60,6	68,5	81,2	80,9	76,6	71,9
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,6	84,9	84,8	82,0	77,5
Kjøtt	51,1	49,7	59,6	69,3	69,9	76,6	72,0	68,8
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	2,9	2,3	2,4	2,3	2,2
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	13,5	13,4	13,3	13,2
Melk	186,4	175,0	127,2	105,5	83,1	80,8	75,7	74,3
Yoghurt	..	..	6,8	9,2	10,7	10,9	10,8	11,1
Melkeprodukter	14,5	18,5	19,8	31,0	23,5	31,8	31,7	28,5
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,5	6,8	7,7	7,7	7,5	7,4
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,7	20,0	18,7	19,7
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,5	3,6	3,3	3,5
Margarin	15,3	13,0	12,1	9,0	7,6	8,0	7,6	7,5
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Nettoimport øvrige matvarer	..	..	1,8	6,0	9,2	9,5	9,7	9,1
Grensehandel/privatimport	..	..	12,6	13,9	13,5	2,0	8,7	6,7
Middelfolkemengde, 1 000	4 073	4 227	4 462	4 829	5 348	5 408	5 457	5 520

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.33 viser norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden (merket «A») i 2022 er beregnet til 47 prosent, noe som innebærer en økning på ett prosentpoeng fra 2021. Foreløpige tall for 2023 viser at selvforsyningsgraden går ned til 46 prosent.

Den kraftfôrkorrigerste selvforsyningsgraden er beregnet til 40 prosent i 2022 og 2023. Generelt skyldes de største årlige endringene i selvforsyningsgraden variasjoner i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. Selvforsyningsgraden er inkl. konsum av fisk.

Ser man på jordbrukets «bidrag» i selvforsyningsgraden (ikke korrigerert for kraftfôrimport), viser nøkkeltallet for 2022 og 2023 en selvforsyningsgrad på 40 prosent (det vil si at vi i beregningsbrøken ser bort fra fisk i teller, men inkluderer fisk i nevner/forbruk).

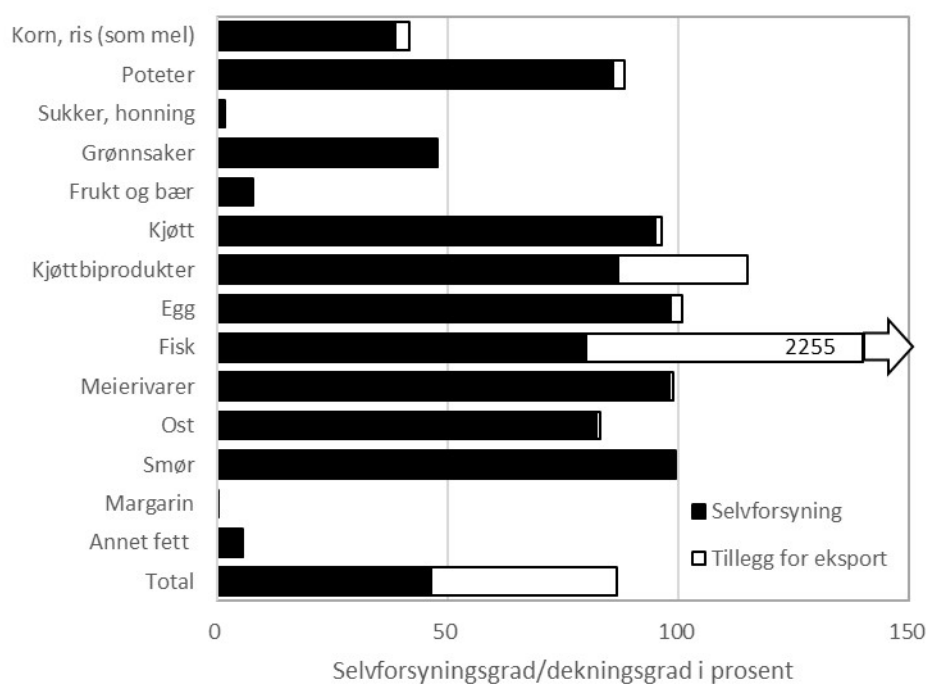
Tabell 3.33 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2019	2021	2022*	2023*	Andel energi % i 2023*
Korn som mel	13	23	34	36	22	37	43	42	26,2
Poteter	93	99	81	85	79	78	83	86	3,5
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	0	1	1	1	1	1	9,5
Grønnsaker	72	73	57	48	47	49	49	48	1,6
Frukt og bær	29	27	6	5	7	7	6	7	3,7
Kjøtt	92	97	97	96	95	88	92	95	12,4
Kjøttbiprodukter	86	96	98	90	87	87	87	87	0,3
Egg	100	100	97	99	98	98	99	98	1,5
Fisk	94	88	80	80	80	80	80	80	1,7
Melk	100	100	100	100	100	100	100	100	3,7
Yoghurt	..	..	99	98	89	89	89	89	1,3
Konserverte melkeprodukter	86	100	98	99	97	97	98	97	1,9
Fløte og rømme	100	100	100	100	100	100	100	100	2,7
Ost	97	97	95	89	84	82	81	82	6,9
Smør	92	100	99	97	98	97	99	99	2,6
Margarin	44	40	20	20	0	0	0	0	5,0
Annet fett	60	20	5	5	5	5	5	5	3,6
Øvrige matvarer ²	0	0	0	0	0	0	0	0	11,8
Selvforsyningsgrad	49	50	44	47	41	46	47	46	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	42	46	40	44	45	45	
Prod. i norsk jordb. norsk fôr ³	35	36	39	41	32	39	40	40	
Selvforsyningsgrad protein	..	..	68	66	62	65	65	66	

* Foreløpige tall

- 1) Matvarenes andel av det totale engrosforbruket, målt i energi.
 - 2) Omfatter varer som ikke er produsert i Norge, dvs. ris, nøtter, kakao, øvrige matvarer (for detaljer se fotnote 1, tabell 3.31) samt grensehandel (for detaljer se fotnote 2, Tabell 3.31).
 - 3) Tilsvare kraftfôrkorrigert selvforsyningsgrad (kun husdyr er kraftfôrkorrigert).
- Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.
Kilde selvforsyningsgrad protein: Beregnet av NIBIO for Animalia (Kjøttets tilstand).

Figur 3.6 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2023 viser en total dekningsgrad på 86,6 prosent. Vi har høy selvforsyningsgrad for proteinrike husdyrprodukter og lav selvforsyningsgrad for energirike plantevekster til mat. Det er knyttet usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.6 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2023

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norskprodusert andel av fôr og kraftfôr

Tabell 3.34 viser at total fôrtilgang til husdyr i Norge var 5 011 millioner kilo i 2024. Av den totale fôrtilgangen utgjør norskprodusert 4 011 millioner kilo. Norskandelen er dermed 80,0 prosent. SSB endret avlingsberegningen for eng i 2021, som innebærer en noe høyere grasavlinger enn tidligere, og dermed høyere norsk fôrproduksjon.

Tabell 3.34 Total fôrtilgang til husdyr i mill. kg og norskandel

	2001	2010	2020	2021	2022	2023	2024*
Norskprodusert fôr	4 023	3 561	4 283	4 493	4 316	4 258	4 011
Import kraftfôr og høy	428	656	797	865	919	811	1 000
Totalt	4 451	4 216	5 080	5 358	5 235	5 070	5 011
Norsk andel	90,4	84,5	84,3	83,9	82,4	84,0	80,0

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

*Foreløpige tall

Råvarer brukt i norsk produksjon av kraftfôr utgjør 2 005 mill. kg av den totale førtilgangen (inkl. vitaminer/mineraler) i 2024 (der anslag for fôr utenfor landbruket ikke er skilt ut). Ser man på gjennomsnittet av kraftfôromsetningen (for de siste fem årene), går om lag 50 prosent til drøvtyggere, 23 prosent går til svin, 26 prosent går til fjørfe, mens under en prosent går til andre husdyr (i hovedsak hest). Tall for produksjon av kraftfôrråvarer kan avvike noe fra salgstall bl.a. pga lagerendringer.

Sammensettingen av råvarer som inngår i kraftfôret er delt inn i fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer og er angitt i tabell 3.35. Merk at vareslag som f.eks. korn, er plassert i gruppen «karbohydrat», selv om korn også inneholder proteiner. Sammensettingen av fett, karbohydrater, protein og vitamin er i 2024 som følger: karbohydratråvarer utgjør 73 prosent, proteinråvarer utgjør 20 prosent, vitaminer utgjør 5 prosent og fett utgjør 2 prosent.

Tabell 3.35 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2000 til 2024 (mill. kg)

	2000	2010	2020	2022	2023	2024*
Fett	29	45	48	42	41	42
Karbohydrat	1 282	1 306	1 443	1 438	1 443	1 471
Protein	235	387	432	392	379	394
Vitamin	50	79	92	92	96	98
Sum kraftfôr	1 595	1 817	2 016	1 964	1 958	2 005

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av kraftfôret som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.36 viser den norskproduserte andel av kraftfôret til husdyr. I 2024 er den norskproduserte andelen beregnet til 50 prosent.

Tabell 3.36 Norskprodusert andel av råvarer i kraftfôr til husdyr for utvalgte år i perioden 2000-2024. Prosent¹⁾

	2000	2010	2020	2022	2023	2024*
Fett	87	50	56	50	51	50
Karbohydrat	80	74	77	67	74	63
Protein	37	12	5	7	10	7
Vitamin	100	100	51	45	40	38
<i>Totalt</i>	74	61	60	53	59	50

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet ifølge Landbruksdirektoratet.

Den norskproduserte andel av råvarer i kraftfôr varierer fra år til år. Andelen var på 74 prosent i år 2000, mens foreløpige tall for 2024 viser en norskandel på 50 prosent.

Av den totale produksjonen av karbohydrater i 2024 på 1 470 mill. kg, var den norskproduserte andelen på 63 prosent. Produksjonen av fett var 42 mill. kg i 2024,

den norskproduserte andelen utgjorde 50 prosent. Forbruket av protein var 394 mill. kg. Andelen norskprodusert proteinråstoff er i 2024 på 7 prosent. Over tid har den norske andelen av proteiner gått ned, noe som bl.a. skyldes forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. I 2018 og 2019 var andelen nede i 4 prosent, men har gått noe opp de siste årene. Den lave norskproduserte andelen av protein skyldes bl.a. at soyamel er basert på importert råstoff. Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 98 mill. kg i 2024, der den norske andelen utgjorde 38 prosent.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Meld. St. 8 (2024-2025) sies det at «*Regjeringen vil arbeide for at dyrevelferden i enda større grad blir ivaretatt i norsk dyrehold. Regjeringen vil i dette arbeidet vektlegge forutsigbarhet og prioritere tiltak med størst mulig effekt innenfor akseptable økonomiske rammer.*»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU.

Det var 20 positive prøver for salmonella i fôrråvare i 2023, 3 positive prøver i fôr og 222 positive prøver i bedrifter som produserer fôr og fôrråvare. For salmonellose ble det funnet én positiv kjøttskrapeprøve av mat i 2023 av totalt 9 259 prøver. I 2022 ble det funnet én positiv prøve av totalt 9 320 prøver av norske næringsmidler. Fra midten av oktober til midten av desember 2024 var det et stort utbrudd av salmonella i Norge. Per 23.01.25 er det påvist smitte hos 230 personer bosatt i flere fylker. Økologiske alfalpaspirer er mistenkt som kilde til utbruddet.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.1 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (74 sykdommer per 1.06.2024) til Folkehelseinstituttet.

Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Campylobacteriose er den vanligst forekommende næringsmiddelbårne zoonosen i Norge. Det ble totalt rapportert 3 034 tilfeller av campylobacteriose i 2023 (tabell 4.1). Det er en økning i antall tilfeller av campylobacteriose sammenlignet med 2022, noe som skyldes en økning i tilfeller smittet både i Norge og i utlandet, eller med ukjent smittested. Andelen smittet i utlandet er tilbake på samme nivå som før covid-19 pandemien. En stor andel tilfeller med ukjent smittested, særlig i 2022, gjør trenden vanskelig å tolke i tillegg til endringer i diagnostikk og smitteverntiltak på grunn av pandemien.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmittekilden. Forekomsten av Campylobacter hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjorfe kjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

Tabell 4.1 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2010	2020	2022	2023
Campylobacteriose	2 588	2 673	2 422	2 983	3 034
Infeksjon med E. coli	51	51	331	520	663
Listeriose	27	23	37	31	39
Salmonellose	1 805	1 367	440	712	757
Shigellose	138	132	37	80	129
Yersiniose	86	52	83	117	86

Kilde: Folkehelseinstituttet. Overvåking av infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr, inkludert vektorbårne sykdommer.

E. coli (*Escherichia coli*) er en vanlig tarmbakterie hos dyr og mennesker, men det fins noen typer av disse bakteriene som kan danne spesielle giftstoffer, kalt shigatoksin. Antallet registrerte *E. coli*-infeksjoner har økt jevnt de siste årene bortsett fra unntak i pandemiårene 2020 og 2021. Mer enn halvparten av tilfellene har blitt smittet i Norge. Årsaken til økningen er ukjent, men en endring i analysemetoden som gjør at flere pasienter testes forklarer trolig deler av økningen.

I 2023 ble det rapportert 39 tilfeller med listeriose, hvorav 32 ble smittet i Norge og 4 i utlandet. Antall tilfeller av listeriose øker noe sammenlignet med 2022, men ifølge Folkehelseinstituttet varierer antallet noe fra år til år uten noen klar trend. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet.

Både i 2022 og 2023 var det ett tilfelle av brucellose hos mennesker, og de var smittet i utlandet. Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting, og parasitten har ikke blitt påvist hos disse dyreartene siden 1994. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i det årlige overvåkningsprogrammet i 2023. En rev, 12 ulver og 512 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge. I 2022 ble det rapportert 9 tilfeller, og i 2023 13 tilfeller. Av dem var 12 var smittet i utlandet og en hadde ukjent smittested. De fleste meldte tilfeller de siste ti årene har vært blant innvandrere som sannsynligvis har blitt smittet i hjemlandet.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard. I 2022 ble én katt testet og i 2023 ble ett reinsdyr testet. Ingen av de testede dyrene hadde rabies. I 2019 ble det meldt ett tilfelle av rabies på mennesker til MSIS. Smitte skjedde etter bitt/klor av hund i Sørøst-Asia og pasienten døde etter hjemkomst til Norge. Ingen ble smittet i årene 2021 - 2023.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2023 ble 110 storfe undersøkt, og i tillegg ble 7 alpakkaer testet i forhold til import/eksport. Alle prøver var negative. Q-feber har aldri vært påvist i husdyrbesetninger i Norge. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012. I 2023 ble det rapportert om tre tilfeller hos mennesker. To var smittet utenlands mens en hadde ukjent smittested.

Kjøttbransjen har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2023 ble totalt 5 898 storfe undersøkt etter faste kriterier. I henhold til klassifisering

av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

Gjennom overvåkningsprogrammet for MRSA hos norske griser ble det ikke påvist positive besetninger i 2023. Mattilsynet undersøkte prøver fra totalt 551 svinebesetninger. Det har ikke vært positive besetninger i Norge etter 2019.

Ifølge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (CWD, eller skrantesjuka) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen. Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet.

Fra 2016 til februar 2025 er ca. 188 100 CWD-prøver undersøkt, og det er oppdaget totalt 38 positive tilfeller⁹, fordelt på rein, hjort og elg. Det ble oppdaget to nye tilfeller i 2024. I mars 2018 ble de siste dyrene i den smittede villreinbestanden i Nordfjella Sone 1 tatt ut av personell fra Statens Naturoppsyn. Det er besluttet reetablering med rein i Nordfjella sone 1, som er underlagt en brakklegging i minst fem år. På grunn av nærheten til sone 1, står Nordfjella sone 2 i en særstilling for å avklare smittestatus. Myndighetene har i sin reetableringsplan satt som et premiss at sone 2 må være friskmeldt, før det kan overføres villrein til sone 1¹⁰. Beregninger etter villreinjakta 2019 viste at det var over 80 prosent sannsynlighet for at villreinen på Hardangervidda og i Nordfjella sone 2 ikke var smittet av skrantesjuka. I september 2020 ble det imidlertid påvist skrantesjuka på en villreinbukk på Hardangervidda, og det var første gang den klassiske, og smittsomme, varianten av skrantesjuka ble funnet utenfor Nordfjella. Det ble også påvist på ett dyr i 2022. For å hindre videre smitte har Mattilsynet innført enkelte forbud og påbud som gjelder spesielt for Hardangervidda.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I perioden 2009–2022 har antallet variert mellom 250 og 563 tilfeller¹¹, og i 2023 var det 570 sykdomstilfeller av borreliose.

Villsvinets inntog fra Sverige skaper bekymring for den norske svinehelsen. Villsvinhelseovervåkning for 2018 ble initiert og gjennomført av Veterinærinstituttet, og fra 2019 reetablert som et løpende overvåkningsprogram i regi av Mattilsynet. I 2023 ble det sendt inn prøver fra 373 villsvin til Veterinærinstituttet. Dette representerer om lag 90 prosent av antallet felte villsvin som ble rapportert til Statistisk sentralbyrå (SSB) i jaktåret 2022/2023, men periodene er ikke fullstendig

⁹ Kilde: Skrantesjukestatistikk, Veterinærinstituttet

¹⁰ Kilde: www.hjortevilt.no

¹¹ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

overlappende. *Salmonella* spp. ble påvist i avføringsprøve fra åtte villsvin felt under jakt. Afrikansk svinepest er på fremmarsj i Europa, og risikoen for spredning til norske villsvin er en stor bekymring i svinenæringen.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹²

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2021–2025) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i september 2021. Dette er en revidert utgave av planen som gjaldt i perioden 2016–2020. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1 000 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Overvåkingen består av en nasjonal og en EU-koordinert del.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹³. En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrekke av analyseusikkerhet.

Mat dyrket i Norge inneholder gjennomgående færre rester av plantevernmidler enn produkter fra andre land. For norske produkter var det ikke funn i 68 % av prøvene, mot henholdsvis 39 % for prøver fra EU og 41 % for prøver fra tredjeland.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkningsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2023 ble 978 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 23 prøver (2,4 %), og av disse ble 14 prøver (1,4 %) vurdert som overskridelser. Det var ingen prøver med overskridelser fra Norge. Det var to prøver med overskridelser fra EU (grønnkål fra Spania og dyrket sopp fra Polen) og det var 12 prøver med overskridelser fra tredjeland. Antall prøver med overskridelser ble halvert fra 2022 til 2023. Alle produktene med overskridelser som ble vurdert å kunne gi helsefare for forbruker, hadde opprinnelse i tredjeland. Det ble i 2023 undersøkt for 379 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 121 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter.

Totalt ble det analysert 259 prøver av frisk frukt (tabell 4.2). Det ble påvist rester av plantevernmidler i 73 % av prøvene av frukt, hvor det var funn over grenseverdi i fire prøver og overskridelse i én prøve.

¹² Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹³ Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Det ble analysert 64 prøver av norske og importerte bær. For bær ble det påvist rester av plantevernmidler i 73 % av prøvene, men ingen av funnene var over grenseverdi. (tabell 4.2). Av bær med minimum ti prøveuttak per år, var det prosentvis oftest funn i jordbær (88 %), blåbær (69 %) og bringebær (62 %).

Av grønnsaker ble det tatt 474 prøver. Av disse ble det påvist rester av plantevernmidler i 42 % av prøvene, hvor det var funn over grenseverdi i 1,3 % og det var overskridelser i 1,1 %. I 2022 og 2023 var andel funn over grenseverdi større i grønnsaker enn i frukt i motsetning til tidligere år.

For urter ble det tatt 22 prøver, og for disse ble det påvist rester av plantevernmidler i 45 % av prøvene, hvor det var funn over grenseverdi i 4,5 %. I en prøve av gressløk fra Kenya var det også overskridelser.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 61 prøver, hvorav 45 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 13 prosent av importprøvene.

Det ble totalt tatt ut 61 prøver av korn og ris. Det ble påvist plantevernmiddelrester i 43 % av prøvene. Det var funn over grenseverdi i tre prøver, hvorav en prøve av quinoa og to prøver av ris. Funnet i den ene prøven av ris var en overskridelse. For norsk korn var det ingen funn over grenseverdi og 56 % av prøvene var uten påviste rester.

Tabell 4.2 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2023

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt ¹⁾	
Frukt	0,0	1,7	1,5	41,4	74,8	71,0	259
Bær	0,0	0,0	0,0	76,9	71,1	73,4	64
Grønnsaker	0,0	1,7	1,3	27,6	56,5	40,5	474
Urter	0,0	10,0	4,5	8,3	80,0	40,9	22
Matkorn og ris	0,0	6,6	4,9	43,8	35,5	37,7	61

1) Totaltall viser et veid gjennomsnitt av restverdien i norske og importerte varer, i prosent

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2023

I tillegg til prøvene nevnt ovenfor ble det tatt 140 prøver av varer som var merket økologisk dyrket. For økologiske produkter ble det påvist et lavt funn av difenylamin i en prøve av epler fra Italia. Dette plantevernmidlet er heller ikke godkjent brukt som plantevernmiddel i konvensjonell produksjon i EU. Det var ni prøver som ga mistanke om ulovlig bruk i norsk produksjon og dette ble fulgt opp av Mattilsynet.

For barnemat ble det i 2023 tatt prøver av 16 varepartier. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter.

Det ble påvist rester av flere enn ett plantevernmiddel i 33 % av prøvene. I to prøver av rosiner fra Tyrkia ble det funnet rester av 20 ulike plantevernmidler i hver av prøvene, men ingen av funnene var overskridelser. Av norske produkter var det en prøve av kirsebær med åtte ulike plantevernmidler og det var to prøver av jordbær med syv ulike plantevernmidler i hver av prøvene. Funnene var under grenseverdi.

Tabell 4.3 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2023. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2023, prosent

		2007	2010	2015	2020	2022	2023
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	66,3	72,0	79,6	68,4	58,2
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,4	0,5	0,9	0,0
	under grenseverdi	12,4	18,8	27,2	25,7	34,9	27,6
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	10,0	25,0	17,9	33,3	43,8
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	2,0	0,0	0,0	0,7	0,0

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

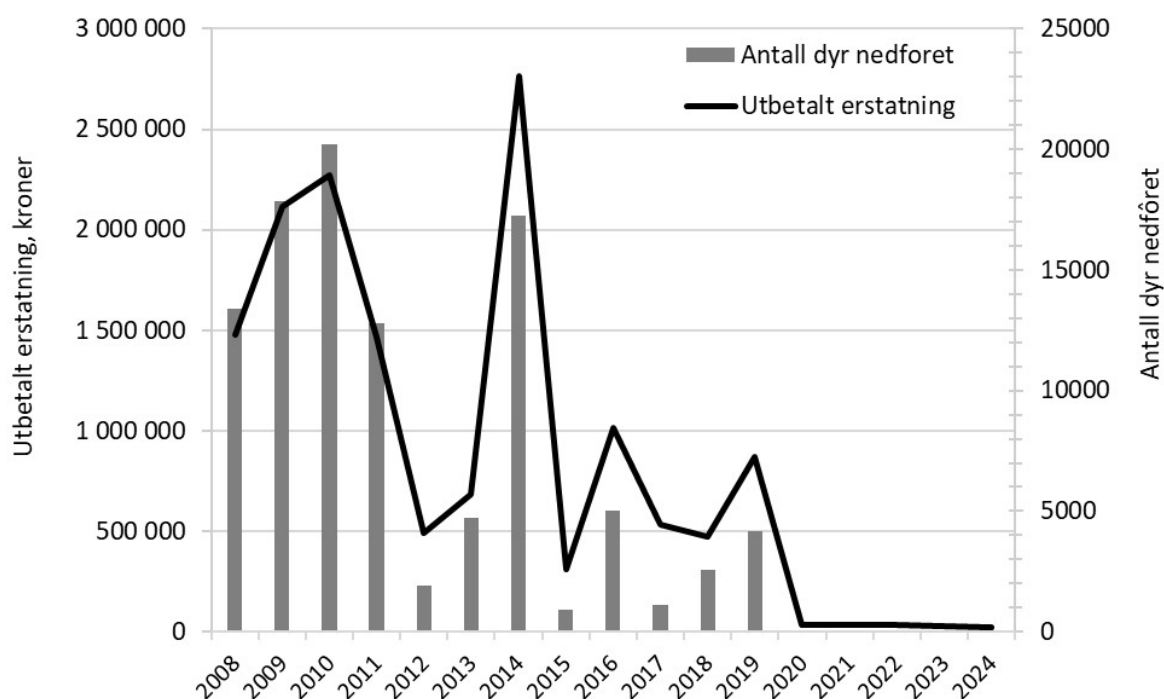
Det er ikke påvist restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr etter 2014.

I 2020 ble det tatt i alt 4 315 prøver av norske landdyr og animalske produkter. I ca. 3,7 prosent av prøvene ble det funnet rester av veksthormoner og forhøyede nivåer av forurensende stoffer. Enkeltefunnene ble fulgt opp av Mattilsynet. Tidligere ble data fra overvåkingen offentliggjort i Rapport fremmedstoffprogrammet, Mattilsynet. Siden 2020 har ikke denne informasjonen vært tilgjengelig.

Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986 har det tidligere vært mulig å søke om erstatning for nedfôringskostnader, til dyr som har vært på utmarksbeite der Mattilsynet har gitt pålegg om nedfôring. Mattilsynet legger opp til et enklere og nedskalert måleopplegg av cesium-137 i sau og rein fremover, slik det også er gjort de siste par årene. Mattilsynet måler representative besetninger i alle fylker og områder. Målte besetninger har da rett til kompensasjon for måling. Det er 37 kommuner i Innlandet, Trøndelag og Nordland som fortsatt er berørt etter Tsjernobyl-ulykken. Sentrale myndigheter skal vurdere om det er aktuelt med nedfôring ved ekstra høye nivåer.

Størst antall saker var det i 2009 med 326. Figur 4.1 viser antall dyr som er nedfôret i perioden 2008-2019, og beløp som er utbetalt i erstatning og kompensasjon i perioden 2008-2024. Antall søknader på ordningen var 10 i 2023 og 8 i 2024. Alle søknader og utbetalinger i perioden 2020 til 2024 var knyttet til erstatning for kostnader til transport av dyr til måleplass.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppsesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr. Mattilsynet anbefaler å gi saltslikkestein med berlinerblått (Gieselsalt) på slutten av beitesesongen i utsatte områder for å hindre opptak av cesium i kjøttet, og hindre at cesium tas opp i kroppen når soppen kommer.

Figur 4.1 Radioaktivitet – antall dyr nedfôret og utbetalt erstatning, 2008-2024

Kilde: Landbruksdirektoratet

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land», og vidare at «Regjeringa vil styrkje dyrevelferda».

Veterinærinstituttet følger med på situasjonen rundt koronaviruset, og de vurderer situasjonen slik at sykdommen ikke utgjør en fare for dyrehelsen i Norge.

Ifølge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, og det er vanskelig å holde rovvilt og beitedyr adskilt i hver sine prioriterte områder, men dette forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Animalia ved Helsetjenesten for storfe har faglig og administrativt ansvar for Dyrevelferdsprogrammet (DVP) for storfe. Dyrevelferdsprogrammet gjelder for alle produsenter med mer enn 10 storfe ved søknad om produksjonstilskudd. Inkluderte produsenter skal gjennomføre veterinærbesøk minimum hver 16. måned. Dyrevelferdsprogrammet for storfe ble lansert i januar 2022, og produsentene er innrullert puljevis. Alle produsenter skal ha gjennomført første DVP-besøk innen våren 2023. De vanligste avvikene registrert både i 2022 og 2023 var liggeplass, vanntilgang og skitne dyr.

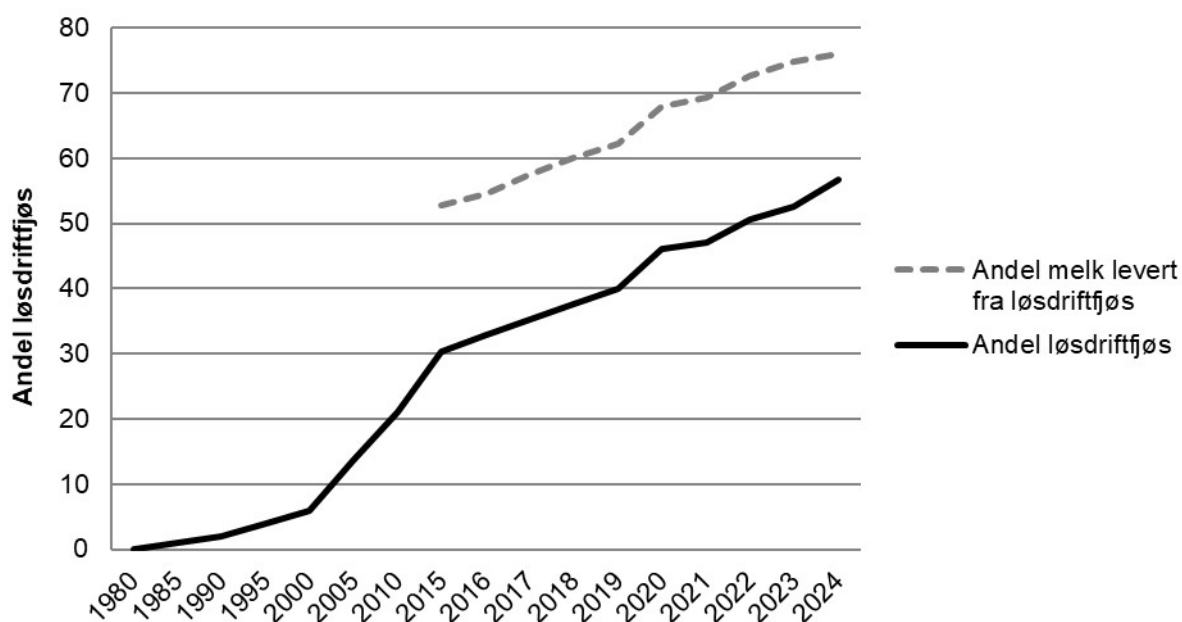
Dyrevelferdsprogrammet for sau er under utvikling, med plan om innføring mot slutten av 2023. I første omgang skal alle som har over 30 vinterfôra sau ved telling 1. mars året før inkluderes. Det vil si ca. 93 prosent av all sau og ca. 69 prosent av alle besetninger. Dyrevelferdsprogrammet for sau består av kurs og veterinærbesøk.

Dyrevelferdsprogrammet for svin gjelder alle driftsenheter som leverer flere enn 10 griser til slakt per år, eller har minst én avlspurke. Programmet ble forskriftsfestet i 2020. Flere griser registreres med behandlede halesår og færre griser får anmerkning for halesår og byller ved slakting. Svineprodusentene har blitt flinkere til å gi purkene grovfôr. Fra 2022 til 2023 har flere produsenter begynt å gi rikelig med grovfôr til purkene. Andelen som fikserer purker utover det som er lovlig har falt fra 5,5 prosent i 2019 til 0,7 prosent i 2023. Samtidig har andelen som oppgir at de ikke fikserer i det hele tatt økt fra 62 prosent til 78,9 prosent.

Det er et økende antall storfe som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. Ifølge TINE har 56,7 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per januar 2025 (Figur 4.2). Det er størst andel løsdriftfjøs i Vestfold med 83,3 prosent, og lavest andel i Agder, med 42,2 prosent av alle melkekubesetninger. På landsbasis blir 76 prosent av melken levert fra løsdriftfjøs i 2024. Her har ikke TINE data fra før 2015¹⁴.

Tallene fra 1980 til ca. 2010 er usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. På landsbasis er det relativt sikre tall de siste årene, men det er avhengig av hvilke forutsetninger som er lagt inn i spørringen. TINE mangler opplysninger om enkelte bruk blant annet på grunn av eierskifte og endret produsentnummer o.l.

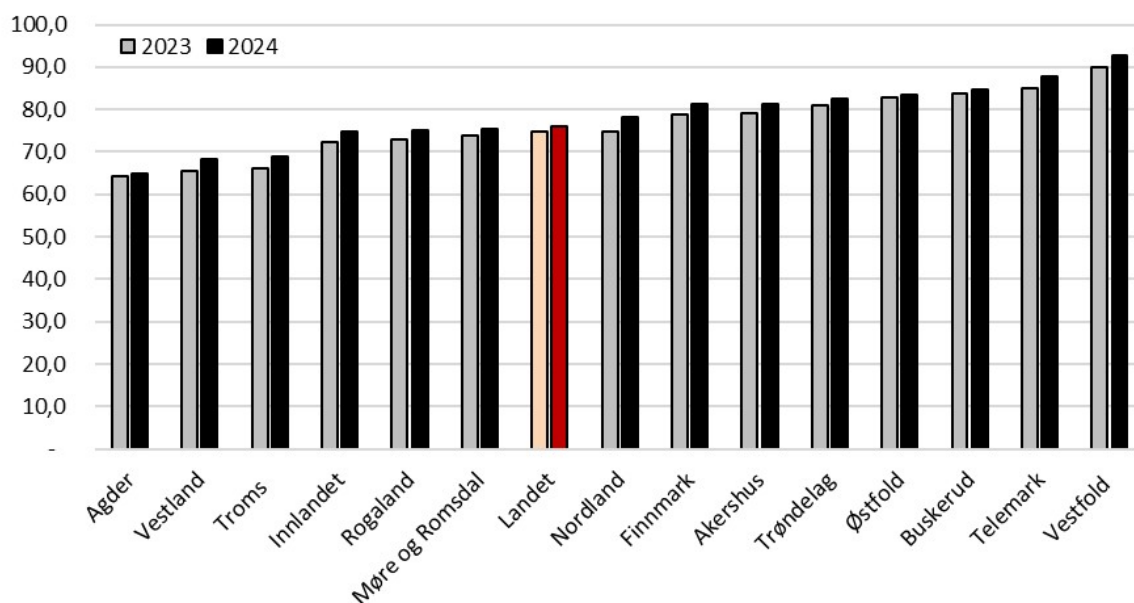
¹⁴ Når det gjelder melkeleveranse er det kun tall fra TINE. Når det gjelder type fjøs er også tall fra Q-meieriene inkludert

Figur 4.2 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.3 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2023 og 2024. Vestfold og Telemark er de fylkene som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med hhv. 93 og 88 prosent. Agder har lavest andel, med 65 prosent i 2024.

Figur 4.3 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke. 2023 og 2024

Kilde: TINE

Mattilsynet har arbeidet for en mer effektiv og målrettet håndtering av «kronisk dårlig dyrehold» siden 2017. Målet er å oppnå avvikling eller varig bedring innen forsvarlig tid.

Tabell 4.4 viser utviklingen i antall offentlige kontroller som er gjennomført av Mattilsynet, der dyrevelferdsloven og tilhørende forskrifter har vært med i tilsynsgrunnlaget. I 2023 fant Mattilsynet alvorlig vanskjøtsel i 58 dyrehold, og det er en økning på 17 fra året før. Mattilsynet har effektivisert arbeidet for å redusere tiden frem til varig bedring, eller avvikling av dyreholdet, der alvorlige brudd har blitt avdekket. Det har vært nedgang i Mattilsynets tilsyn med dyrevelferd de siste årene, og smittesituasjonen med korona har noe av skylden for dette. Nedgangen skyldes i tillegg en styrt utvikling for å få mest mulig effekt av tilsynsarbeidet, og de alvorlige sakene som krever mest ressurser blir prioritert.

Tabell 4.4 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2010	2020	2022	2023
Ant. tilsyn dyrevelferd	16 868	10 049	4 742	3 543	3 663

Kilde: Mattilsynets årsrapport

I juni 2019 vedtok Stortinget et lovforbud mot hold av pelsdyr i Norge. Forbudet innebærer en avviklingsperiode for oppdrettere som holdt pelsdyr pr 15. januar 2018 og seinere, fram til 1. februar 2025. (Lovvedtak 93 (2018-2019)). I løpet av 2020-2022 ble mange pelsdyrfarmer avviklet. I januar 2023 ble de siste pelsdyrfarmene i Norge avviklet.

Landbruks- og matdepartementet fastsatte i november 2019 forskrift om kompensasjon av oppdretterne ved avvikling produksjonen. I februar 2020 vedtok Stortinget nye føringer for kompensasjonsordningen, og dette har medført at departementet utarbeider revidert forskrift. Kompensasjonen skal gis som om det dreier seg om et ekspropriasjonsartet inngrep.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssjukdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2021) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med. Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet, og Norge regnes som fritt for BVD. Den norske svinepopulasjonen ble erklært fri for smittsom grisehoste for mer enn ti år siden.

I Rogaland var det i perioden 2017-2022 totalt 47 tilfeller av ringorm hos storfe, med en topp i 2019 og 2020. Aktiv innsats fra næringen og forvaltning gjennom RingiROG ser ut til å ha snudd utviklingen med totalt 4 nye tilfeller i 2022. Besetninger med påvist smitte blir båndlagt. I 2023 var det et stort utbrudd i Trøndelag med påvisning i totalt 16 besetninger. Mattilsynet har brukt mye ressurser på sporingsarbeid, informasjon og dialog og saneringsplaner.

I desember 2022 ble storfetuberkulose påvist i en melkebesetning etter mistanke på slakteri. Smitte ble også påvist hos en melkebesetning som hadde kjøpt dyr derfra. I 2023 ble smitte påvist i én besetning. Det er første gang siden 80-tallet at smitten er påvist hos norske storfe. Smittsomme sykdommer som krever offentlig bekjempelse, er ellers svært lite utbredt i storfepopulasjonen.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. I 2017 var det totalt ni nye tilfeller av ondarta fotråte hos sau, og både i 2018 og 2019 ble det påvist ett tilfelle gjennom overvåkingsprogrammet på slakteri. I 2023 ble det for fjerde år på rad ikke påvist noen tilfeller av ondarta fotråte hos sau. Overvåking på slakteri er en svært viktig del av arbeidet med å utrydde ondarta fotråte.

I 2021 og 2022 gjennomførte Mattilsynet en nasjonal tilsynskampanje for å undersøke hvordan det står til med dyrevelferden i norske svinebesetninger¹⁵. Det ble avdekket ett eller flere regelbrudd i vel halvparten av de inspiserte svinebesetningene. De vanligste regelbruddene var at det ikke ble gitt nok strø eller rotemateriale.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Gjennom overvåkingsprogram for virussjukdommer hos gris påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2023 ble det registrert 21 prosent positive besetninger av ca. 4 000 testede. (Alle avlsbesetninger pluss et utvalg av kombinert- og slaktebesetninger). Undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke er ikke smittsom, og den ble påvist hos 7 sauer fra 7 flokker i 2023.

I juni 2019 ble det påvist smitte av mædi hos sau i Trøndelag i overvåkningsprogrammet på slakteri, for første gang siden utbruddet i 2002 – 2005. Det er sannsynlig at det er smitte tilbake fra dette utbruddet som ble påvist i 2019. Mædi er en sykdom med diffuse symptomer og det kan være vanskelig å se at sauen er

¹⁵ Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022, Mattilsynet. Resultatene ble publisert i januar 2023.

syk. Det kan derfor fremdeles være besetninger med mædi som ikke er funnet. Høsten 2021 startet en stor kartlegging for mædi i regi av Mattilsynet. I 2023 ble det tatt 9 416 prøver fra 3 258 sauebesetninger og 810 prøver fra 27 geitebesetninger. Det ble ikke funnet nye påvisninger.

I september 2024 ble blåtunge påvist i Norge, for første gang siden 2009. Per 20. mars 2025 var det påvist totalt 79 prøver hos sau og 57 prøver hos storfe, og påvisningene er på Sør- og Østlandet. Blåtunge er en virussykdom hos drøvtyggere og hjortedyr. Blåtungevirus oppformerer i og spres gjennom det blodsugende insektet sviknott og smitter ikke direkte mellom dyr. Smitteoverføring skjer derfor i sommersesongen når sviknotten er aktiv. Påvisningen er ikke uventet etter at det har vært blåtungeutbrudd i flere europeiske land og i den siste tiden også i Danmark. I Norge er sykdommen blåtunge en liste 1-sykdom og mistanke skal derfor meldes fra til Mattilsynet umiddelbart.

I landdyrforflytningsforskriften fra 22.04.2022 er det satt helsekrav til dyr som skal flyttes. Hunndyr av småfe må følges av en egenerklæring, og i noen tilfeller også av en veterinærattest. Varslingsplikt for skrapesjuke må være oppfylt og dyrene i avsenderanlegget må være testet for mædi (sau) og CAE (geit). Geit fra bestemte områder i Norge må i tillegg testes for paratuberkulose.

Tabell 4.5 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (i kategori 1 og 2 i henhold til dyrehelseregelverket) i 2023. «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både kontaktbesetninger og tilfeller med mistanke om og påvisning av sykdommen som er restriksjonsbelagt ved årets utgang.

Mattilsynet har også tilsvarende data for fjørfehold, men det gjelder kun fjørfe til hobbybruk, og det er derfor ikke tatt med i tabellen.

Tabell 4.5 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer i kategori 1 og 2 i henhold til dyrehelser regelverket. 2023

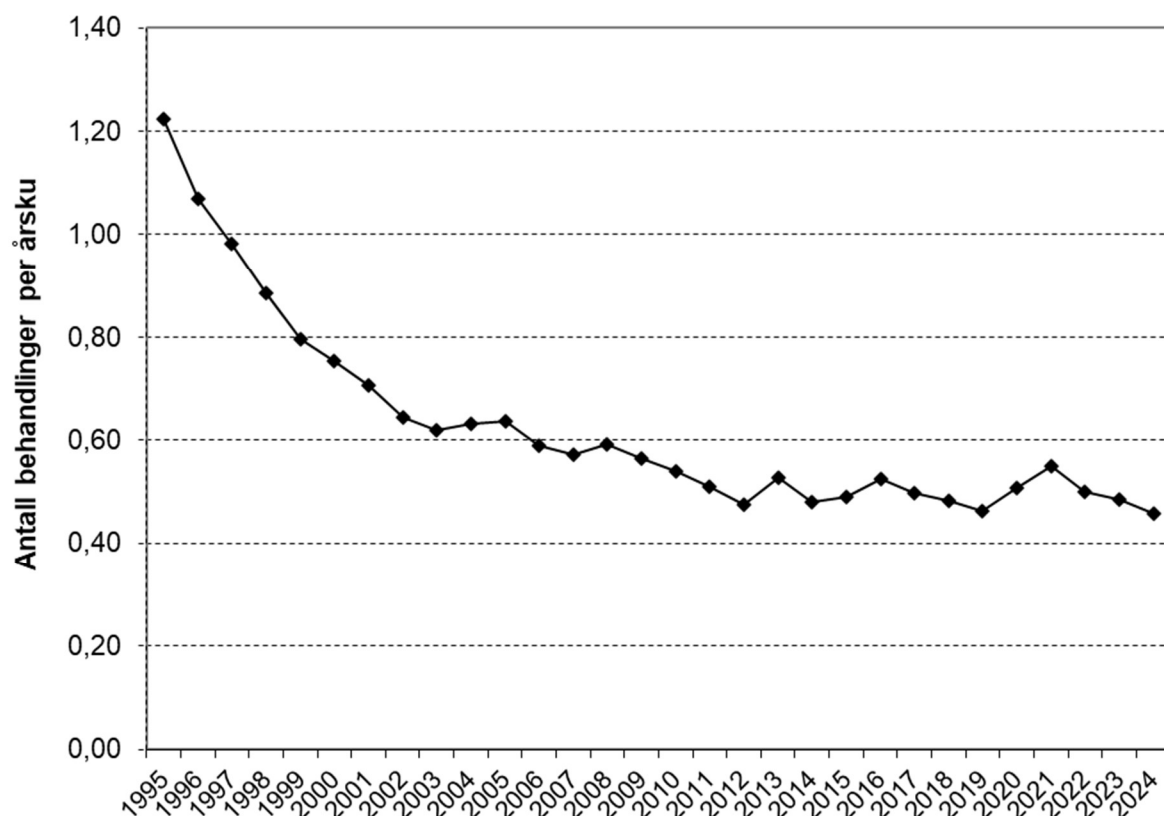
Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2023*	Aktive restriksjoner per 31.12.2023
Storfe	LA-MRSA	0	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	16	24
	Storfetuberkulose	1	4
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	1
	LA-MRSA	0	1
Småfe	Skrapesyke, Nor98	7	0
	Paratuberkulose	0	3
	Salmonella	3	0 ²⁾
	Mædi	0	9
	Saueskabb	11	3 ¹⁾
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	1	35 ³⁾

* «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang, og kontaktbesetninger.

- 1) Alle påvisninger og restriksjoner er geitehold. Saueskabb er liste 2-sykdom hos sau, men liste 3 hos geit.
- 2) Salmonella diarizonae. Det ilegges ikke restriksjoner dersom det ikke er kliniske tegn hos sau
- 3) Den ene påvisningen er i geitehold. Restriksjonene gjelder 30 geitehold og 5 sauehold. Flere har både sau og geit. 31 unike virksomheter

nKilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Når det gjelder produksjonssykdommer på melkekyr har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster. Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,46 i 2024 (figur 4.4). Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg, selv om det har variert noe de siste årene.

Figur 4.4 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

Kilde: TINE

I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

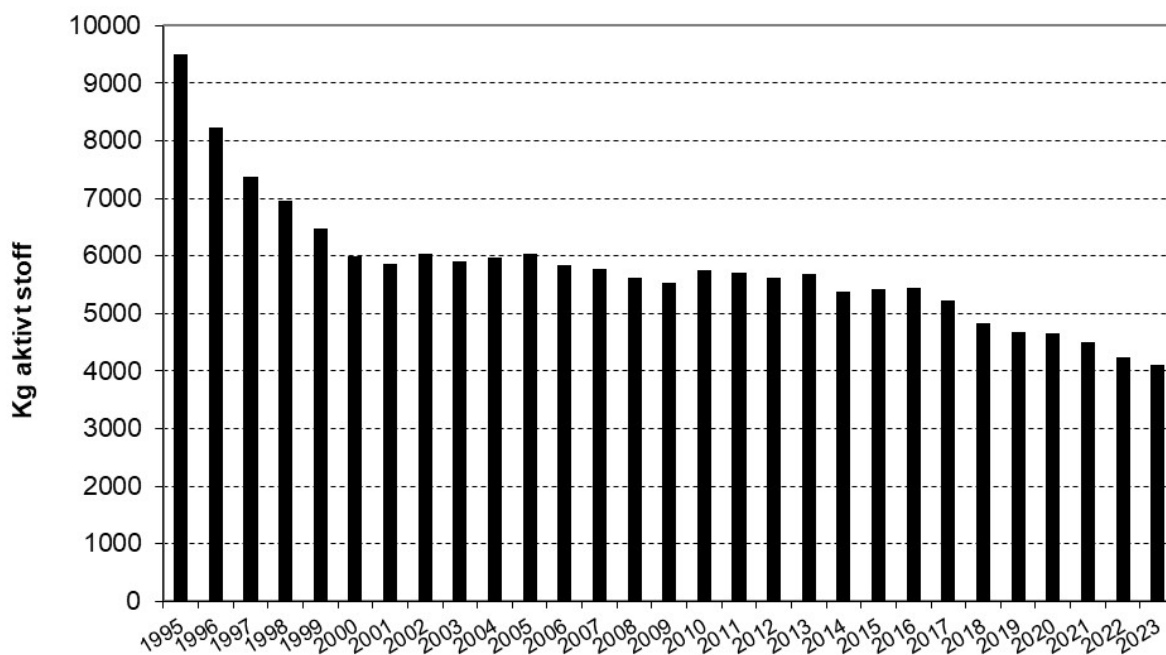
Figur 4.5 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende dyr i perioden 1995–2023. I 2023 var forbruket på 4 107 kg, og salget er redusert med 57 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2023 ble salget av veterinære antibakterielle midler til de viktigste matproduserende artene (storfe, gris, sau, geit og fjørfe) redusert med 27,6 prosent, målt i kg aktivt stoff.

Salg av veterinære antibakterielle midler som kan brukes til flokkbehandling er lavt. I 2023 utgjorde salget av slike preparater 3,7 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt var på 345 kg 1993. Dette økte fram til 2002, da det var på ca. 650 kg, og har etter

dette gått ned igjen, og var på 372 kg i 2023. Det er en nedgang på 33 prosent sammenlignet med 2013.

I desember 2014 vedtok fjørfeenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôrtilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016, og utfasingen var fullført allerede i juni 2016. Bruken av antibiotika til behandling av slaktekylling er fortsatt svært lavt. I 2021 ble det ikke foretatt noen behandling med antibiotika i slaktekyllingflokker, men i 2022 og 2023 ble det brukt i hhv. tre og to flokker.

Figur 4.5 Salg av veterinære antibiotika til matproduserende dyr i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm–Vet 2023

Tabell 4.6 til tabell 4.10 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2023 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig er ikke tallene fra og med 2010 direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Det er svært få dyr som dør under transport og oppstalling på slakteri i Norge. En trafikkulykke hvor en dyretransport er involvert vil kunne gi et stort utslag i statistikken. Det er derfor viktig å se på hovedtendensene som kommer frem av tallene mer enn resultater fra de enkelte år.

Tabell 4.6 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2020	295 862	7 ¹⁾	0,002
2022 ²⁾	280 480	6	0,002
2023 ²⁾	287 201	4	0,001

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 88,4 % av all slakting av storfe i 2022 og 90,1 % i 2023.

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.7 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2020	1 237 417	174 ¹⁾	0,014
2022 ²⁾	1 000 563	186	0,019
2023 ²⁾	970 191	197	0,020

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 86,1 % av all slakting av småfe i 2022 og 87,3 % i 2023.

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2020	1 573 587	304 ¹⁾	0,019
2022 ²⁾	1 508 484	236	0,016
2023 ²⁾	1 509 577	254	0,017

1) Ufullstendig tall

2) Basert på innrapportering fra slakteri som står for 98,1 % av all slakting av gris i 2022 og 98,2 % i 2023.

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet.

Tabell 4.9 og tabell 4.10 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2023 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2010	62 936 270	99 279	0,16
2015	64 938 254	62 514	0,10
2020	68 835 747	36 668	0,05
2022	73 526 825	40 420	0,05
2023	71 886 543	46 368	0,06

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2010	538 505	2 898	0,54
2015	273 934	403	0,15
2020	342 296	1 118	0,33
2022	178 880	89	0,05
2023	146 566	97	0,07

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand

Dyrevelferdsprogrammet for slaktekylling har vært i drift siden 1. juni 2013, Dyrevelferdsprogrammet for kalkun startet opp 1. januar 2017, Dyrevelferdsprogrammet for verpehøns startet 1. januar 2020 og Dyrevelferdsprogrammet for oppal og rugeeggsproduksjon startet 1. januar 2021. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.11 viser utviklingen i tråputepoeng i slaktekyllingproduksjon utvalgte år fra 2008 til 2023.

Tabell 4.11 Utvikling i tråputepoeng i slaktekyllingproduksjon ¹

	2008	2010	2015	2020	2022	2023
A (0-80)	81,1	82,6	97,8	98,4	97,2	98,2
B og C (over 80)	11,9	17,4	2,2	1,6	2,8	1,8

1) Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 og framover. Tråputeregistreringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene imellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand. Det gjøres årlige kalibreringer og standardisert opplæring av tråputeklassifisører på alle slakteriene.

4.3 Tap av sau på beite

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.12 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på fylker. Den viser også antall og prosent tap på beite. Fram til og med 2016 er tap fastsatt til registreringene i organisert beitebruk, pluss 0,6 prosentpoeng høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk. Fra 2017 ble det innført nye telledatoer for produksjonstilskudd ved at antall sau og lam sluppet på- og sanket fra utmarksbeite telles.

Det var 25 334 (1,4 prosent) færre sau og lam sluppet på utmarksbeite i 2024 i forhold til 2023. Sammenlignet med 2010 var det 9,1 prosent færre sau og lam på beite i 2024. For hele landet har tapsprosenten økt fra 5,2 i 2020 til 7,3 på foreløpige tall for 2024. Fra 2020 til 2024 har tapsprosenten økt i alle fylker, og er størst i Nordland, Troms og Finnmark.

Antall dyr er basert på sau og lam sluppet på utmarksbeite i antallstatistikken for produksjonstillegg. Tapet er beregnet ved å trekke fra antall dyr sanket fra utmarksbeite i samme statistikk. Differansen er her regnet som totalt tap. For 2024 er beregnet totaltap 129 282 dyr, men det understrekes at tallene for 2024 er foreløpige tall. I 2023 var tapet 5,7 prosent, mens foreløpige tall for 2024 viser 7,3 prosent. Nederste rad i tabellen viser totalt antall sau og lam på beite, og inkluderer både sau og lam på utmarks- og innmarksbeite. Differansen mellom antall på beite og antall på utmarksbeite er dyr som bare har beitet på innmark. Prosentvis har dette endret seg fra 14,0 % i 2010 til 11,6 % i 2024.

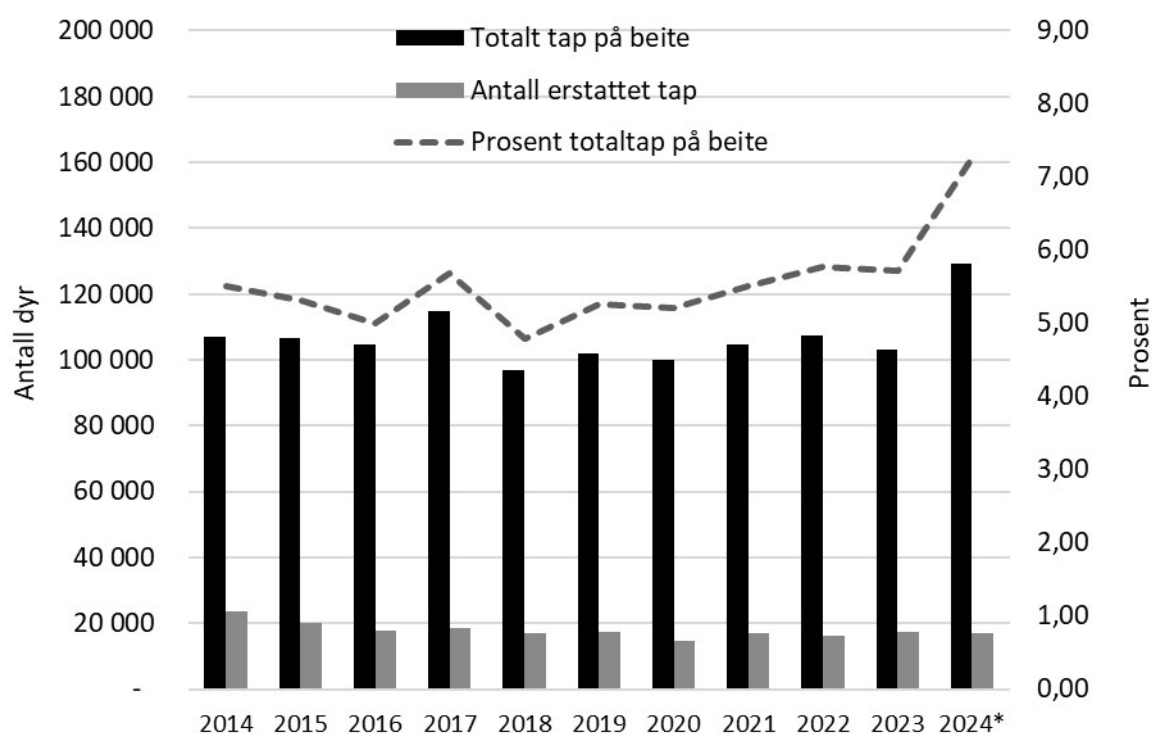
Tabell 4.12 Antall sau og lam på utmarksbeite og antall og prosent tap

	2010			2020			2024*		
	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent	Sau og lam	Tap antall	Tap prosent
Viken	113 838	5 350	4,7	114 302	3 866	3,4			
Akershus							20 192	1 600	7,9
Buskerud							77 801	3 189	4,1
Østfold							4 314	93	2,2
Innlandet	356 044	22 787	6,4	339 500	14 734	4,3	305 003	16 955	5,6
Vestfold og Telemark	59 492	2 975	5,0	50 753	2 965	5,8			
Vestfold							8 498	603	7,1
Telemark							39 882	2 576	6,5
Agder	68 901	5 030	7,3	77 810	4 330	5,6	81 360	6 148	7,6
Rogaland	285 206	10 267	3,6	282 914	9 519	3,4	287 358	14 638	5,1
Vestland	388 234	17 082	4,4	375 903	17 051	4,5	367 664	22 160	6,0
Møre og Romsdal	116 218	9 065	7,8	116 720	8 329	7,1	108 141	9 725	9,0
Trøndelag	215 669	18 548	8,6	233 463	14 603	6,3	203 844	15 618	7,7
Nordland	211 257	18 168	8,6	192 233	16 498	8,6	166 268	23 394	14,1
Troms og Finnmark	145 369	11 630	8	134 944	8 013	5,9			
Troms							89 372	9 986	11,2
Finnmark							21 382	2 597	12,1
Hele landet	1 960 228	125 455	6,4	1 918 542	99 908	5,2	1 781 093	129 282	7,3
Tot. antall på beite	2 279 839			2 223 252			2 013 932		

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

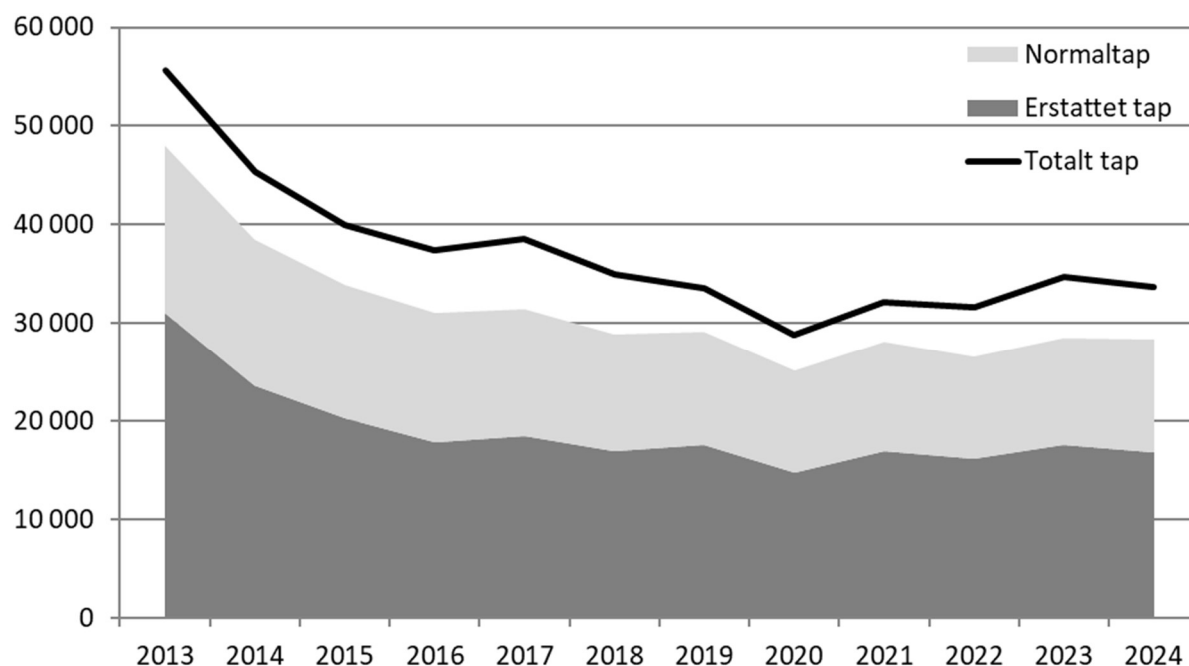
Figur 4.6 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 2014 til 2024, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. De foreløpige tallene for 2024 viser 7,3 prosent totaltap. I tillegg viser figuren antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker.

Figur 4.6 Totalt tap på beite, prosent totalt tap på beite, og antall erstattet som tapt til fredet rovvilt
* Foreløpige tall

Kilde: Animalia, Landbruksdirektoratet antallstatistikk og Miljødirektoratet Rovbase saueerstatning

Figur 4.7 viser utvikling hos jordbruksbedriftene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr. I 2013 var totalt tap for disse ca. 55 600 dyr. Dette er redusert til ca. 33 700 dyr i 2024 (foreløpige tall). I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 31 000 til ca. 16 800. Hos de brukerne som søker om erstatning ble 56 prosent av totalt tap erstattet i 2013 og 50 prosent i 2024. Figuren viser også beregnet normaltap på disse brukene.

Figur 4.7 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2024 utgjør normaltapet hos jordbruksbedrifter som har søkt erstatning for tap til rovdyr, 2 321 sau og 9 252 lam, til sammen 11 573 dyr eller ca. 34 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2013 var 31 prosent. Normaltap er i «Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt (F30.05.2014 nr 677)» definert som tapet av husdyr som erfaringsmessig inntreffer i besetningen på utmarksbeite uten forekomst av rovvilt. Det beregnes primært på bakgrunn av besetningsdata som oppgis av dyreeier for en periode på minst 8 – 10 foregående år. Alternativt kan normaltapet beregnes med bakgrunn i data fra Organisert beitebruk, eller fastsettes på andre måter.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlige og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har i 2024 omtrent 43 prosent oppslutning av besetningene. Dødsårsak er heller ikke obligatorisk registrering i Sauekontrollen. I tabell 4.13 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2020 - 2024. 67 prosent av de oppgitte tapene i 2024 har ukjent årsak. Fra 1. januar 2023 er det i sauekontrollen lagt inn mulighet for å registrere en hel del nye dødsårsaker, dette har redusert antall tap av annen årsak.

Tabell 4.13 Fordeling av tap i sauekontrollen

Dødsårsak	2020		2022		2023		2024	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	680	2	517	2	547	2	502	2
Annen sjukdom	2 559	9	3 540	12	5 125	17	3 937	13
Uhell	2 846	10	3 122	10	2 949	10	2 974	10
Annen årsak	4 507	16	4 333	14	1 295	4	2 598	8
Ukjent	17 286	62	19 177	62	19 848	67	20 658	67
Sum	27 878		30 689		29 764		30 669	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Tabell 4.14 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2024 fordelt på rovviltartene som det gis erstatning for. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Antall dyr erstattet på grunn av tap til ulv har variert mye mellom år, og det har vært lavere tap til ulv de siste årene før en økning i 2023. Fra 2010 til 2024 ble antall erstattede sau og lam redusert med 49 prosent.

Tabell 4.14 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2010	2015	2020	2023	2024*
Gaupe	9 300	8744	4 572	3 389	4 206	4 260
Jerv	12 991	9 379	6 531	6 139	7 135	6 733
Bjørn	3 125	4 729	1 959	1 054	835	887
Ulv	622	1 498	1 683	1 409	1 943	1 509
Kongeørn	1 076	1 504	1 685	1 319	2 264	2 112
Uspesifisert rovvilt	5 995	7 081	3 883	1 430	1 167	1 321
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	32 935	20 313	14 740	17 550	16 822
Erstatning, mill. kr	48,2	73,0	51,4	37,6	52,3	51,7

*Foreløpige tall

Kilde: Miljødirektoratet, Rovbase

Tabell 4.15 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beite-sesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 72 prosent av erstatningen i 2024 til Innlandet, Trøndelag og Nordland. Det ble sluppet flest sauer og lam på utmarksbeite i Vestland og Innlandet.

Tabell 4.15 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite	Erstattet i % av ant. sluppet	Antall sau og lam erstattet		Erstatning i mill. kr	
	2024*	2024*	2023	2024*	2023	2024*
Viken			978		3,0	
Akershus og Oslo	20 192	1,04		210		0,7
Buskerud	77 801	0,78		604		1,8
Østfold	4 314	0,07		3		0,0
Innlandet	305 003	1,75	4 711	5 345	13,8	16,6
Vestfold og Telemark			358		1,0	
Vestfold	8 498	0,81		69		0,2
Telemark	39 882	1,09		435		1,2
Agder	81 360	0,52	478	425	1,4	1,3
Rogaland	287 358	0,10	20	283	0,1	0,9
Vestland	367 664	0,04	186	143	0,5	0,4
Møre og Romsdal	108 141	0,97	974	1 046	2,6	3,0
Trøndelag	203 844	2,06	5 013	4 207	14,7	12,8
Nordland	166 268	1,47	2 838	2 441	8,7	7,7
Troms og Finnmark			1 994		6,5	
Troms	89 372	1,43		1 279		3,9
Finnmark	21 382	1,55		332		1,2
Hele landet	1 781 093	0,94	17 550	16 822	52,3	51,7

* Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

4.3.2 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Bestandsmålet for brunbjørn ble endret i rovviltforliket i 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner;

1. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane
2. Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder
3. Oppland
4. Østfold, Akershus, Oslo
5. Hedmark
6. Møre og Romsdal, Trøndelag

7. Nordland

8. Troms, Finnmark

Innenfor hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har hovedansvaret for rovviltforvaltningen. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Sametinget eller Klima- og miljødepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner Sametinget samiske nemndsmedlemmer. Sekretariat for rovviltnemndene er lagt til et statsforvalterembete innenfor hver region. Statsforvalteren har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at statsforvalteren utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor rovviltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden for husdyr. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltnemnder, statsforvalterenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Landbruksdirektoratet ivaretar den landbruksfaglige siden av den todelte målsettingen i rovviltpolitikken og legger til rette informasjon om ressursgrunnlaget og utviklingen i beitenæringene. Landbruksdirektoratet bidrar til kompetanseoppbygging hos regional og kommunal landbruks- og reindriftsforvaltning, samt bedrer kunnskapsstatusen om verdiskapingspotensial og mulige målkonflikter knyttet til ulike arealbruk, herunder utmarksressursene.

Rovviltnemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltnemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak om ulv fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premiss for nemndenes arbeid. Uttak av rovdyr, enten gjennom lisensfelling eller kvotejakt er et viktig virkemiddel for å regulere bestandene, redusere skade eller ivareta offentlige interesser av vesentlig betydning. Skadefelling benyttes for å redusere tap av dyr på beite. Tabell 4.16 viser lisensfelling og kvotejakt de fem siste sesongene, og fordeling av felt dyr i sesongen 2023-2024 på de åtte forvaltningsregionene.

Tabell 4.16 Lisensfelling og kvotejakt

Sesong	Lisensfelling						Kvotejakt	
	Bjørn		Ulv		Jerv		Gaupe	
	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt
2019-2020	5	2	32	10	120	50	54	51
2020-2021	3		37	25	143	59	83	64
2021-2022	9		51	21	153	60	74	62
2022-2023	9	3	47	12	151	53	51	36
2023-2024	11	3	44	18	142	54	68	46
2023-2024 fordelt på forvaltningsregion								
Region 1			2		8			
Region 2			2		2		21	19
Region 3	4		5		10	6	11	7
Region 4				9	1			
Region 5	4	3	32	9	35	25	5	4
Region 6			3		34	10	20	12
Region 7					15	6	6	
Region 8	3				37	7	5	4

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

For gaupe er det i tillegg til kvotetallene også åpnet for kvotefri jakt i flere områder (hele region 1, deler av region 2 og deler av region 6)

I tillegg til lisensfelling og kvotejakt er det også avgang av store rovdyr på grunn av andre årsaker, der skadefelling er den viktigste. Dette er vist i tabell 4.17.

Tabell 4.17 Andre årsaker til avgang av store rovdyr

Sesong	Bjørn	Ulv	Jerv	Gaupe
2019-2020	16	22	114	19
2020-2021	10	31	111	23
2021-2022	13	38	109	16
2022-2023	14	20	91	27
2023-2024	9	25	100	73
2023-2024 fordelt på årsaker				
Skadefelling	5	5	38	13
Felt i nødverge				
Felt ulovlig		1		
Påkjørt av bil		1		7
Påkjørt av tog				
Andre årsaker	1		8	7
Felt under lisensjakt	3	18	54	
Felt under kvotejakt				46

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

4.3.3 Bestand av rovdyr

Tabell 4.18 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene. Rovdyrforliket fra 2011 sier at forvaltningen av bjørn skal delegeres til de regionale rovviltmyndene når den nasjonale bestanden er på 10 årlige ynglinger eller mer. Dette selv om det nasjonalt fastsatte bestandsmålet for regionen ikke ble nådd, som for 2023 var tilfelle for regionene 6, 7 og 8.

Tabell 4.18 Regionale bestandsmål, antall ungekull

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	4-6 ¹⁾	-
Region 5	Hedmark	10	5	4-6 ¹⁾	3
Region 6	Møre og Romsdal, Trøndelag	12	10	-	3 ²⁾
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²⁾
Region 8	Troms og Finnmark	10 (4) ³⁾	10 (3) ⁴⁾	-	6
Nasjonale mål		65	39	4-6 ¹⁾	13 ²⁾

1) Region 4 og 5 har felles bestandsmål for ulv. Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav minst 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5.

2) Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

3) Tallet i parentes angir familiegrupper i Finnmark fylke

4) Tallet i parentes angir valpekull i Finnmark fylke

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2015-2019 ble 1 382 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det ble anslått at i gjennomsnitt 1 027 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene. Den største delen av kongeørnbestanden lever i dag i de nordligste fylkene i landet; Nordland, Troms og Finnmark. Dagens bestand vurderes som stabil og innenfor Stortinget nasjonale mål.

Tabell 4.19 viser antall familiegrupper/ynglinger for de ulike rovdypene. Ulv føder valper om våren. Det er foreløpig uavklart hvor mange valpekull som er født i Skandinavia i 2024. Registreringssesongen går fra 1. oktober til 31. mars.

Tabell 4.19 Antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdypene

	2001	2005	2010	2020	2023	2024
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	66,5	71,5	78
Jerv, ynglinger	41(35) ¹⁾	62(58) ¹⁾	66(54) ¹⁾	63(54) ¹⁾	64(55) ¹⁾	61(52) ¹⁾
Ulv, ynglinger		2	3	8,5 ²⁾	6,5 ³⁾	
Bjørn, ynglinger			6,2	8,5	9,6	

1) Tall i parentes er antall etter hiuttak. Hiuttak vil si at mordyr og/eller valper er avlivet av Statens naturoppsyn

2) Fem helnorske kull + sju kull * 0,5 i grenserevir

3) Fem helnorske kull + tre kull * 0,5 i grenserevir.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.20 viser totalt antall dyr av de ulike rovdypartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv. I 2024 ble gaupebestanden beregnet ut fra 78 familiegrupper av gaupe. Antallet familiegrupper ligger derfor over det nasjonale bestandsmålet på 65 årlige familiegrupper, som Stortinget har bestemt. I 2023 ble det påvist 178 brunbjørner i Norge ved hjelp av DNA-analyser, hvorav 79 hunnbjørner og 99 hannbjørner.

Tabell 4.20 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdypartene

	2004/05	2009/10	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24
Gaupe ¹⁾	315	455	395	284-403	351-491	383-540
Jerv	333	362	386	350	350	350
Ulv, helnorske individer ²⁾	16-17	32-34	57-58	51-52	43-44	42-44
Ulv, grenseindivider	24	22-25	52-56	74-77	46-48	32 ⁴⁾
Bjørn ³⁾		166	160	175	178	

1) Status før kvotejakt og før nye unger blir født.

2) Tall på ulv er antall registrerte ulv gjennom vinterseongen (antall i 2023 er registrert vinteren 2023/2024).

3) Antall individ bestemt ved DNA

4) Det ble i tillegg registrert fire ulver på vandring i mars, altså totalt 78-80 ulver i registreringsperioden

Kilde: www.rovdata.no

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovdypskader

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltneemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltneemndene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til Statsforvalteren i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.21 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak via rovviltneemndene i 2023 var 74,5 mill. kr. Dette er 16,2 mill. kr mer enn året før.

Forebyggende felles tiltak består av skadefelling 7,5 mill. kr, kompetanseutvikling 12,6 mill. kr og lokale FoU-midler 5,1 mill. kr i 2023.

Tabell 4.21 Rovviltneemndenes bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Forebyggende tiltak sau	36,7	26,3	31,1	33,9	29,5	30,2
Forebyggende tiltak rein	5,9	6,1	6,3	6,3	7,1	14,1
Forebyggende felles tiltak	18,5	15,6	13,0	10,9	16,6	25,2
Konfliktdempende tiltak	1,6	3,9	2,1	4,1	5,0	5,0
Sum	64,6	51,9	52,5	55,1	58,2	74,5

Kilde: Miljødirektoratet

I 2023 brukte rovviltneemndene mest til forebyggende tiltak i fylkene Innlandet 22,3 mill. kr, Troms og Finnmark 15,6 mill. kr og Trøndelag 12,6 mill. kr.

Forebyggende tiltak for sau utgjør i 2023 43 prosent av samlet sum til forebyggende tiltak. Tabell 4.22 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak for sau de fem siste årene.

Under forebyggende tiltak for sau har det i femårsperioden vært brukt mest på tidlig nedsanking og elektronisk overvåking.

Tabell 4.22 Fordeling av forebyggende typer tiltak for sau på beite, mill. kr

	2019	2020	2021	2022	2023
Tidlig nedsanking	6,3	6,3	6,3	5,9	5,2
Forsinket slipp på beite	1,6	0,4	0,5	0,7	0,6
Flytting til annet beite	1,8	1,6	1,5	1,3	2,3
Gjeting utvidet tilsyn	4,4	4,7	4,6	3,4	4,2
Kadaverhund	0,9	0,1	0,7	0,9	0,9
Vokterhund/vokterdyr	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3
Rovviltavvisende gjerder	3,1	3,9	5,0	4,6	3,3
Beiting på inngjerdet areal	6,1	5,2	4,8	4,3	3,9
Beredskapsareal	0,5	0,4	0,7	0,2	0,2
Elektronisk overvåking	6,1	8,0	8,8	7,2	8,2
Andre direkte tapsreduserende tiltak	0,6	0,1	0,5	0,6	1,1
Sum	31,9	31,1	33,9	29,5	30,2

Kilde Miljødirektoratet

I tillegg forvalter Miljødirektoratet sentrale midler til forebygging. Tabell 4.23 viser beløp og fordeling av disse de siste 5 år. Ordningen med tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt ble opphevet 1. januar 2023.

Tabell 4.23 Sentrale midler fordelt på hovedtiltak, mill. kr

	2019	2020	2021	2022	2023
Sentrale forvaltningsoppgaver	-	-	3,74	1,09	0,88
Omstilling	10,88	5,50	4,37	8,56	-
Nasjonal FoU	4,00	3,49	3,75	5,44	0,84
Tilskudd til organisasjoner	3,28	4,26	1,63	3,41	1,03
Drift av Kontaktutvalget	-	-	-	-	-
Informasjonsutgifter	-	1,80	2,61	-	0,55
Diverse	-	-	-	-	-
Sum	18,16	15,05	16,10	18,49	3,30

Kilde: Miljødirektoratet

4.4 Plantehelset

Ifølge Mattilsynet er status for planthele i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Tilsyn med mottakskontroll av importerte planteskoleplanter i 2023 viste variert etterlevelse av regelverket. Bare drøye 50 prosent av de nærmere 70 virksomhetene det ble ført tilsyn med, hadde tilfredsstillende rutiner. En god mottakskontroll er en viktig barriere mot innførsel av skadegjørere.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plantehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs liste inneholder 170 alvorlige skadegjørere, og i 2022 var det 15 som var kjent å forekomme i Norge. Av disse 15 var 11 under bekjempelse, mens fire er så spredt at det ikke er samfunnsøkonomisk lønnsomt å bekjempe dem med offentlige midler.

I 2023 utførte Mattilsynet 1 503 tilsyn med planter og innsatsvarer (tabell 4.24). Dette er 607 flere enn tilsvarende i 2020. Årsaken til økningen skyldes en blanding av at de var mindre ute på tilsyn under koronapandemien, og at de begynte å telle tilsyn på en annen måte.

Tabell 4.24 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter og innsatsvarer, utført av Mattilsynet¹⁾

	2008	2010	2019	2020	2022	2023
Antall tilsyn	1 149	1 216	649	896	1 420	1 503

1) Fra 2008-2010 viser tabellen tilsyn med «primærproduksjon av planter». Fra 2019-2023 vises antall tilsyn med «planter og innsatsvarer»

Kilde: Mattilsynets årsrapport

Tabell 4.25 viser en oversikt over noen nye funn av alvorlige skadegjørere på planter i enkelte år i perioden 2005 til 2023.

Tabell 4.25 Antall nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2005	2008	2010	2020	2022	2023
Sharkavirus (plommer)	9	11	3			
Heksekost (epler)			19	1	1	0
Pærevisnesjuke				2	1	1
Blodlus				2	1	
Tomatbrunflekkevirus					0*	0
Ramorum greinvisning	30	37	20	37*	4	5
Tospovirus				2	1	0
Gul potetcystenematode, PCN	6	3	48	7	3	1
Hvit potetcystenematode, PCN	5		2			
Potetcystenem., ikke artsbest.				3	2	0
Løkhvitråde					2	0
Lys ringråde	9	21		0*	2	0*
Sum				54	18	7

*År der det ble gjennomført overvåkings og kartleggingsprogram for skadegjøreren.

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Skadegjøreren ble første gang oppdaget i Norge i 1986 i Rogaland, og er seinere funnet i mange kommuner langs kysten fra Lillesand i Agder til ytre kyststrøk i Møre og Romsdal. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge.

Med hovedvekt på de viktigste vertplantene ble det i 2021 gjort systematisk stikkprøvekontroll i 8 fylker og 100 kommuner. Det ble lagt spesielt vekt på kontroller i fruktdyrkingsområder, planteskoler, planteutsalg og områder rundt disse. I løpet av de tre siste årene er det påvist pærebrann for første gang i 26 nye kommuner. Dette betyr at sykdommen har spredd seg til et svært stort geografisk område, og det vil ikke være realistisk å prøve å bli kvitt sykdommen med de ressursene som er tilgjengelig.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. Det er gjort en kartlegging av sharkavirus i alle distrikter med plommedyrking. Dette har gitt ny kunnskap og gir et bedre grunnlag for framtidig regulering/kategorisering av dette viruset. Sharkavirus ble i 2023 påvist i 141 prøver fra 35 lokaliteter. Totalt ble det tatt 2 467 prøver fra i alt 143 lokaliteter.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. De siste årene har det vært ett til to funn.

Det ble gjort funn av pærevisnesjuke for første gang i Norge i 2015. Dette er en av de mest alvorlige plantesykdommer i pære. 2016 var første år med systematisk

kartlegging av sykdommen. Det ble registrert ti funn i 2016, og ett til to funn de siste årene.

Ramorum greinvisning er en ny plantesykdom i Europa, og er forårsaket av pseudosoppen *Phytophthora ramorum*. Dette er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur. I kartleggingsprogrammet for ramorum-greinvisning er vertsplanter i utvalgte hagesentre og grøntanlegg undersøkt. Til sammen 300 prøver ble testet i 2020. I tillegg ble det ført tilsyn med norsk produksjon av vertsplanter. Smittede planter ble i flere tilfeller funnet i hagesentrene, både blant importerte planter og planter produsert i norske planteskoler. Det ble også påvist smitte i noen planteskoler og i flere av de undersøkte grøntanleggene. I 2019 var det 14 nye tilfeller, 37 tilfeller i 2020 (pga. kartleggingsprogrammet) og 3 – 5 nye de siste årene.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått betydelig ned de siste årene. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i et register, og ved utgangen av 2023 omfattet PCN-registeret 6 122 eiendommer.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2015 var det tre nye funn, deretter har det vært null til tre nye funn per år. Målsettingen er at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.1).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike fylker

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter etter ny fylkesinndeling fra 2020. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2020 på 1,8 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. Fra 2020 til 2024 var det nedgang i antall jordbruksbedrifter på 1,3 prosent årlig.

For hvert fylke er det også beregnet gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift, og tabellen viser at på landsbasis har arealet gått opp fra 147 dekar per jordbruksbedrift i 1999 til 267 dekar i 2024.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på fylker, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal							Årlig % endring		
i drift		1999	2010	2020	2023	2024*	99–10	10–20	20-24
Viken	Alle j.bedr.	10 908	7 322	6 343	6 060		-3,6	-1,4	
	Gj.sn. ¹⁾	193	278	322	336		3,4	1,5	
Akershus og Oslo	Alle j.bedr.	3 484	2 433			2 087	2,9		
	Gj.sn. ¹⁾	234	321			397	-6,3		
Buskerud	Alle j.bedr.	3 820	2 401			1 880	4,2		
	Gj.sn. ¹⁾	137	215			256	-7,6		
Østfold	Alle j.bedr.	3 604	2 488			2 016	-3,3		
	Gj.sn. ¹⁾	214	298			359	3,0		
Innlandet	Alle j.bedr.	13 028	8 902	7 016	6 695	6 569	-3,4	-2,4	-1,6
	Gj.sn. ¹⁾	162	234	287	302	307	3,4	2,1	1,7
Vestfold og Telemark	Alle j.bedr.	5 079	3 250	2 618			-4,0	-2,1	
	Gj.sn. ¹⁾	137	205	246			3,7	1,8	
Vestfold	Alle j.bedr.	2 463	1 632			1 205	3,3		
	Gj.sn. ¹⁾	177	254			332	-4,6		
Telemark	Alle j.bedr.	2 616	1 618			1 258	-4,3		
	Gj.sn. ¹⁾	100	156			192	4,1		
Agder	Alle j.bedr.	3 252	1 917	1 801	1 810	1 816	-4,7	-0,6	0,2
	Gj.sn. ¹⁾	99	157	169	170	170	4,2	0,7	0,2
Rogaland	Alle j.bedr.	6 189	4 753	4 031	3 936	3 908	-2,4	-1,6	-0,8
	Gj.sn. ¹⁾	156	211	248	255	257	2,7	1,6	1,0
Vestland	Alle j.bedr.	10 890	6 623	5 857	5 789	5 785	-4,4	-1,2	-0,3
	Gj.sn. ¹⁾	87	131	140	141	141	3,8	0,7	0,2
Møre og Romsdal	Alle j.bedr.	5 018	3 043	2 393	2 289	2 283	-4,4	-2,4	-1,2
	Gj.sn. ¹⁾	123	187	213	221	221	3,9	1,3	0,9
Trøndelag	Alle j.bedr.	9 831	6 761	5 637	5 296	5 232	-3,3	-1,8	-1,8
	Gj.sn. ¹⁾	168	240	292	308	313	3,3	2,0	1,8
Nordland	Alle j.bedr.	3 833	2 533	1 885	1 743	1 725	-3,7	-2,9	-2,2
	Gj.sn. ¹⁾	151	225	291	312	315	3,7	2,6	2,0
Troms og Finnmark	Alle j.bedr.	2 712	1 520	1 132	1 042		-5,1	-2,9	
	Gj.sn. ¹⁾	140	229	299	321		4,6	2,7	
Troms	Alle j.bedr.	2 054	1 151			757	-5,1		
	Gj.sn. ¹⁾	133	221			320	4,7		
Finnmark	Alle j.bedr.	658	369			269	-5,1		
	Gj.sn. ¹⁾	160	256			340	4,3		
Landet	Alle j.bedr.	70 740	46 624	38 713	37 155	36 790	-3,7	-1,8	-1,3
	Gj.sn. ¹⁾	147	216	255	265	267	3,6	1,7	1,2

* Foreløpige tall

1) Gjennomsnittlig jordbruksareal per jordbruksbedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling etter areal, se tabeller på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 21 prosent fra 2010 til 2024. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle fylker de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

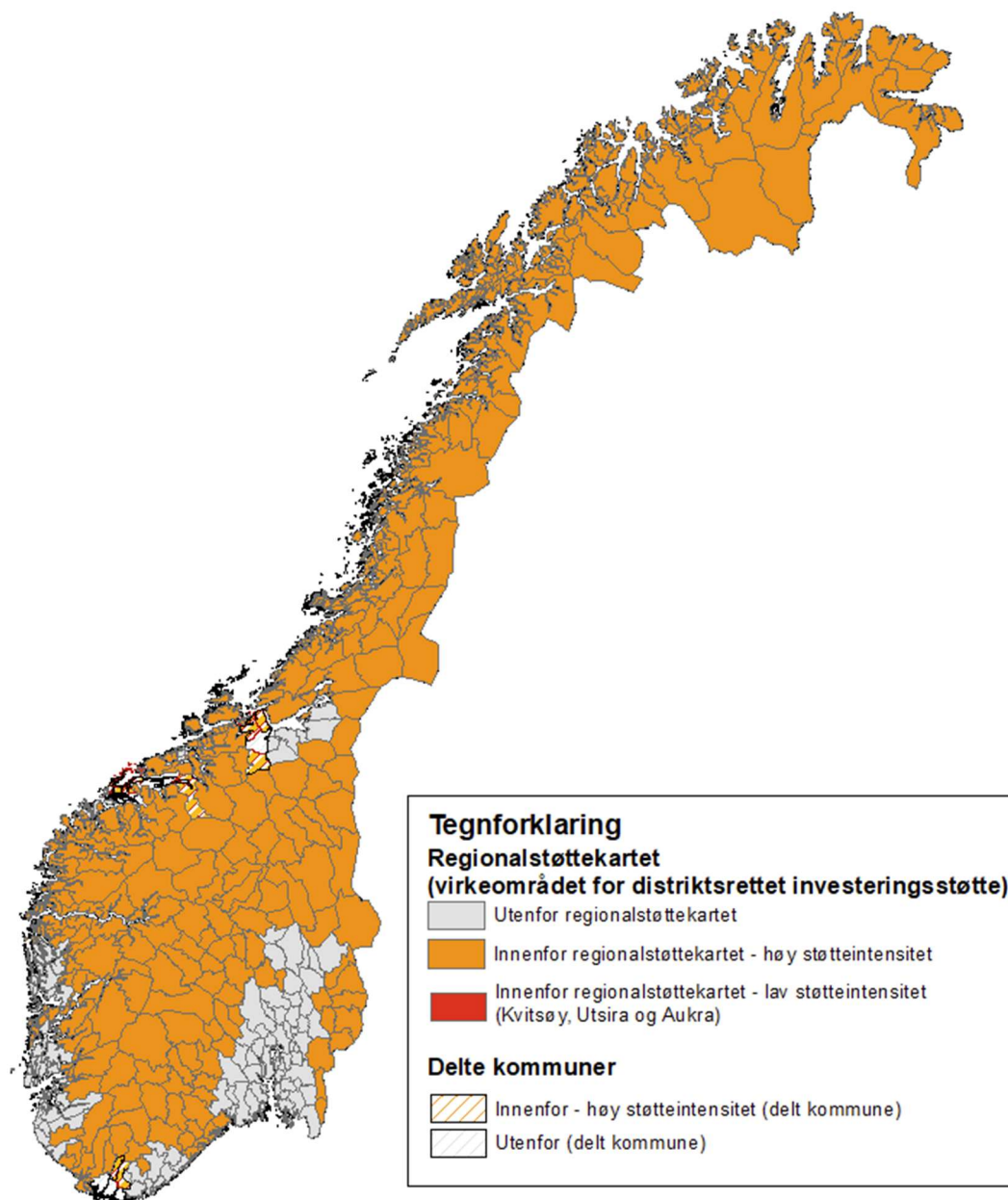
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	Innenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Figur 5.1 viser de distriktpolitiske virkeområdene på kart.

Figur 5.1 Kart over distriktpolitiske virkeområder

Kilde: Kommunal- og distriktsdepartementet

Det distriktpolitiske virkeområdet var tidligere delt i tre soner. Fra og med budsjettåret 2017 er det to soner, utenfor eller innenfor virkeområdet. Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Jordbrukspolitiske virkemidler er i all hovedsak ikke differensiert i dimensjonen innenfor/utenfor det distriktpolitiske virkeområdet. De er i hovedsak differensiert etter andre geografiske inndelinger, særlig med grunnlag i produksjonsvilkår for

matproduksjon. Differensieringen av jordbrukspolitiske virkemidler har likevel i betydelig grad en distriktspolitisk begrunnelse og det er relevant å vise hvordan ordbruket utvikler seg hhv. innenfor og utenfor det distriktspolitiske virkeområdet.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner. I sone I er gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift 297 dekar, mens det er 247 dekar i sone II i 2024.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2010	2020	2023	2024*	99–10	10–20	20–24
Sone I Utenfor virkeområde	Uten areal	116	866	714	694	714	20,1	-1,9	0,0
	< 100	11 517	4 989	4 040	3 960	3 826	-7,3	-2,1	-1,4
	100–199	8 525	5 125	3 653	3 397	3 267	-4,5	-3,3	-2,8
	200–299	4 644	3 272	2 386	2 255	2 168	-3,1	-3,1	-2,4
	300–499	3 176	3 139	2 518	2 403	2 291	-0,1	-2,2	-2,3
	500–799	949	1 462	1 498	1 497	1 517	4,0	0,2	0,3
	≥800	238	721	979	1 078	1 115	10,6	3,1	3,3
	Alle j.bedr.	29 165	19 574	15 788	15 284	14 898	-3,6	-2,1	-1,4
	Jordb. areal ¹	4 970	4 764	4 457	4 455	4 426	-0,4	-0,7	-0,2
	Gj.sn. ²⁾	170	243	282	291	297	3,3	1,5	1,3
Sone II Innenfor virkeområde	Uten areal	282	949	499	461	500	11,7	-6,2	0,1
	< 100	19 322	7 555	6 614	6 461	6 576	-8,2	-1,3	-0,1
	100–199	13 761	8 315	6 111	5 550	5 488	-4,5	-3,0	-2,7
	200–299	5 723	5 172	3 734	3 369	3 294	-0,9	-3,2	-3,1
	300–499	2 097	3 718	3 506	3 353	3 256	5,3	-0,6	-1,8
	500–799	338	1 028	1 722	1 770	1 834	10,6	5,3	1,6
	≥800	52	313	739	907	944	17,7	9,0	6,3
	Alle j.bedr.	41 575	27 050	22 925	21 871	21 892	-3,8	-1,6	-1,1
	Jordb. areal ¹	5 413	5 295	5 403	5 389	5 414	-0,2	0,2	0,1
	Gj.sn. ²⁾	130	196	236	246	247	3,8	1,9	1,2
Hele landet	Uten areal	398	1 815	1 213	1 155	1 214	14,8	-3,9	0,0
	< 100	30 839	12 544	10 654	10 421	10 402	-7,9	-1,6	-0,6
	100–199	22 286	13 440	9 764	8 947	8 755	-4,5	-3,1	-2,7
	200–299	10 367	8 444	6 120	5 624	5 462	-1,8	-3,2	-2,8
	300–499	5 273	6 857	6 024	5 756	5 547	2,4	-1,3	-2,0
	500–799	1 287	2 490	3 220	3 267	3 351	6,2	2,6	1,0
	≥800	290	1 034	1 718	1 985	2 059	12,3	5,2	4,6
	Alle j.bedr.	70 740	46 624	38 713	37 155	36 790	-3,7	-1,8	-1,3

* Foreløpige tall

1) Totalt jordbruksareal i 1000 dekar

2) Gjennomsnittlig jordbruksareal per jordbruksbedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

						Årlig %-vis endring		
	1999	2010	2020	2023	2024*	99-10	10-20	20-24
Sone I	4 970	4 764	4 457	4 455	4 426	-0,4	-0,7	-0,2
Sone II	5 413	5 295	5 403	5 389	5 414	-0,2	0,2	0,1
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 060</i>	<i>9 860</i>	<i>9 844</i>	<i>9 840</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,2</i>	<i>0,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

						Årlig %-vis endring		
	1999	2010	2020	2023	2024*	99-10	10-20	20-24
Sone I	4 306	4 037	3 727	3 726	3 713	-0,6	-0,8	-0,1
Sone II	4 565	4 265	4 349	4 351	4 371	-0,6	0,2	0,1
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 301</i>	<i>8 077</i>	<i>8 077</i>	<i>8 084</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,3</i>	<i>0,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling på arealgrupper se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 56 prosent fra 1999 til 2024 (tabell 5.5a). Fordelingen mellom fylkene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					4 205	42	4 071	41		
Akershus og Oslo	2 972	14	1 946	14					1 509	16
Buskerud	3 317	15	2 089	15					1 657	17
Østfold	2 027	9	1 134	8					791	8
Innlandet	5 555	25	3 194	24	2 179	22	2 129	22	2 063	22
Vestfold og Telemark					1 250	12	1 204	12		
Vestfold	2 155	10	1 239	9					833	9
Telemark	1 086	5	527	4					344	4
Agder	363	2	169	1	95	1	99	1	94	1
Rogaland	661	3	362	3	224	2	316	3	303	3
Vestland	46	0		13	6	0	6	0	6	0
Møre og Romsdal	227	1	151	1	88	1	72	1	71	1
Trøndelag	3 455	16	2 661	20	2 056	20	1 902	19	1 879	20
Nordland	45	0	43	0	15	0	10	0	12	0
Troms og Finnmark					3	0	3	0		
Troms			0		0		0		0	
Finnmark			0		0		0		0	
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>13 533</i>		<i>10 121</i>		<i>9 812</i>		<i>9 565</i>	
<i>Dekar korn, 1000</i>	<i>3 282</i>		<i>3 071</i>		<i>2 832</i>		<i>2 859</i>		<i>2 821</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>150</i>		<i>227</i>		<i>280</i>		<i>291</i>		<i>295</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen. Også for denne produksjonen er det en kraftig nedgang i antall bedrifter, 1 903 færre i 2024 enn i 1999. Fordelingen mellom fylkene er forholdsvis lite endret i perioden. Innlandet har hele tiden hatt klart flest jordbruksbedrifter med potet, og andelen har økt fra 34 prosent i 1999 til 40 prosent i 2024.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					92	11	86	12		
Akershus og Oslo	95	4	40	3					28	4
Buskerud	76	3	34	3					21	3
Østfold	167	7	61	5					35	5
Innlandet	833	34	488	38	314	39	283	39	287	40
Vestfold og Telemark					94	12	83	11		
Vestfold	279	11	126	10					70	10
Telemark	52	2	31	2					11	2
Agder	73	3	49	4	36	4	32	4	31	4
Rogaland	241	10	128	10	66	8	66	9	64	9
Vestland	36	1	31	2	23	3	21	3	20	3
Møre og Romsdal	40	2	23	2	17	2	13	2	12	2
Trøndelag	351	14	181	14	111	14	103	14	98	14
Nordland	113	5	44	3	22	3	13	2	14	2
Troms og Finnmark					26	3	22	3		
Troms	66	3	42	3					19	3
Finnmark	7	0	5	0					3	0
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 283</i>		<i>801</i>		<i>722</i>		<i>713</i>	
<i>Dekar potet</i>	<i>135 167</i>		<i>129 195</i>		<i>113 487</i>		<i>113 577</i>		<i>117 463</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>56</i>		<i>101</i>		<i>142</i>		<i>157</i>			

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024.

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har i hovedsak gått ned siden 1999. Østfold har økt sin relative andel fra 8 prosent i 1999 til 12 prosent i 2024, mens Rogaland har redusert sin andel fra 13 til 9 prosent i samme periode.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					254	28	228	26		
Akershus og Oslo	71	3	49	5					84	9
Buskerud	156	7	85	8					62	7
Østfold	173	8	129	12					106	12
Innlandet	294	14	149	14	131	14	124	14	131	14
Vestfold og Telemark					147	16	164	18		
Vestfold	321	15	158	15					128	14
Telemark	69	3	39	4					28	3
Agder	141	7	48	5	47	5	40	4	43	5
Rogaland	278	13	108	10	87	10	80	9	81	9
Vestland	136	6	66	6	55	6	66	7	63	7
Møre og Romsdal	64	3	28	3	23	3	25	3	25	3
Trøndelag	269	13	127	12	107	12	112	13	112	12
Nordland	99	5	31	3	28	3	21	2	25	3
Troms og Finnmark					28	3	31	3		
Troms	50	2	25	2					22	2
Finnmark	2	0	2	0					3	0
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 044</i>		<i>907</i>		<i>891</i>		<i>913</i>	
<i>Dekar grønnsaker</i>	<i>57 030</i>		<i>71 220</i>		<i>82 453</i>		<i>81 157</i>		<i>94 364</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>9</i>		<i>68</i>		<i>91</i>		<i>91</i>		<i>103</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike fylkene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 49 prosent fra 1999 til 2024, mens antall dekar eng har økt i perioden. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2024 viser en nedgang på 301 jordbruksbedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					3 189	11	2 971	10		
Akershus og Oslo	1 412	3	1 014	3					974	3
Buskerud	2 329	4	1 519	4					1 212	4
Østfold	1 281	2	995	3					771	3
Innlandet	9 568	17	6 538	18	5 453	18	5 199	18	5 093	18
Vestfold og Telemark					1 471	5	1 395	5		
Vestfold	827	1	663	2					515	2
Telemark	1 854	3	1 126	3					866	3
Agder	3 010	5	1 684	5	1 606	5	1 607	6	1 599	6
Rogaland	5 893	11	4 124	12	3 647	12	3 552	12	3 506	12
Vestland	10 358	18	6 073	17	5 372	18	5 318	18	5 299	19
Møre og Romsdal	4 867	9	2 820	8	2 280	8	2 186	8	2 168	8
Trøndelag	8 207	15	5 167	15	4 308	14	3 977	14	3 929	14
Nordland	3 748	7	2 405	7	1 810	6	1 677	6	1 662	6
Troms og Finnmark					1 088	4	999	3		
Troms	2 001	4	1 097	3					727	3
Finnmark	649	1	356	1					259	1
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>35 581</i>		<i>30 224</i>		<i>28 881</i>		<i>28 580</i>	
<i>Dekar eng, 1000 daa</i>	<i>6 388</i>		<i>6 524</i>		<i>6 589</i>		<i>6 541</i>		<i>6 538</i>	
<i>Dekar per j.bedr.</i>	<i>114</i>		<i>183</i>		<i>218</i>		<i>226</i>		<i>229</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling etter størrelsesgrupper se: <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Tabell 5.6 a-f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom fylkene fra 1999 til 2024. Fra 1999 til 2024 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 73 prosent. De foreløpige tallene for 2024 viser en nedgang på 219 bedrifter (3 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i fylkene ¹⁾

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					395	6	349	5		
Akershus og Oslo	369	2	160	1					102	2
Buskerud	599	3	247	2					133	2
Østfold	373	2	171	2					99	2
Innlandet	3 845	17	2 051	18	1 362	19	1 205	19	1 165	19
Vestfold og Telem.					138	2	125	2		
Vestfold	185	1	82	1					47	1
Telemark	317	1	130	1					68	1
Agder	913	4	411	4	280	4	262	4	257	4
Rogaland	3 094	14	1 649	15	1 094	15	1 018	16	1 000	16
Vestland	3 771	17	1 776	16	1 094	15	968	15	926	15
Møre og Romsdal	2 262	10	1 074	10	637	9	579	9	559	9
Trøndelag	4 472	20	2 148	19	1 410	20	1 255	20	1 218	20
Nordland	1 679	7	823	7	477	7	427	7	408	7
Troms og Finnmark					258	4	232	4		
Troms	544	2	279	3					137	2
Finnmark	236	1	129	1					82	1
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>11 130</i>		<i>7 145</i>		<i>6 420</i>		<i>6 201</i>	
<i>Antall melkekyr</i>	<i>312 948</i>		<i>238 442</i>		<i>213 511</i>		<i>204 133</i>		<i>207 634</i>	
<i>Melkekyr per bedr.</i>	<i>14</i>		<i>21</i>		<i>30</i>		<i>32</i>		<i>33</i>	

* Foreløpige tall

1) Samdrifter regnes som en bedrift

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b en del endring av andeler mellom fylkene fra 1999 til 2024. Det er økt andel i Agder, Rogaland og Innlandet, mens Vestland og Trøndelag har redusert sin andel. For hele landet gikk antall jordbruksbedrifter med ammekyr noe tilbake fra 1999 til 2014, for deretter å øke frem til 2022. I 2023 og 2024 har antallet gått noe ned igjen. De foreløpige tallene viser en reduksjon på 133 jordbruksbedrifter fra 2023 til 2024.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					669	11	656	11		
Akershus og Oslo	255	5	168	3					205	3
Buskerud	250	5	287	6					277	5
Østfold	247	5	149	3					148	3
Innlandet	1 002	18	1 007	19	1 254	21	1 273	21	1 244	21
Vestfold og Telem.					356	6	344	6		
Vestfold	176	3	132	3					118	2
Telemark	184	3	187	4					212	4
Agder	272	5	319	6	440	7	468	8	459	8
Rogaland	666	12	685	13	913	15	972	16	984	17
Vestland	722	13	647	12	602	10	639	11	624	11
Møre og Romsdal	389	7	345	7	316	5	315	5	303	5
Trøndelag	906	17	792	15	897	15	895	15	869	15
Nordland	321	6	395	8	347	6	333	6	320	5
Troms og Finnmark					100	2	98	2		
Troms	61	1	77	1					77	1
Finnmark	13	0	13	0					20	0
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 203</i>		<i>5 894</i>		<i>5 993</i>		<i>5 860</i>	
<i>Antall ammekyr</i>	<i>36 809</i>		<i>69 874</i>		<i>105 883</i>		<i>112 537</i>		<i>109 673</i>	
<i>Ammekyr per j.bedr.</i>	<i>7</i>		<i>13</i>		<i>18</i>		<i>19</i>		<i>19</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

I tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2024 en reduksjon på 253 jordbruksbedrifter (2 prosent) med sau fra 2023. Fra 1999 til 2024 er antall bedrifter redusert med 43 prosent. Den relative andelen viser en nedgang i Nord-Norge, økning i Rogaland, og relativt små endringer for de andre fylkene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					956	7	892	7		
Akershus og Oslo	294	1	234	2					259	2
Buskerud	888	4	565	4					451	3
Østfold	237	1	153	1					151	1
Innlandet	3 108	14	2 050	14	1 803	13	1 678	13	1 617	13
Vestfold og Telemark					491	4	447	3		
Vestfold	152	1	121	1					130	1
Telemark	656	3	395	3					303	2
Agder	1 297	6	686	5	736	5	771	6	770	6
Rogaland	3 194	14	2 673	18	2 449	18	2 338	18	2 279	18
Vestland	6 158	27	3 744	25	3 612	26	3 545	27	3 523	27
Møre og Romsdal	1 866	8	1 087	7	1 056	8	1 020	8	1 013	8
Trøndelag	1 836	8	1 288	9	1 280	9	1 156	9	1 133	9
Nordland	1 647	7	1 086	7	864	6	805	6	787	6
Troms og Finnmark					560	4	507	4		
Troms	1 114	5	570	4					370	3
Finnmark	262	1	127	1					120	1
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>14 779</i>		<i>13 807</i>		<i>13 159</i>		<i>12 906</i>	
<i>Antall sau</i>	<i>955 367</i>		<i>922 519</i>		<i>902 725</i>		<i>910 596</i>		<i>877 056</i>	
<i>Sau per j.bedr.</i>	<i>42</i>		<i>62</i>		<i>65</i>		<i>69</i>		<i>68</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 78 prosent fra 1999 til 2024. Rogaland økte sin andel jordbruksbedrifter med purker fra 1999 til 2024, mens blant annet Innlandet og Trøndelag har redusert.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					127	13	107	13		
Akershus og Oslo	205	6	62	4					31	4
Buskerud	73	2	29	2					17	2
Østfold	273	7	103	7					53	7
Innlandet	742	20	267	18	163	17	141	17	146	18
Vestfold og Telemark					75	8	71	9		
Vestfold	196	5	76	5					51	6
Telemark	82	2	28	2					15	2
Agder	81	2	34	2	30	3	32	4	27	3
Rogaland	705	19	325	22	224	24	187	23	187	24
Vestland	273	7	94	6	71	7	52	6	47	6
Møre og Romsdal	117	3	52	4	37	4	26	3	22	3
Trøndelag	692	19	287	20	167	18	138	17	139	18
Nordland	157	4	72	5	47	5	45	6	46	6
Troms og Finnmark					9	1	13	2	51	6
Troms	59	2	25	2					9	1
Finnmark	21	1	6	0					2	0
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>1 460</i>		<i>950</i>		<i>812</i>		<i>792</i>	
<i>Antall purker</i>	<i>97 495</i>		<i>95 012</i>		<i>74 184</i>		<i>67 824</i>		<i>63 212</i>	
<i>Purker per j.bedr.</i>	<i>27</i>		<i>65</i>		<i>78</i>		<i>84</i>		<i>80</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom fylkene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 24 prosent fra 1999 til 2024, mens Agder, Rogaland og Vestland er de fylkene som har redusert sin andel mest.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i fylkene

	1999		2010		2020		2023		2024*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken					14		83	14		
Akershus og Oslo	46	4	23	4					19	3
Buskerud	26	2	23	4					18	3
Østfold	105	9	62	9					46	8
Innlandet	160	13	101	15	103	17	104	17		
Vestfold og Telemark					30	5	31	5		
Vestfold	43	4	22	3					18	3
Telemark	44	4	17	3					12	2
Agder	87	7	32	5	22	4	22	4	22	4
Rogaland	365	31	201	31	159	26	150	25	154	25
Vestland	115	10	44	7	30	5	30	5	29	5
Møre og Romsdal	40	3	19	3	19	3	20	3	20	3
Trøndelag	102	9	87	13	139	23	150	25	147	24
Nordland	31	3	19	3	16	3	12	2	15	2
Troms og Finnmark					7	1	6	1		
Troms	20	2	6	1					6	1
Finnmark	2	0	1	0					0	0
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>657</i>		<i>610</i>		<i>607</i>		<i>610</i>	
<i>Ant. høner, 1000 stk</i>	<i>3 101</i>		<i>3 926</i>		<i>4 570</i>		<i>4 562</i>		<i>4 575</i>	
<i>Høner per j.bedr.</i>	<i>2 615</i>		<i>5 975</i>		<i>7 492</i>		<i>7 516</i>		<i>7 500</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2014, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De endelige tallene for hele landet i 2023 viser et noe lavere antall bedrifter enn i 2001. I denne perioden har Trøndelag og Rogaland økt sin andel. Viken og Innlandet har redusert andel, mens de øvrige fylkene har få jordbruksbedrifter med slaktekylling igjen i 2023.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i fylkene

	2001		2010		2019		2020		2023	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Viken	123	24	110	19	91	19	87	19	89	19
Innlandet	119	23	118	21	94	19	87	19	86	18
Vestfold og Telemark	42	8	34	6	28	6	23	5	23	5
Agder	9	2	7	1	3	1	2	0	2	0
Rogaland	84	16	103	18	112	23	111	24	119	25
Vestland	24	5	11	2	1	0	1	0	1	0
Møre og Romsdal	3	1	3	1	1	0	1	0	1	0
Trøndelag	102	20	187	33	161	33	150	32	155	33
Nordland	1	0	2	0						
Troms og Finnmark	4	1								
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>575</i>		<i>491</i>		<i>462</i>		<i>476</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at; *«jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig»*.

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁶, antall normalårsverk i alt¹⁷ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2024 på 5,55 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2024. Andel sysselsatte av befolkningen gikk ned i flere år, men har hatt litt oppgang etter 2020. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2023 og 2024 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,6 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2010	2020	2023	2024*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 858	5 368	5 489	5 550
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 618	4 035	4 101	4 142
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 508	2 710	2 876	2 889
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	66,4	68,6	68,4
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 748	1 966	2 258	2 477	2 638	2 648
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	113,9	79,9	49,7	42,7	41,7	41,7
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,0	2,2	1,7	1,6	1,6

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

¹⁶ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁷ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger. I kapittel 5.4.3 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Fylkesnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1999 til 2023.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2020–2023, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike fylkene, ble arbeidsforbruket i perioden 2020–2023 mest redusert i Agder, og i perioden 2010–2020 mest redusert i Nordland.

Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på fylker. 1 000 timer

		1999	2010	2020	2023	Årlig % endring		
						99–10	10–20	20–23
Viken	Menn	13 737	8 813	8 263	7 983	-4,0	-0,6	-1,1
	Kvinner	4 268	2 799	2 600	2 514	-3,8	-0,7	-1,1
	Sum	18 005	11 612	10 863	10 497	-3,9	-0,7	-1,1
Innlandet	Menn	19 772	12 507	10 861	10 915	-4,1	-1,4	0,2
	Kvinner	6 393	3 598	3 020	3 028	-5,1	-1,7	0,1
	Sum	26 165	16 105	13 881	13 943	-4,3	-1,5	0,1
Vestfold og Telemark	Menn	5 560	3 645	3 265	3 185	-3,8	-1,1	-0,8
	Kvinner	1 980	1 274	1 148	1 109	-3,9	-1,0	-1,1
	Sum	7 540	4 919	4 413	4 294	-3,8	-1,1	-0,9
Agder	Menn	4 041	2 297	2 175	1 972	-5,0	-0,5	-3,2
	Kvinner	1 340	747	785	648	-5,2	0,5	-6,2
	Sum	5 381	3 044	2 960	2 620	-5,0	-0,3	-4,0
Rogaland	Menn	13 440	8 893	7 691	8 113	-3,7	-1,4	1,8
	Kvinner	4 343	2 804	2 576	2 698	-3,9	-0,8	1,6
	Sum	17 783	11 697	10 267	10 811	-3,7	-1,3	1,7
Vestland	Menn	16 681	9 347	8 191	7 938	-5,1	-1,3	-1,0
	Kvinner	5 925	3 036	2 620	2 163	-5,9	-1,5	-6,2
	Sum	22 606	12 383	10 811	10 101	-5,3	-1,3	-2,2
Møre og Romsdal	Menn	8 454	4 533	3 650	3 403	-5,5	-2,1	-2,3
	Kvinner	2 860	1 408	1 071	1 214	-6,2	-2,7	4,3
	Sum	11 314	5 941	4 721	4 617	-5,7	-2,3	-0,7
Trøndelag	Menn	18 970	11 006	9 021	8 530	-4,8	-2,0	-1,8
	Kvinner	5 695	3 017	2 475	2 538	-5,6	-2,0	0,8
	Sum	24 665	14 023	11 496	11 068	-5,0	-2,0	-1,3
Nordland	Menn	7 053	4 268	3 227	3 266	-4,5	-2,8	0,4
	Kvinner	2 418	1 364	1 074	1 058	-5,1	-2,4	-0,5
	Sum	9 471	5 632	4 301	4 324	-4,6	-2,7	0,2
Troms og Finnmark	Menn	4 402	2 454	1 906	1 873	-5,2	-2,5	-0,6
	Kvinner	1 646	936	713	649	-5,0	-2,7	-3,1
	Sum	6 048	3 390	2 619	2 522	-5,1	-2,5	-1,3
Landet	Menn	112 110	67 763	58 250	57 178	-4,5	-1,5	-0,6
	%	75	76	76	76			
	Kvinner	36 868	20 983	18 082	17 619	-5,0	-1,5	-0,9
	%	25	24	24	24			
	Sum	148 978	88 746	76 332	74 797	-4,6	-1,5	-0,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999, 2010, 2020 og landbruksundersøkelsen 2023.

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Det framgår av tabellen at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle fylker. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Innlandet og minst i Viken.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i fylket totalt¹⁾. Prosent

		2005	2010	2020	2023
Viken	Menn	1,4	1,0	0,9	0,8
	Kvinner	0,5	0,4	0,3	0,3
	I alt	1,0	0,7	0,6	0,5
Innlandet	Menn	9,5	7,2	6,2	6,0
	Kvinner	3,3	2,3	2,0	1,9
	I alt	6,6	4,9	4,2	4,1
Vestfold og Telemark	Menn	2,6	2,0	1,7	1,6
	Kvinner	1,1	0,7	0,7	0,6
	I alt	1,9	1,4	1,2	1,1
Agder	Menn	2,5	1,7	1,5	1,3
	Kvinner	0,9	0,6	0,6	0,5
	I alt	1,8	1,2	1,1	0,9
Rogaland	Menn	5,7	3,9	3,2	3,2
	Kvinner	2,2	1,4	1,2	1,2
	I alt	4,1	2,7	2,3	2,3
Vestland	Menn	4,8	3,1	2,6	2,4
	Kvinner	1,8	1,1	0,9	0,7
	I alt	3,4	2,2	1,8	1,6
Møre og Romsdal	Menn	5,9	3,5	2,8	2,5
	Kvinner	2,0	1,3	1,0	1,0
	I alt	4,1	2,5	1,9	1,8
Trøndelag	Menn	7,5	5,1	3,9	3,5
	Kvinner	2,4	1,6	1,2	1,2
	I alt	5,1	3,5	2,6	2,4
Nordland	Menn	5,4	3,7	2,8	2,8
	Kvinner	2,1	1,3	1,1	1,0
	I alt	3,8	2,6	2,0	1,9
Troms og Finnmark	Menn	3,1	2,1	1,6	1,5
	Kvinner	1,3	0,9	0,7	0,6
	I alt	2,2	1,5	1,1	1,1
Hele landet	Menn	4,1	2,8	2,2	2,1
	Kvinner	1,5	1,0	0,8	0,7
	I alt	2,8	1,9	1,5	1,4

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftsundersøkelsen, Utvalgstillingene i 2005. Fullstendig jordbrukstelling for 2010 og 2020 og landbruksundersøkelsen 2023

5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen i arbeidsforbruk for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. Inndelingen er nærmere omtalt i kapittel 5.1.2.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

						Årlig % endring		
		1999	2010	2020	2023	1999-2010	2010-2020	2020-2023
Utenfor virke-område	Menn	22,4	14,4	13,0	12,8	-3,9	-1,0	-0,5
	Kvinner	7,0	4,4	4,1	4,1	-4,0	-0,8	0,1
	Sum	29,4	18,8	17,1	16,9	-4,0	-0,9	-0,4
Innenfor virke-område	Menn	37,4	22,3	18,6	18,2	-4,6	-1,8	-0,7
	Kvinner	12,7	6,9	5,7	5,4	-5,3	-1,9	-1,5
	Sum	50,1	29,3	24,3	23,6	-4,8	-1,9	-0,9
Hele landet	Menn	59,8	36,7	31,6	31,0	-4,3	-1,5	-0,6
	Kvinner	19,7	11,4	9,8	9,6	-4,9	-1,5	-0,9
	Sum	79,5	48,1	41,4	40,5	-4,5	-1,5	-0,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige jordbrukstellingene i 1999, 2010, 2020 og landbruksundersøkelsen 2023.

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp økte fra 12,9 prosent i 1999 til 29,2 prosent i 2020, og gikk ned igjen til 28,7 prosent i 2023.

Tabell 5.11 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010	2020	2023
Viken	17,4	31,8	39,7	40,3
Innlandet	15,0	25,1	26,9	24,6
Vestfold og Telemark	19,8	33,8	41,7	44,0
Agder	13,1	24,7	30,5	30,5
Rogaland	12,9	29,0	32,3	34,6
Vestland	8,6	18,2	20,6	19,3
Møre og Romsdal	9,4	20,5	23,8	20,0
Trøndelag	12,4	24,0	26,9	24,9
Nordland	10,8	19,5	24,4	24,6
Troms og Finnmark	9,9	16,9	23,5	23,7
<i>Hele landet</i>	<i>12,9</i>	<i>24,9</i>	<i>29,2</i>	<i>28,7</i>

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjorde 26 prosent av alle brukere i 1999, og var nede i 17 prosent i 2020. I 2024 har imidlertid andelen av de yngste brukerne gått opp til 22 prosent. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 55 prosent i 2024.

Tabell 5.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2010	2020	2023	2024*
–39	17 923	8 391	6 415	6 961	7 658
%	26	19	17	20	22
40–49	20 447	12 863	8 470	7 794	7 844
%	29	29	23	22	23
50–59	19 276	12 984	10 906	10 259	10 017
%	28	30	30	29	29
60–65	7 074	6 113	5 283	4 934	4 613
%	10	14	14	14	13
66–69	2 907	2 153	2 368	2 198	2 014
%	4	5	6	6	6
over 70	2 332	1 262	3 249	3 028	2 658
%	3	3	9	9	8
Totalt	69 959	43 766	36 691	35 174	34 804

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Fra 1999 til 2020 gikk gjennomsnittsalderen opp for alle bruksstørrelser, men de siste årene har trenden snudd og gjennomsnittsalderen har gått ned. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.13).

Tabell 5.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2010	2020	2023	2024*
< 100	50,3	51,8	54,5	53,8	52,7
100–199	46,9	50,3	53,6	52,9	52,0
200–299	45,4	48,8	51,3	50,9	50,2
300–499	45,2	47,5	49,8	49,3	48,5
500–799	45,3	47,0	48,4	48,1	47,1
≥800	46,0	46,9	49,2	48,2	47,3
Alle jordbruksbedrifter	48,0	49,8	52,3	51,7	50,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999, 2010 og 2020, og beregna totalpopulasjon i 2023 og 2024

For fylkesvis fordeling, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁸, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

I 2023 var det 160 439 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er 4 826 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Totalt er det 23 852 landbrukseiendommer som har ektefeller som eiere i 2023, og 96 prosent av disse eier 50 prosent hver. Som hovedeier regnes den med størst eierandel, og ved lik eierandel regnes den eldste (som ofte er mannen).

Tabell 5.14a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 68 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 26 prosent av eiendommene i 2023. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

¹⁸ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2022 og 2023, og eiere i desember 2023

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2023		
	2012	2022	2023	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	126 788	126 631	82 894	34 832	8 905
%	80	79	79	65	28	7
100–199 daa	22 121	21 529	21 405	16 281	4 574	550
%	13	13	13	76	21	3
200–299 daa	6 640	7 139	7 121	5 461	1 450	210
%	4	4	4	77	20	3
300–499 daa	3 269	3 976	4 009	3 125	753	131
%	2	2	2	78	19	3
500–799 daa	712	1 010	1 028	815	165	48
%	0	1	1	79	16	5
>800 daa	138	237	245	166	37	42
%	0	0	0	68	15	17
Landet	165 265	160 679	160 439	108 742	41 811	9 886
%				68	26	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.14b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2023, og antall brukere i 2023.

Tabell 5.14b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2023, og personlige brukere i 2023

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2023		
	1999	2023	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	11 616	8491	2344	781
%	44	32	73	20	7
100–199 daa	22 286	8 755	6940	1567	248
%	32	24	79	18	3
200–299 daa	10 367	5 462	4418	876	168
%	15	15	81	16	3
300–499 daa	5 273	5 547	4534	790	223
%	7	15	82	14	4
500–799 daa	1 287	3 351	2734	375	242
%	2	9	82	11	7
>800 daa	290	2 059	1593	142	324
%	0	6	77	7	16
Landet	70 740	36 790	28 710	6 094	1 986
%		100	78	17	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2023

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. På grunn av tekniske forhold til nytt søknadssystem mangler tall for avslagssaker i 2024, slik at totalt antall søknader også mangler. Antall søknader økte i perioden 2021-2023, i 2021 var økningen på 12 prosent, i 2022 +8 prosent og i 2023 +7 prosent. Antall innvilgede søknader er redusert med 3,8 prosent i 2024, mens antall innvilgede søknader økte i perioden 2021-2023 med ca. 10 prosent hvert år. 96 prosent av alle søknader ble innvilget i 2023. Dette er 2 prosentpoeng høyere enn i 2022. Prosjekt som tidligere har vært lavt prioritert har i større grad fått støtte på grunn av økningen i rammen.

Tabell 5.15 Søknader om IBU-midler

	1999	2010	2021	2022	2023	2024
Antall søknader	9 315	1 721	1 279	1 375	1 471	
Antall innvilgede søknader	8 527	1 489	1 156	1 287	1 419	1 365
Andel innvilget, i %	91	87	90	94	96	

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler. Samlet IBU-tilskudd økte med 147 mill. kr i 2024 på grunn av stor økning i ramme og tildelinger. Selv om ramma har økt, har de fleste fylkene brukt ramma fullt ut.

Tabell 5.16 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010	2020	2023	2024
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	473	1 041	1 098
Grøfting	32				
Frukt og grønt			73		
Andre IBU-tiltak	343	101	98	109	99
Forvaltet av Fylkesmannen		71			
Tilskudd løsdrifts-investeringer					101*
Sum	595	480	644	1 151	1 298

*Tilført 1,05 mill. kroner fra annullert tilsagn fra den tidligere ordningen med nasjonal ramme til frukt og grønt.

Kilde: Innovasjon Norge

Det er reduksjon i antall tilskudd til investeringsprosjekt i planteproduksjon. En vesentlig årsak til dette er at det for å unngå overproduksjon av frukt og bær er inngått færre leveringsavtaler mellom bønder og produsentorganisasjoner.

I 2024 er det gitt investeringsstøtte til 459 investeringer med til sammen 942,6 mill. kroner innen tradisjonelt husdyrhold, en økning på 5 prosjekt og vel 190 mill. kroner fra 2023. Økningen skyldes økningen i reglene for utmåling av investeringsstøtte fra 1. juli 2023.

I 2024 ble det innført øremerking av 100 mill. kroner med nasjonal ramme til investeringsprosjekt for å oppfylle løsdriftskravet. Et vilkår for å bruke av ramma er at fylkene skal ha brukt opp 85 prosent av fylkesramma, videre at det kun er investeringer i melkeproduksjon som er prioritert, og at støtteutmåling skal skje på samme måte som for investeringsmidlene over fylkesramma. Flest prosjekt vart det innvilga i Rogaland som har hatt ein vedvarande større etterspurnad enn tildelte rammer med 24 prosjekt og 91,1 mill. kroner. I Møre og Romsdal vart det innvilga 2 prosjekt og 10 mill. kroner.

Melkeproduksjon er den viktigste husdyrproduksjonen i distriktene, og for å oppfylle løsdriftskravet er det ifølge NIBIO-rapporten «Investeringsbehov i melkeproduksjon» fra 2021 rundt 4 500 bruk som må legge om til løsdrift innen 2034. Tabell 5.17 viser hvordan investeringsprosjekta innen melkeproduksjon fordeler seg per fylke i 2023. (Dette er ikke inkludert midler til ressursavklaring.)

Tabell 5.17 Antall prosjekt og innvilga investeringstilskudd til melkeproduksjon 2024 i ulike fylker, samt endring i produksjon i antall kyr.

	Innvilga 2024		Endring produksjon
	Antall prosjekt	Tilskudd Mill. kr.	Antall kyr
Akershus og Oslo	5	10,1	38
Buskerud	8	7,8	21
Østfold	54	93,7	160
Innlandet	11	17,6	35
Vestfold	2	1,8	0
Telemark	4	7,1	-6
Agder	8	21,7	37
Rogaland	45	145,4	399
Vestland	40	110,8	246
Møre og Romsdal	19	65,6	153
Trøndelag	40	112,2	384
Nordland	13	60,0	106
Troms	11	32,8	62
Finnmark	11	14,2	30
Totalt	271	700,7	1 665

Kilde: Innovasjon Norge

Innovasjon Norge lanserte i 2023 ordninga med tilskudd til ressursavklaring. Ordninga omfatter alle produksjoner, men er særlig relevant for små og mellomstore bruk som må tilpasse seg løsdriftskravet. I 2024 ble det totalt betalt ut 28,2 mill. til 328 prosjekt. 258 av prosjekta var innenfor melkeproduksjon, mens 47 var innen ammeku/ storfekjøttproduksjon. Det var flest prosjekt i Trøndelag, Vestland og Innlandet.

Tabell 5.18 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2023 og 2024.

Tabell 5.18 Fylkesvis tildeling av IBU-midler. Mill. kr

	1999		2023		2024		
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Løsdrift
Viken			132,7	15,0			
Akershus og Oslo	6,6	13,9			36,1	4,2	
Buskerud	9,6	17,7			40,5	5,1	
Østfold	8,2	15,6			46,5	1,9	
Innlandet	35,7	47,0	163,3	22,5	170,7	13,0	
Vestfold og Telemark			68,6	17,8			
Vestfold	6,7	11,8			37,0	9,0	
Telemark	7,1	16,5			32,8	10,9	
Agder	11,5	25,4	67,3	7,5	61,1	9,4	
Rogaland	14,9	23,5	105,3	6,3	93,4	7	91,1
Vestland	30,5	50,1	150,0	10,5	161,3	9,4	
Møre og Romsdal	16,8	24,7	78,8	6,8	87,0	4,7	10,0
Trøndelag	36,1	48,9	148,5	14	194,2	10,2	
Nordland	15,9	20,4	80,0	2,4	75,9	10,7	
Troms og Finnmark			47,0	6,7	46,1	1,7	
Troms	12,0	15,9			15,0	2,0	
Finnmark	8,4	11,6					
Sum	220,0	343,0	1 041,5	109,5	1 097,5	99,3	101,1

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen, eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring.

Tabell 5.19 viser antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer. På mange jordbruksbedrifter blir det drevet med flere typer tilleggsnæring, så antall registrerte driftsformer er langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabellen viser at leiekjøring har vært den mest utbredte driftsformen av tilleggsnæringene.

Tabell 5.19 Antall jordbruksbedrifter fordelt på ulike tilleggsnæringer

	1999	2010	2020	2023
Tilleggsnæringer i alt	29 097	26 610	21 773	21 800
Leiekjøring i jordbruket ¹⁾		6 141	5 270	4 650
Leiekjøring utenfor jordbruket ¹⁾		7 664	5 434	5 360
Leiekjøring i alt	14 076	10 862	8 702	8 240
Utleie av jakt- eller fiskeretter	5 851	10 290	8 339	8 090
Utleie av bygninger	3 490	6 034	5 393	5 440
Utleie av jordbruksareal	5 862	3 157	3 200	3 660
Bortfeste tomter	2 662	2 999	2 283	2 310
Produksjon og salg av trevirke	3 714	6 129	3 302	4 580
Turisme	3 106	2 479	1 446	1 320
Andre tilleggsnæringer	4 729	5 187	7 971	5 460

Kilde: SSB

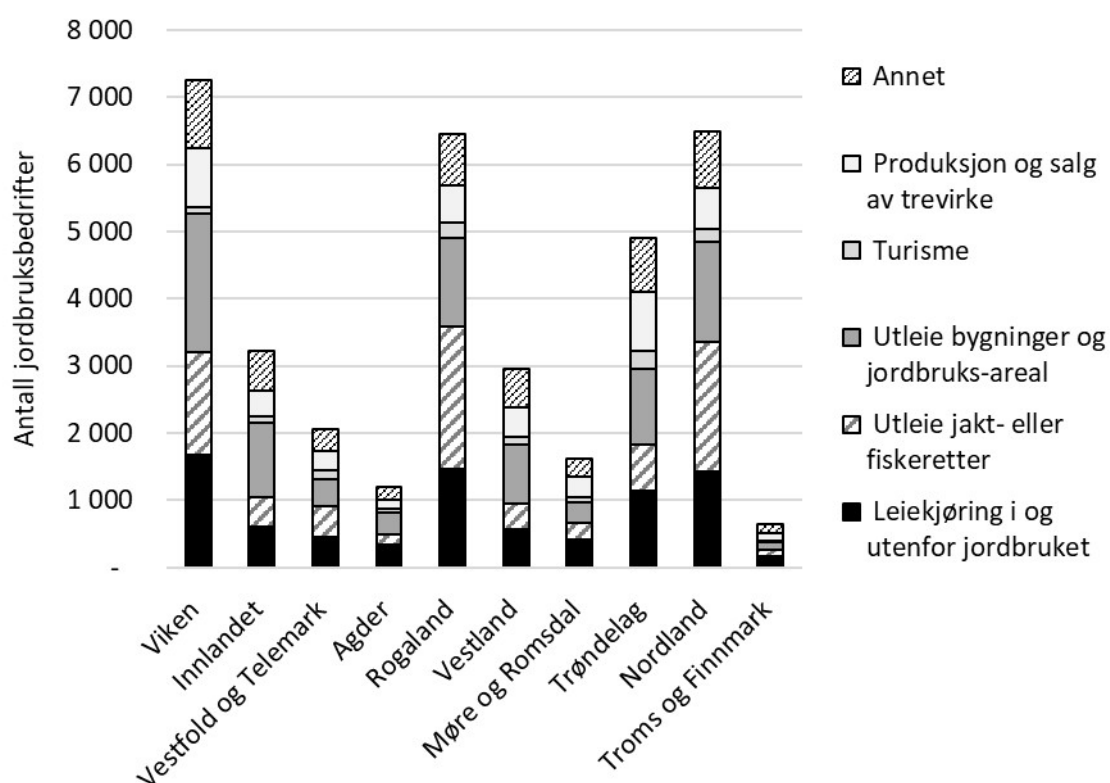
1) Tall finnes ikke for 1999 fordi kategorien ikke var i bruk da tallene ble samlet inn.

Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999. I 2023 var tilsvarende tall 58 prosent, som er en økning fra 56 prosent i 2020.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i de fleste fylker (figur 5.2). På landsbasis drev 38 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2023 med leiekjøring.

Utleie av jakt og fiskerettigheter er den mest utbredte tilleggsnæringen i Innlandet og Trøndelag, mens utleie av bygninger og jordbruksareal er vanligst i Viken og Rogaland.

I kategorien «annet» er det flest som driver med salg av egne produkter som ikke er videreforedlet, deretter følger oppstalling av hest, riding o.l.

Figur 5.2 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene. 2023

Kilde: SSB.

Data om økonomi og omfang i tilleggsnæringer i Driftsgranskingene, se: <https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskingar-i-jordbruket?locationfilter=true>

6 Klima og miljø

FNs bærekraftsmål vedtatt i 2015 er verdens felles handlingsplan for bærekraftig utvikling frem mot 2030. I desember 2022 ble verdens land enige om et globalt rammeverk for å bevare og sikre bærekraftig bruk av naturmangfold (Naturavtalen). Naturavtalen inneholder fire langsiktige hovedmål frem mot 2050 og 23 handlingsmål frem mot 2030. Flere av målene har direkte relevans for landbruket, blant annet mål om å sikre at arealer der det drives jordbruk og skogbruk forvaltes bærekraftig. Regjeringen la frem Meld. St. 35 (2023-2024), ny nasjonal handlingsplan for naturmangfold i 2024. Meldingen beskriver status for norsk natur, og hvordan Norge jobber nasjonalt og internasjonalt for å ivareta naturen.

I Prop. 1S (2024-2025) står det *«For å sikre at innbyggjarane i dag og i framtidige generasjoner har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlag.»*

Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser er blant hovedmålene i landbrukspolitikken, og omfatter følgende delmål:

- Redusert forurensning fra landbruket
- Reduserte utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpasninger
- Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag
- Ivareta kulturlandskapet og naturmangfoldet

Mål og virkemidler på miljøområdet ble gjennomgått av en partssammensatt arbeidsgruppe som i februar 2015 la fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 gir en samlet gir en oversikt over nasjonale, regionale og kommunale tiltak og tilrettelegging fra myndighetene sin side. Rapporten viser til at miljøarbeidet i jordbruket omfatter de miljøtema som er listet opp nedenfor, og som også er gjenstand for virkemidler i miljøprogram i jordbruket.

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Jord og jordhelse
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler
- Økologisk landbruk

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk. Nasjonale mål og landbrukets mål er satt inn under hvert tema.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁹. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene. Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 inneholder oppdaterte mål og virkemidler for jordbrukets klima- og miljøarbeid innen alle tema nevnt ovenfor. Hvert fjerde år oppdateres og videreutvikles programmet. I den siste utgaven er jord og jordhelse innarbeidet som eget tema i miljøprogrammet.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivarettatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene.

Mer driftsrettede virkemidler er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, og tilskudd til å levere husdyrgjødsel til biogassanlegg. I tillegg finnes prosjekttrettede midler til å utvikle kunnskap og praksis, hhv. klima og miljøprogrammet, utviklingsmidler til økologisk jordbruk, og midler til å følge opp handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler.

- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. De regionale miljøprogrammene samler tilskuddsordninger innen alle miljøtema

¹⁹ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

nevnt innledningsvis. I jordbruksavtalen 2024 ble det øremerket 170 millioner kroner til Oslofjordarbeidet over RMP. Dette er en økning fra 20 millioner kroner fra året før.

3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015. For å få godkjent KSL er det fortsatt et krav at det gjøres miljøregistreringer. Det kan medføre avkorting i tilskudd hvis miljøkrav ikke er oppfylt.

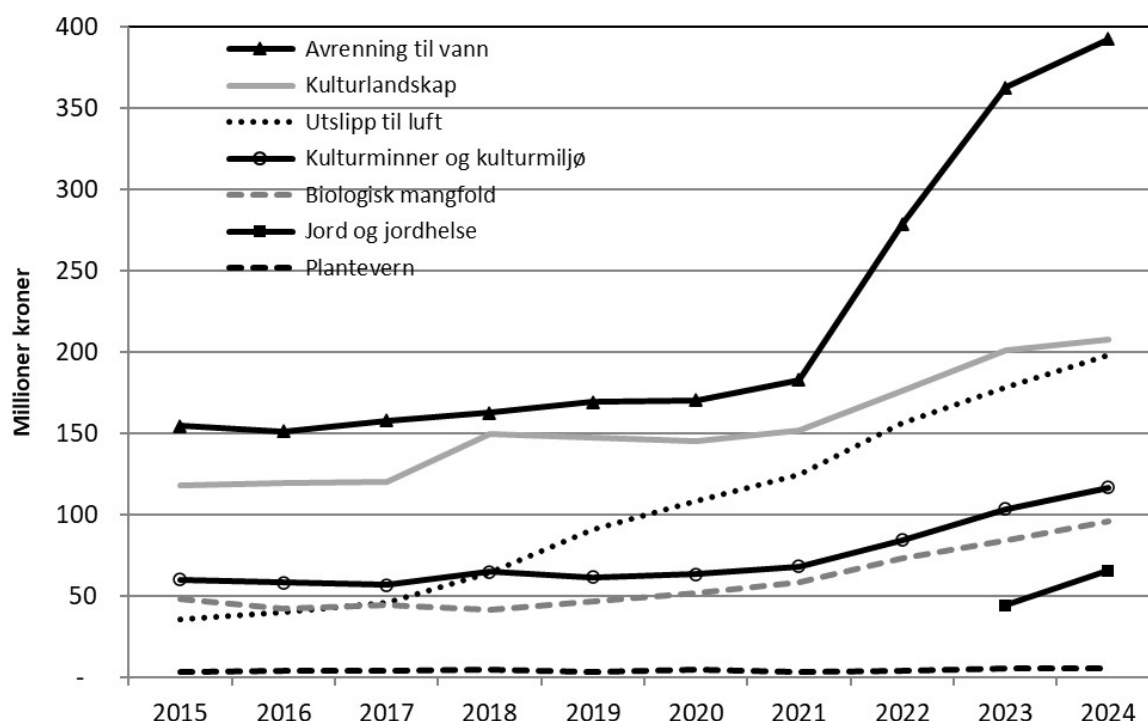
Tabell 6-1 viser hvilket omfang ulike miljøprogram har hatt i ulike år. Ordningene nasjonalt og over Regionalt Miljøprogram (RMP) er i hovedsak mer automatiserte og driftsrettede tilskudd. Øvrige mer utviklingsrettede ordninger er finansiert over Landbrukets utviklingsfond (LUF) og omfatter blant annet SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket), tilskudd til drenering, og særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Andre ordninger som finansieres over LUF er Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK).

Tabell 6-1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

		2013	2020	2023	2024
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 537,7	5 369,1	5564,2
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	978,4	1343,0	1886,1
	Tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser	4,9	21,4	28,0	29,8
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	118,2	147,5	161,2
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	25,6	26,5	23,9
	Klima og miljøprogrammet (nasjonalt og fylkesvis)	13,8	22,7	29,8	38,0
	Tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg		5,6	13,1	15,6
	Midler til oppfølging av Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler		12,6	8,1	11,8
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	523,7	782,0	998,4
Kommunalt	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	125,7	131,3	146,6
	Tilskudd til drenering	6,7	73,2	69,1	104,3
	Tilskudd til tiltak i beiteområder		20,9	30,1	32,7
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvområder		31,3	48,5	46,6

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger. Nominelle kroner

De siste årene har mellom 50 og 60 prosent av søkere av produksjonstilskudd også søkt om RMP-midler. Regionale miljøprogram har tiltak med tilhørende tilskudd som er knyttet til de ni ulike miljøfaglige områdene i nasjonalt miljøprogram. I 2023 kom jord og jordhelse inn som eget tema. Miljøavtale og klimarådgiving har også kommet inn og skal bidra til større miljøgevinst og mindre klimabelastning. For å legge til rette for økt tiltaksgjennomføring ble partene i jordbruksforhandlingene i 2025 enige om at tilskudd til klimarådgiving tas ut av RMP for rådgiving som gis fra 2025. Figur 6-1 viser RMP-midlene fordelt etter ulike miljøtema. Avrenning til vassdrag og kyst og Kulturlandskap er de temaene det er brukt mest midler på. Henholdsvis 393 og 208 mill. kr i 2024. Utslipp til luft omfatter tiltak rettet mot miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dette tilskuddet har økt fra ca. 36 millioner kroner i 2015 til 198 millioner i 2024.

Figur 6-1 RMP-midler fordelt etter ulike miljøtema. Millioner kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tiltaka miljøavtale, klimarådgiving og friluftsliv utgjorde henholdsvis 5,7 mill., 7,5 mill., og 7,8 mill. kroner i 2024 og er ikke tatt med i figuren.

Satsingen på «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» er rettet mot målet om å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, biologiske mangfold, kulturminner og kulturmiljø. Avgjørende for valg av område er at det i størst mulig grad omfatter jordbrukslandskap med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Et vilkår er også at det er realistisk å få til langsiktig drift i områdene. Ved starten i 2009 var 20 områder med i satsingen, utvidet til 22 i 2010, og i 2017–2020 ble satsingen utvidet med 24 nye områder. I 2022 var det 49 områder med, i 2023

utvides ordninger med to områder til slik at totalen blir 51. Forvaltningen av «Utvalgte kulturlandskap og verdensarvområder» ble overført fra Regionalt til Kommunalt nivå fra 2020.

6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket

Forskrift om miljøplan ble utviklet fra 2015. Formålet med miljøplanen er videreført gjennom Kvalitetssystemet i landbruket (KSL) under Stiftelsen Norsk Mat, tidligere Matmerk.

Fra 2020 endret Stiftelsen Norsk Mat verktøyet for ekstern revisjon slik at resultatene ikke uten videre er sammenlignbare med tidligere år. KSL-standarden består av flere tema og sjekklistes, som skal brukes i egenrevisjon på gården, og hvert tema har flere spørsmål som skal besvares. I tillegg utføres eksternrevisjon på gården i henhold til KSL-standarden, ved besøk av KSL-revisor. I 2023 og 2024 ble det gjennomført henholdsvis 5 945 og 6 137 eksternrevisjoner. Tabell 6-2 viser antall avvik fra sjekklisten «Generelle krav for gården». Det var 2 833 avvik, tilsvarende 12 prosent av totalt antall avvik, på dette punktet i 2024. I 2024 er det innført strengere krav til avfallsplan, noe som har gitt flere avvik under punktet lagring av driftsmidler, punktutslipp og avfallshåndtering.

Tabell 6-2 Fordeling av antall avvik for tema under «Generelle krav for gården», avdekket ved revisjon.

Tema	2022	2023	2024
Gjødslingsplan og jordprøver	1 145	700	656
Lagring og bruk av husdyrgjødsel	86	232*	86
Bruk av avløpsslam, kompost, biorest eller annen organisk gjødsel	8	32	2
Lagring og bruk av plantevernmidler	632	1 206	660
Meldepliktige ugress og planteskadegjørere	84	111	27
Lagring av driftsmidler, punktutslipp og avfallshåndtering	19	56	319
Skadegjørere i husdyrrom, lager, sorterings- og fordelingsrom	278	277	287
Et klimavennlig landbruk	241	902	845
Kulturminner, kulturlandskap og biologisk mangfold	10	10	1
Smitteforebygging ved kjøp av brukt utstyr fra utlandet	1	0	0
Sum generelle krav for gården	2 504	3 526	2 883

* 2023 tall inkluderer kontroll av gjødsellager

Kilde: Stiftelsen NorskMat

Gyldig KSL ble innført i 2022, der målet er å få alle bønder i Norge med Gyldig KSL. For at en bonde skal ha Gyldig KSL må den årlige egenrevisjonen være utført, avvik må lukkes etter de frister som er satt, og eventuell eksternrevisjon med KSL revisor må gjennomføres. Etter innføring av Gyldig KSL forsvinner trekket for manglende

egenrevisjon, men ikke trekk for avvik knyttet til bransjeavtalene. Mangler en bonde egenrevisjon, blir det i stedet en direkte oppfølging fra KSL med en oppfølgingsrevisjon, som må dekkes av bonden.

Avvik ved KSL-revisjon gir ikke automatisk avkortning i produksjonstilskudd. Det vil de først gjøre ved et offentlig tilsyn som blir gjennomført av landbrukskontorene eller Statsforvalteren. I KSL-standarden er konsekvensene for produksjonstilskudd tydeliggjort i veileder dersom man ikke har gjødselplan og plantevernbruk i orden.

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2024–2025), sies det følgende:

«Landbruk er ein føresetnad for å ta vare på kulturlandskapet, og dette landskapet gir ei ramme for satsing på kultur, lokal mat, friluftsliv, busetjing og turisme. Jordbruket sitt kulturlandskap er dessutan særleg viktige leveområde for mange artar av planter og dyr».

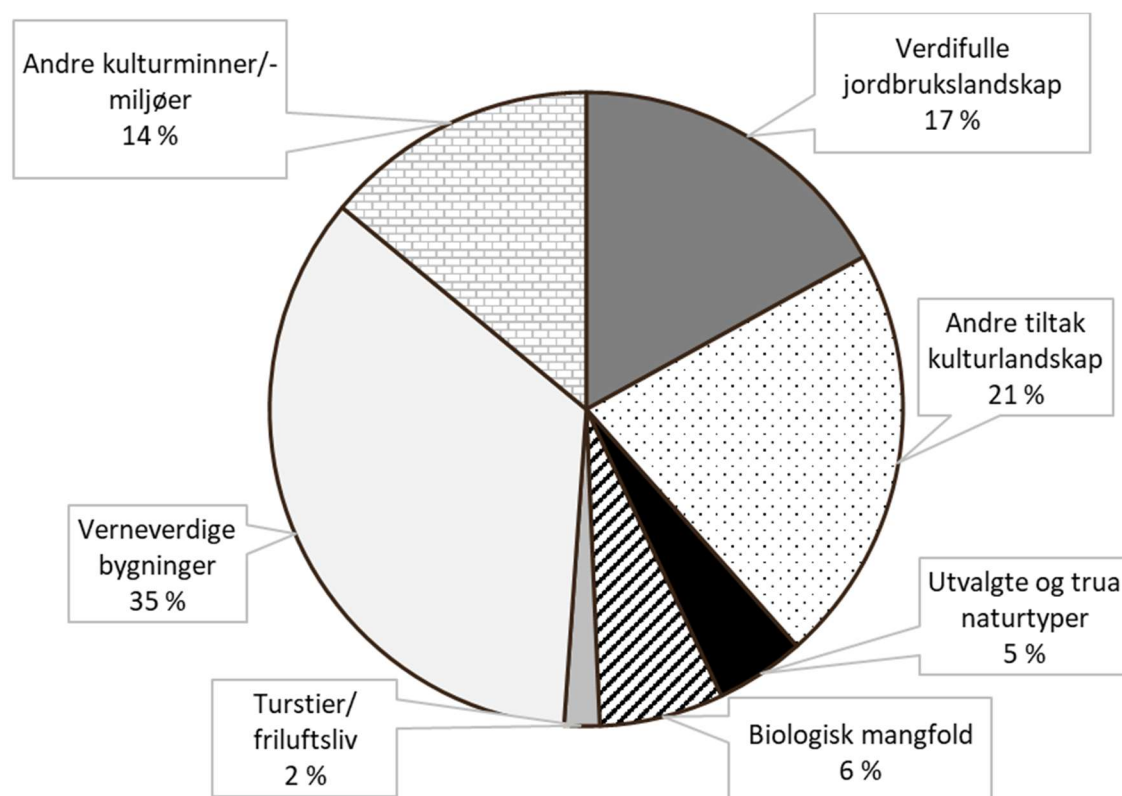
Et av delmålene for hovedmålet «Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser», for Landbruks- og matdepartementet, er å ivareta kulturlandskapet og naturmangfoldet²⁰.

Naturmangfoldsloven beskriver kulturlandskapet slik: «Kulturlandskapets naturverdier og rike artsmangfold har utviklet seg som en følge av et langvarig samspill mellom mennesker og natur og er avhengig av at drift og landskap videreføres».

Landbrukets miljømål: Sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap og sikre at et bredt utvalg av landskapstyper, særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Sikre landbrukets kulturlandskap i hele landet.

Figur 6-2 viser hvordan SMIL-midlene ble fordelt på ulike kulturlandskapstiltak i 2024 (innvilget beløp). Den totale rammen til dette var på 120,6 mill. kroner, og tiltak rettet mot verneverdige bygninger fikk 35 prosent av midlene.

²⁰ Prop. 1S (2024-2025)

Figur 6-2 Fordeling av SMIL-midler innvilget til kulturlandskap, 2024

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka, og da kommer eventuell gjengroing av innmark i tillegg. Klimaendringer og fremmede arter påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.²¹

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold. Undersøkelsene viser at jordbruksarealer er i tilbakegang over hele landet og at gjengroing av ekstensive grasmark- og beitearealer er en følge av strukturendringene i norsk landbruk.

²¹ Miljostatus.no

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 0,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i tabell 6-3. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal. Intensivt bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6-3 Endring i bruk av jordbruksareal, 5 års omdrev

	Ekstensivering	Intensivt bruk
Østfold	0,55 %	0,17 %
Akershus	0,64 %	0,19 %
Buskerud	1,55 %	0,63 %
Innlandet	1,50 %	0,40 %
Vestfold	0,13 %	0,43 %
Telemark	1,27 %	1,51 %
Agder	1,89 %	0,86 %
Rogaland	0,36 %	0,71 %
Vestland	1,60 %	0,80 %
Møre og Romsdal	1,79 %	0,53 %
Trøndelag	1,30 %	0,70 %
Nordland	4,53 %	2,33 %
Troms	5,25 %	0,87 %
Finnmark	1,98 %	0,59 %

Kilde: NIBIOs 3Q-program

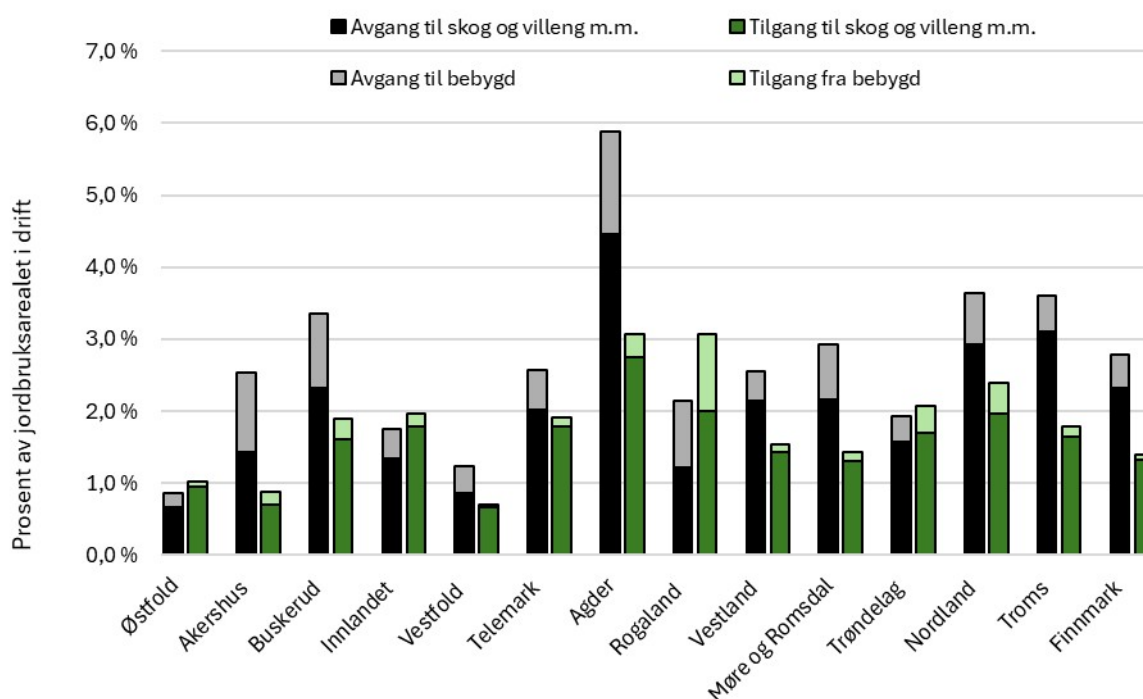
Figur 6-3 viser tilgang og avgang av jordbruksareal over en periode på fem år²². Det har vært variasjon i tidsintervall for ulike fylker. Første periode foregikk i hovedsak i årene 2003-2009, og andre omdrev først og fremst i perioden 2009-2015. 47 % av flatene er oppdatert med nyere flyfoto fra 2019-2022.

Totalt sett viser registreringen en netto reduksjon i jordbruksareal på -0,6 % over 5 år. Østfold og Vestfold har de minste endringene i jordbruksareal. Østfold, Innlandet og

²² Dette er 5 års omdrev, det vil si at det er ikke de samme fem årene på alle steder i landet, men det er fem år mellom søylene i hvert enkelt fylke. Fra 3Q-overvåkingen

Trøndelag har liten forskjell på tilgang og avgang av jordbruksareal, mens Rogaland har størst netto økning i jordbruksareal. Det er innen Agder det er registrert den største nedgangen i jordbruksareal, og da først og fremst gjengroing. Nedbygging eller bruk av areal til annet enn jordbruksdrift, som oppstillingsplasser, skjer i alle områder.

For fylkene Rogaland, Østfold og Agder er alle flater oppdatert med nyeste flyfoto.

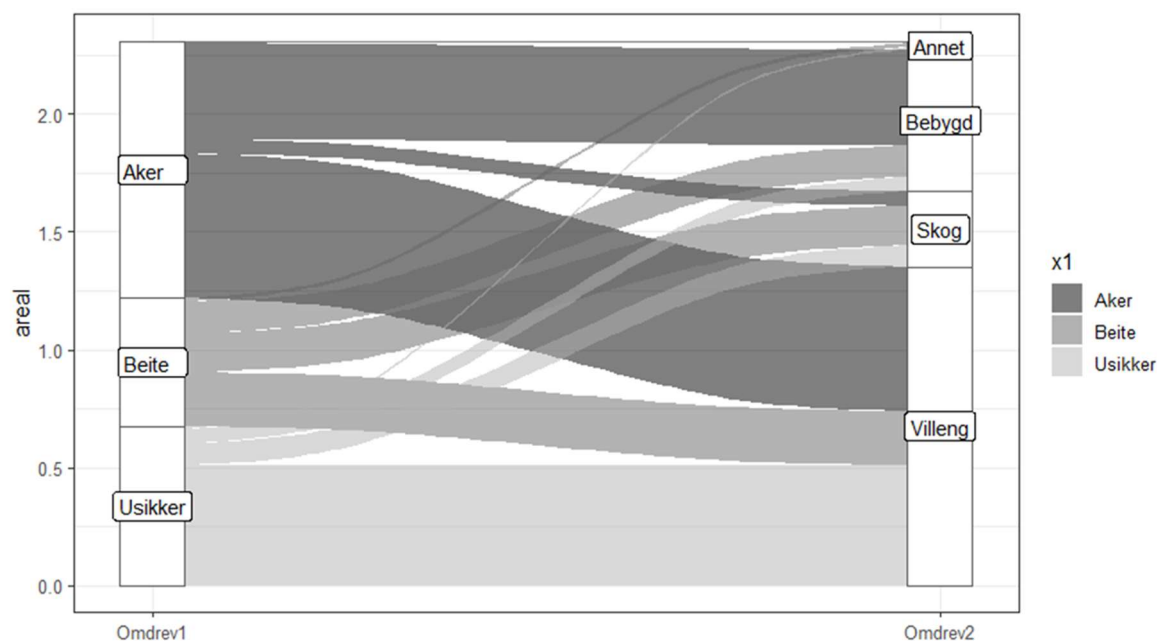

Figur 6-3 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

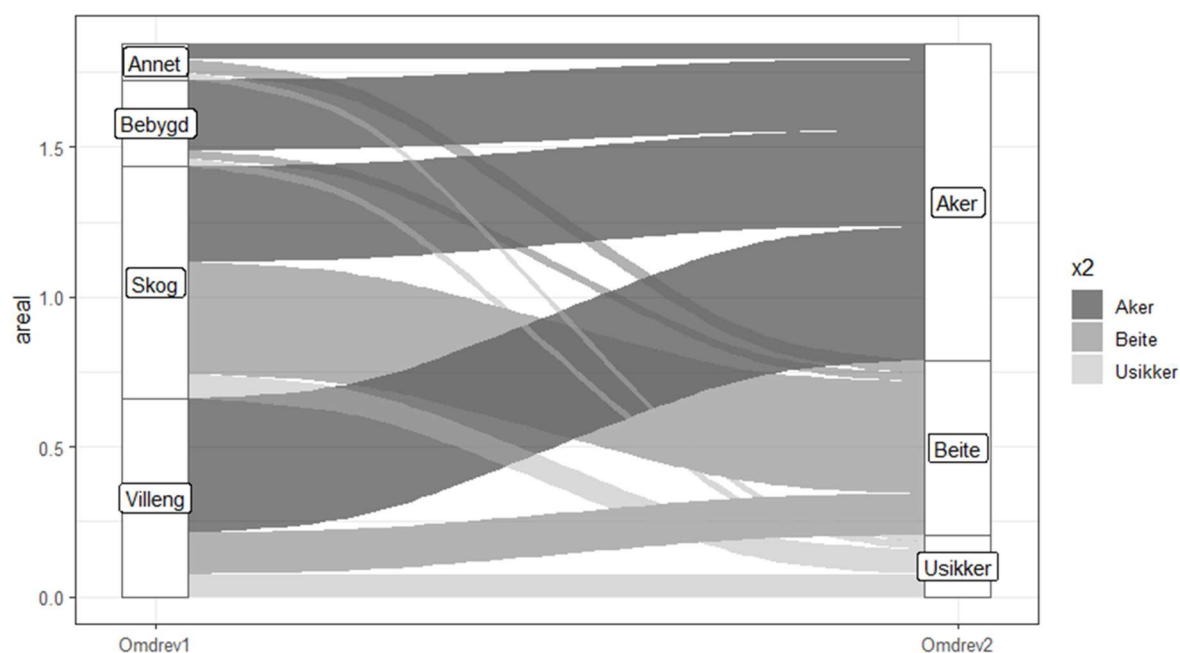
Figur 6-4 og 6-5 viser arealendringer over 5 år i Norge. «Aker» er åker/eng/hagebruks-areal og «beite» er innmarksbeite. «Usikker» er jordbruksareal i usikker bruk/ekstensivt beite, hvor det kan være vanskelig å tolke ut fra flybildet om drift av arealet har opphørt eller ikke. «Villeng» er uslåtte/ubeita areal med gras- og urtedekning, eventuelt med spredt innslag av trær og busk (under 25 % buskdekning). Dette kan være jordbruksareal som ikke er i drift og litt brede kanter rundt jorder og veier.

Figur 6-4 illustrer hva ulike typer jordbruksareal går over til når areal går ut av drift, og 6-5 viser hva nytt jordbruksareal kommer fra. Totalt har det vært 2,3 prosent avgang og 1,8 prosent tilgang av jordbruksareal.

Figur 6-4 Avgang av jordbruksareal

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

Figur 6-5 Tilgang av jordbruksareal

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

I 3Q-programmet ble det i 2020 lagt fram resultater fra to kartlegginger med omtrent ti års mellomrom²³. Kartleggingen tok for seg endringer i arealbruk og endringer i plantesamfunnenes artssammensetning. Fire plantesamfunn ble identifisert: Naturbeitemark/utmark, moderat gjødslet beitemark/fukteng, gjengroende

²³ NIBIO Rapport vol.6 nr 173. 2020. Plantesamfunn i beitemarker og brakklagte enger

jordbruksareal og kulturbeiter/forstyrret mark. For alle plantesamfunnene bortsett fra kulturbeiter/forstyrret mark ble det funnet en gjengroingstendens med økt innslag av skogsarter, eller sene suksesjonsarter og hvor engartene forsvinner. I gruppen kulturbeiter/forstyrret mark ble det derimot registrert en mer intensiv bruk av arealene. Viktige arter for humler og bier går tilbake i alle de fire plantesamfunnene.

Antall ruter som lå på samme arealtype ved begge kartleggingene var gått ned for alle kategoriene. De fleste av arealene som endret status viste tydelige tegn til gjengroing, men en del areal var også blitt dyrket opp eller tatt i bruk som beite i større grad. Der var det også areal som var omdisponert til skogplantasjer. Det var en netto nedgang i antall beitemarksruter fra 242 til 214 for åpne beiter og 56 til 36 for beiter med busk- og tresjikt.

6.3 Biologisk mangfold

De nasjonale mål er følgende²⁴:

- *Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester*
- *Ingen arter og naturtyper skal utryddes, og utviklingen til truede og nær truede arter og naturtyper skal bedres*
- *Et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner*

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er et bærekraftig landbruk gjennom ivaretagelse av kulturlandskapet og gjennom bærekraftig bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Tilstanden for kulturlandskap og åpent lavland er middels god, men har siden 1990 og fram til i dag samlet sett hatt en negativ utvikling²⁵. Tilstanden i skog er også middels god, og i skogen har utviklingen de siste 20 årene vært positiv.

Tilstanden og utviklingen for truede og nær truede arter og naturtyper er sprikende og ujevn, og generelt ikke god nok til at målet nås.

Målet om at et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner kan nås, men progresjonen for vern av skog og hav- og kyst er lav. Antall nær truede og truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er beskrevet i miljøindikator 1.2.6 - Miljøstatus. Situasjonen for truede arter og naturtyper i kulturlandskap og åpne lavlandsområder vurderes samlet som middels god. Utviklingen er vurdert som ujevn.

²⁴ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/>

²⁵ Naturmangfold - Miljøstatus

Totalt er 397 truede arter antatt å være negativt påvirket av jordbruksaktivitet, da særlig oppdyrking og drenering²⁶. På den andre siden er opphørt drift i landbruket en påvirkningsfaktor for 936 truede arter. Opphørt drift kan være alt fra opphør av tråkk og motorferdsel til endret bygningsstruktur, men for de fleste truede artene dreier det seg om opphør av tradisjonelle hevdsmetoder. Gjengroing av landbruksarealer som følge av opphørt eller redusert beite og/eller slått er antatt å påvirke 513 truede arter negativt. Opphør av andre tradisjonelle hevdsmetoder som styving av trær og lyngbrenning påvirker et mindre antall truede arter negativt, henholdsvis 28 og 19 arter.

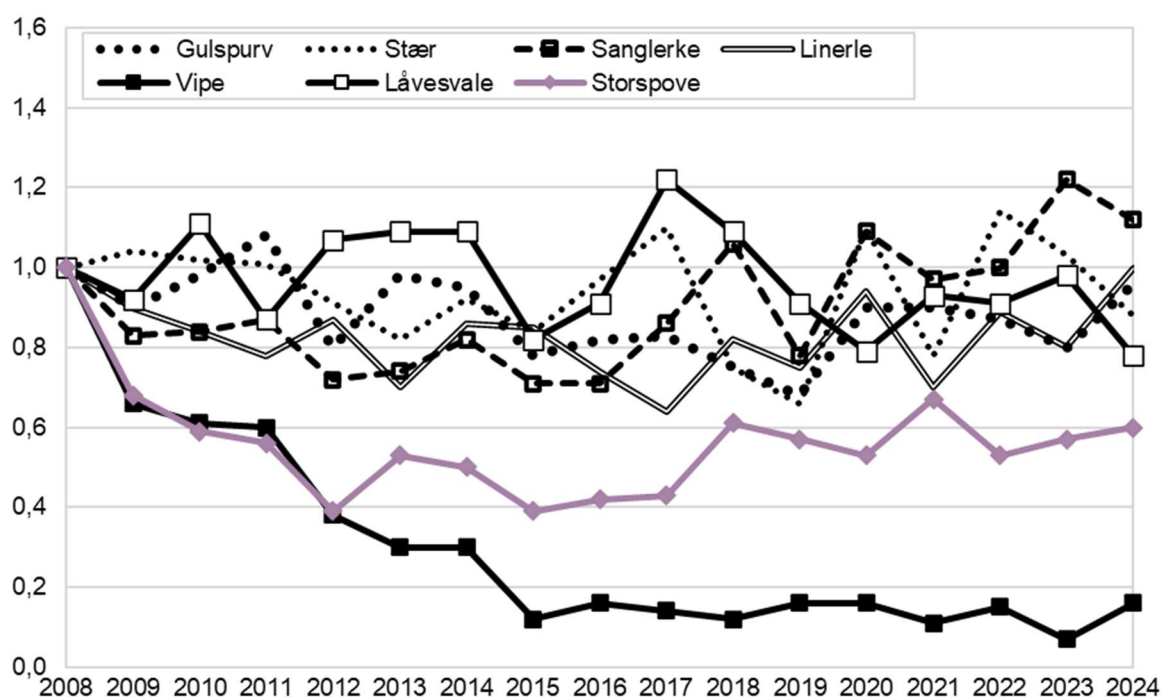
Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) gjennomfører på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet, Norges bondelag, og Norsk bonde- og småbrukarlag kontinuerlig overvåking av fuglebestander i jordbrukslandskapet. Dette er en overvåking som ble startet i 2000. Arbeidet foregår på tilfeldig utvalgte flater à 1 km² over hele landet.

På hver flate er det lagt ut ni punkter og på disse punktene registreres både antall hekkende par og en del informasjon om vegetasjonen (innenfor en sirkel med 50 m diameter). På denne måten kan vi få en forståelse av hva de forskjellige fugleartene har av arealkrav og hvilke landskapsutforminger som rommer høyest antall individer eller flest arter.

Omtrent 50 av artene er registrert på nok flater til at programmet kan fange opp reelle endringer over tid. Seks av disse artene, dvs. stær, sanglerke, storspove, fiskemåke, vipe og tårnsegler, er oppførte på rødlista. Flere av disse artene går tilbake, både i antall hekkende par og i antall på flater de er registrert på. Blant de artene som er sterkest knyttet til kulturlandskapet er det nedgang i hekkebestandene og i utbredelse på flatene. Dette gjelder buskskvett, gulspurv, sanglerke, storspove og vipe. Unntaket er star og låvesvale som har en relativt stabil bestand selv om det er svingninger mellom årene.

Figur 6-6 viser bestandsindeksen for de åtte fugleartene som inngår i fugleindeksen for jordbrukslandskapet, registrert i Norsk Hekkefuglovervåking (tidligere TOV-E). Dette er et landsdekkende nettverk som ble etablert i perioden 2005-2010 for å måle endringer i hekkebestander for landlevende fugl. Arbeidet utføres i samarbeid mellom Birdlife Norge, Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Miljødirektoratet.

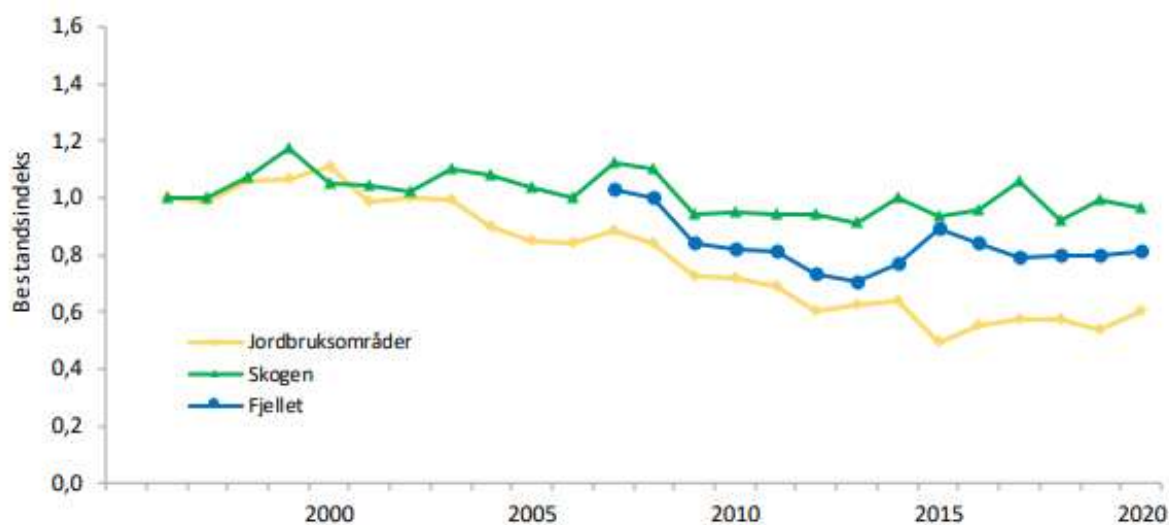
²⁶ Artsdatabanken.no, Påvirkningsfaktorer

Figur 6-6 Bestandsindeks for fugleartene som inngår i indeksen for jordbrukslandskapet

Kilde: NINA

Fugleindeksen for jordbrukslandskapet i figur 6-7 viser klar bestandsnedgang for perioden 1996-2020. Indeksen indikerer at bestanden nå er i størrelsesorden 60 prosent av det som ble målt rundt årtusenskiftet. Det er målt signifikant nedgang for fire av de åtte inkluderte artene i indeksen (vipe, storspove, sanglerke og gulspurv).

Figur 6-7 Bestandsindeks for hekkebestandene av fugl i jordbrukslandskapet, skogen og fjellet.

Kilde: NINA

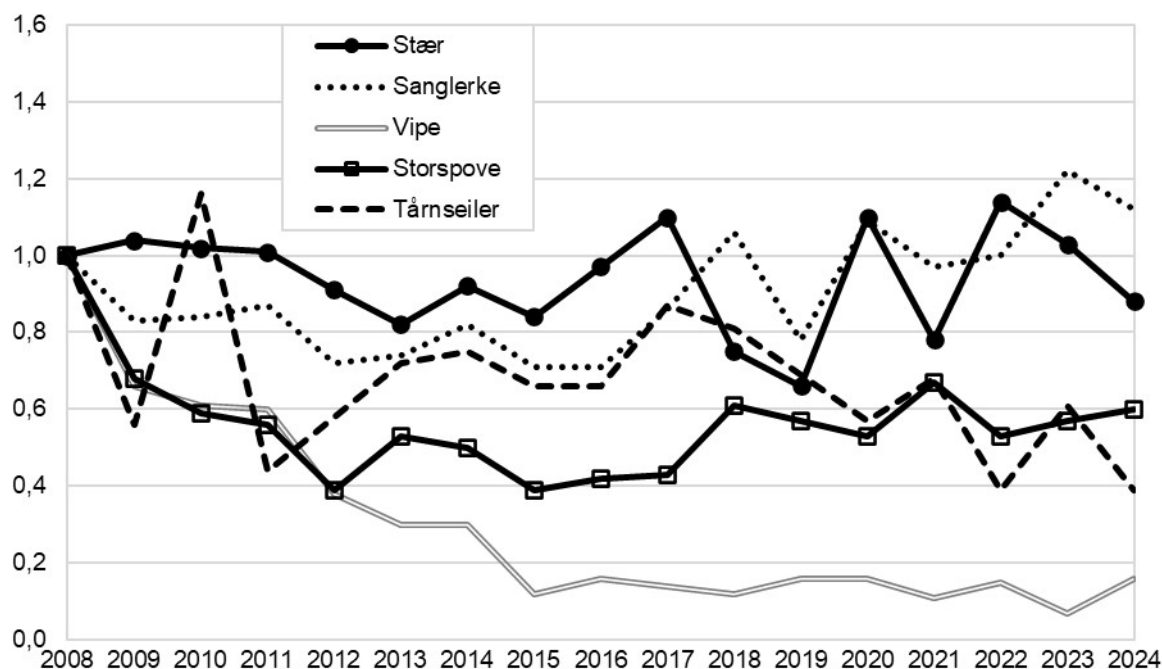
Bestandsutviklingen er klart svakere enn hva tilsvarende datasett viser for skogsartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert mengde av egnet areal og/ eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte jordbrukslandskapsartene.

En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter (fugler) i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter²⁷ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Artsdatabanken lanserte i 2018 en ny rødliste for naturtyper i Norge, som erstattet listen fra 2011. Dette er en vurdering av risikoen for at naturtyper kan gå tapt, og i den nye listen er 258 naturtyper vurdert. Av disse er 123 i rødlisten, og 74 av disse igjen er vurdert som truet.

Figur 6-8 viser bestandsindeks for rødlisteartene stær, sanglerke, vipe, storspove og tårnseiler.

²⁷ Norsk rødliste for arter 2021 utarbeidet av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6-8 Bestandsindeks rødlistearter

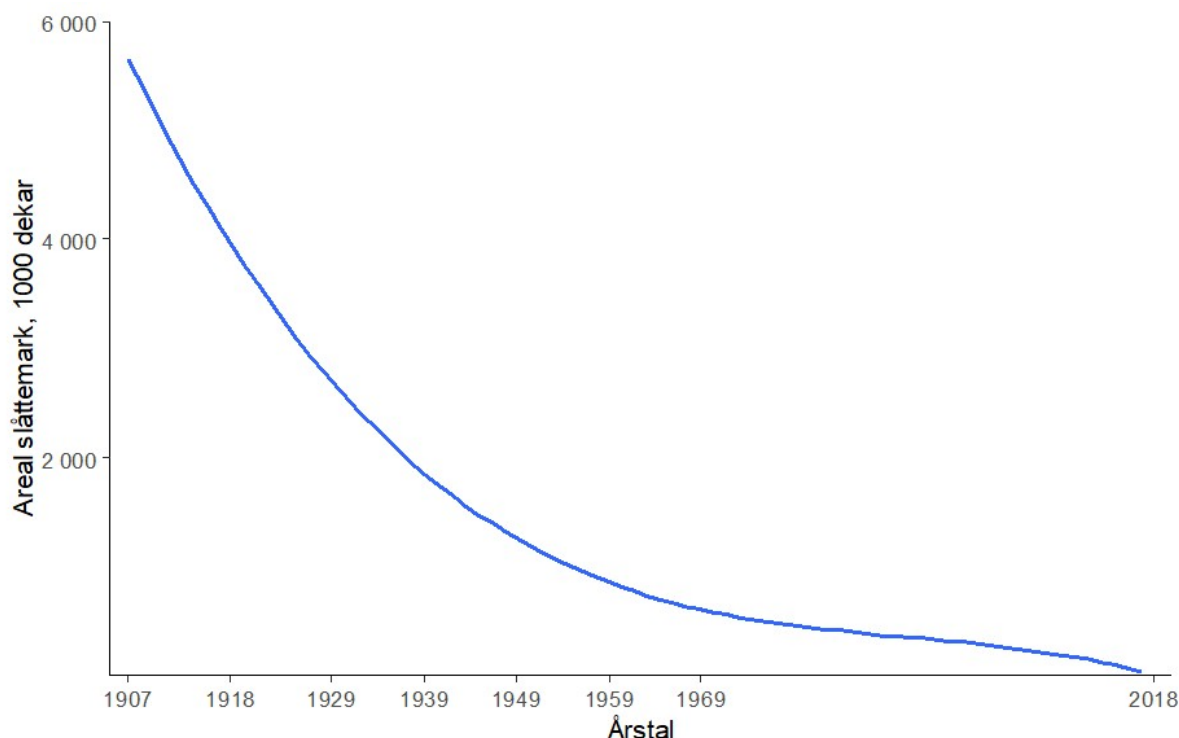
Kilde: NINA

I «Nasjonal instruks om regionale miljøtilskudd i jordbruket» fastsatt av landbruksdirektoratet juli 2022 er det i § 18 gitt mulighet til statsforvalteren til å gi tilskudd for å legge til rette for hekking og beiting av fugler på eller i tilknytning til jordbruksarealer. Arealene kan gjelde hekke- og beitelokaliteter for fugl generelt, eller avgrenses til bestemte trua arter som åkerrikkse, vipe, sanglerke, storspove og svarthalespove.

I underkant av 5 000 arter er oppført på Norske rødliste for arter (2021), og av disse er totalt 2 752 arter truet. I kulturmark finnes 29 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste for arter 2021» står følgende om arter i semi-naturlige naturtyper (kulturmark): «Det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i semi-naturlige naturtyper. Dette er naturtyper som er formet av langvarig, ekstensiv hevd som f.eks. beite, lyngbrenning og slått. De semi-naturlige naturtypene har gått sterkt tilbake se siste 100 år, og flere av dem er å finne på Rødlista for naturtyper (Hovstad mfl. 2018). 29 prosent av de truede artene (798 arter) finnes på semi-naturlig mark. Artsutvalget er her dominert av biller, sommerfugler, laver, karplanter og sopper.»

Slåttemark²⁸ er en semi-naturlig naturtype som blir vurdert som *kritisk truet* fordi over 80 prosent av arealet har gått tapt siste 50 år. Figur 6-9 viser utviklingen av antall dekar slåttemark siden 1907.

²⁸ Brukes her om arealer som blir regelmessig slått, men ikke pløyd, tilsådd eller nevneverdig gjødslet. Kilde: artsdatabanken.no

Figur 6-9 Utvikling av areal slåtteområde.

Kilde: NIBIO

En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En endring mellom år trenger derfor ikke være pga. en reel endring i populasjonen av en art. Det har imidlertid vært en økning på 0,9 prosentpoeng i andel *truede arter* blant artene som er vurdert av Artsdatabanken både i 2015 og i 2021.

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder²⁹.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter (64 m²) i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for arts mangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den

²⁹ Prop 1S (2014-2015) KLD

viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogarter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingssevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

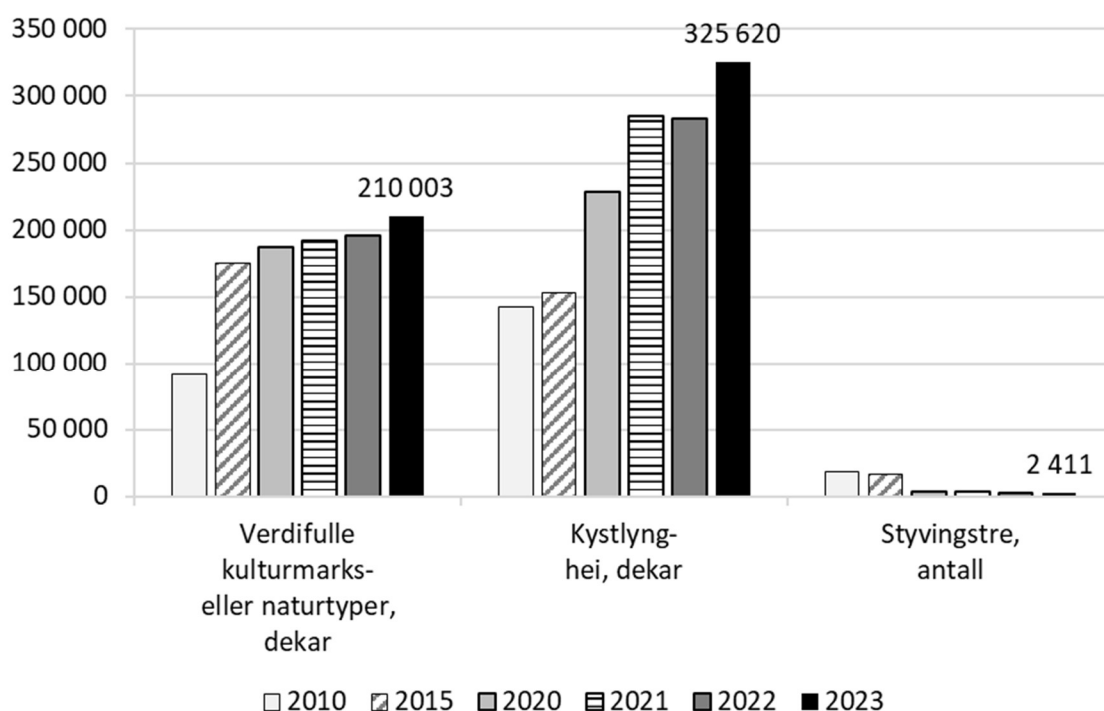
Av fremmede arter i Norge har de fleste en lav risiko for å gjøre skade på naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og insekter.

Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet.

I 2023 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd på kr 9,8 mill. kr til biologisk mangfold, blant annet til kystlynghei, biologisk verdifulle arealer og fjerning av fremmede skadelige arter.

I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd i 2023 var på 84 mill. kr fordelt på tiltak til verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. RMP-tilskudd til biologisk mangfold utgjør 8,2 prosent av den totale summen RMP-midler i 2023. Figur 6-10 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei, totalt 535 600 dekar i 2023. Figuren viser også antall styvingstre det er gitt tilskudd til, og det var 2 605 trær i 2022 og 2 411 i 2023.

Figur 6-10 Antall dekar verdifulle kulturmarks- eller naturtyper, antall dekar kystlynghei og antall styvingstre

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2021 startet NIBIO et samarbeid med NINA, SABIMA og frivillige folkeforskere for også å registrere humler og dagsommerfugler i felt på et lite utvalg 3Q-flater. I tillegg til insekter, noteres også blomsterdekke og plantearter i blomst. I 3Q-programmet ble det utviklet en indeks for å beskrive romlig variasjon – eller «heterogenitet» – i landskapet. Selv om det var resultater for kun 10 flater, ble det funnet en klar sammenheng mellom pollinatorer og landskapets heterogenitet. Landskap med større heterogenitet hadde flere pollinatorer.

Soner for pollinerende insekt kom inn som et tiltak i RMP fra 2019. Dette er tilskudd for å så og skjøtte striper med pollinatorvennlige frøblandinger på jordbruksareal. Sonene må ha pollinatorvennlige blomster gjennom vekstsesongen og skal ikke være gjødslet eller sprøytet med plantevernmidler.

Tabell 6-4 viser antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter i 2020, 2022 og 2023.

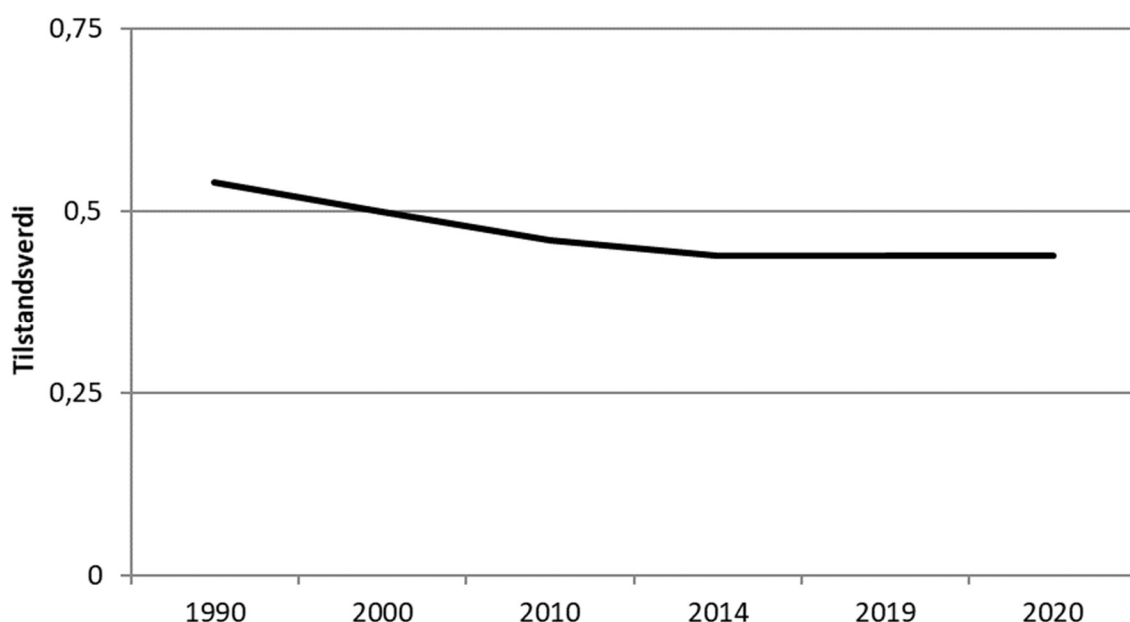
Tabell 6-4 Antall meter og kroner tilskudd til soner for pollinerende insekter per fylke

Fylke	2020		2022		2023	
	Meter	Tilskudd, kroner	Meter	Tilskudd, kroner	Meter	Tilskudd, kroner
Oslo og Viken	437 500	2 647 500	860 530	7 189 710	891 978	10 853 093
Innlandet	351 900	3 416 600	608 593	6 014 870	466 134	4 435 784
Vestfold og Telemark	248 200	3 162 700	219 480	2 074 890	198 007	2 136 725
Agder	2 500	41 600	5 717	124 747	10 289	243 245
Rogaland	17 400	193 900	21 515	475 950	11 438	343 650
Vestland	400	16 000	5 755	72 000	5 067	128 880
Trøndelag			271 668	2 591 735	314 390	2 995 412
Nordland					9 640	82 700
Total	1 057 900	9 478 300	1 993 258	18 543 902	1 906 943	21 219 489

Kilde: Landbruksdirektoratet

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Naturindeks 2020 sammenfatter informasjon om 260 indikatorer, tilrettelagt av eksperter fra norske faginstitusjoner. Tilstanden i kulturlandskap og åpne lavlandsområder er middels god. Det har totalt sett vært en negativ utvikling siden 1990, men i de siste fem årene har utviklingen vært stabil. Dette er en generell trend for hele landet. Hovedgrunnen til den negative utviklingen er endringer mot mer intensiv jordbruksdrift, eller opphør av skjøtsel.

Figur 6-11 viser naturindeksen i åpent lavland. Den var på 0,44 i 2020. (Naturindeksen spenner fra 0 til 1). Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2020.

Figur 6-11 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Nasjonale mål for friluftsliv er³⁰.

- «Friluftslivets posisjon skal tas vare på og utvikles videre gjennom ivaretagelse av allemannsretten, bevaring og tilrettelegging av viktige friluftsområder, og stimulering til økt friluftsaktivitet for alle.
- Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge.»

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Det er et mål i Nasjonalt miljøprogram å videreutvikle allmennhetens mulighet til friluftsliv i jordbrukslandskap. Dette er primært fulgt opp med regionale miljøtilskudd som gis for å vedlikeholde og holde stier på innmark åpne. Lokale miljøtilskudd kan bli gitt for å etablere stier, skilting mm.

I miljøtemaet «friluftsliv og tilgjengelighet» i RMP ble det i 2023 gitt tilskudd til 753 kilometer ferdselsårer/turstier for å legge til rette for turbruk og tilgjengelighet i jordbrukslandskapet (Tabell 6-5). Totalt tilskudd til dette formålet var 7,7 millioner kroner i 2023. Antall brukere med jordbruksdrift som har søkt om denne typen tilskudd var over 900 i perioden 2015 til 2018, men de siste årene har tallet vært noe lavere. I 2023 gikk 77 prosent av det samlede tilskuddet til «friluftsliv og tilgjengelighet» til Rogaland.

³⁰ <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/>

Tabell 6-5 Antall kilometer ferdselsårer det er gitt tilskudd til gjennom RMP-ordningen

	2015	2018	2020	2021	2022	2023
Antall omsøkte tiltak	907	928	771	781	800	674
Kilometer turstier	1 032	1 092	769	813	786	753
Herav km med høy tilrettelegging	493	504	520	541	529	662

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.5 Kulturminner og kulturmiljøer

De nasjonale målene her er ifølge miljostatus.no:

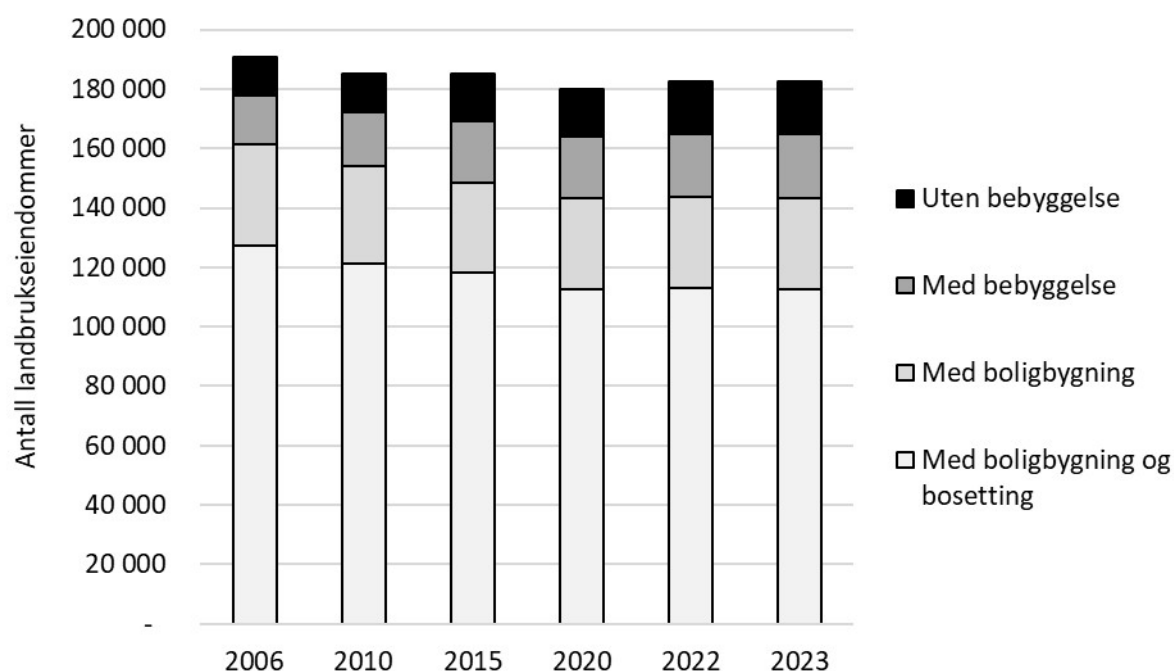
- *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø*
- *Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging*
- *Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk*

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2023 var det bosatt 347 000 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør 6,3 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Innlandet med ca. 16 prosent. Trøndelag hadde ca. 10 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Viken lå lavest med knapt fem prosent.

I 2023 var det totalt 182 500 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktivt skogsareal. Det var bolighus på ca. 78 prosent av landbrukseiendommene, og knapt 10 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i Figur 6-12

Figur 6-12 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Av de ca. 143 200 landbrukseiendommene med bolighus var 30 500 uten fast bosetting. Andelen eiendommer med boligbygning, men uten bosetting varierer fra 11 prosent i Viken til nesten 40 prosent i Nordland.

Til sammen var det registrert 926 200 bygninger på landbrukseiendommer i 2023, en reduksjon på ca. 4 500 bygninger fra 2020. Disse fordeler seg med 22 prosent på boliger, 47 prosent på driftsbygninger og 31 prosent på andre bygninger. Riksantikvaren har registrert 20,8 prosent av bygningene i SEFRAK-registeret. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger og kulturminner.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

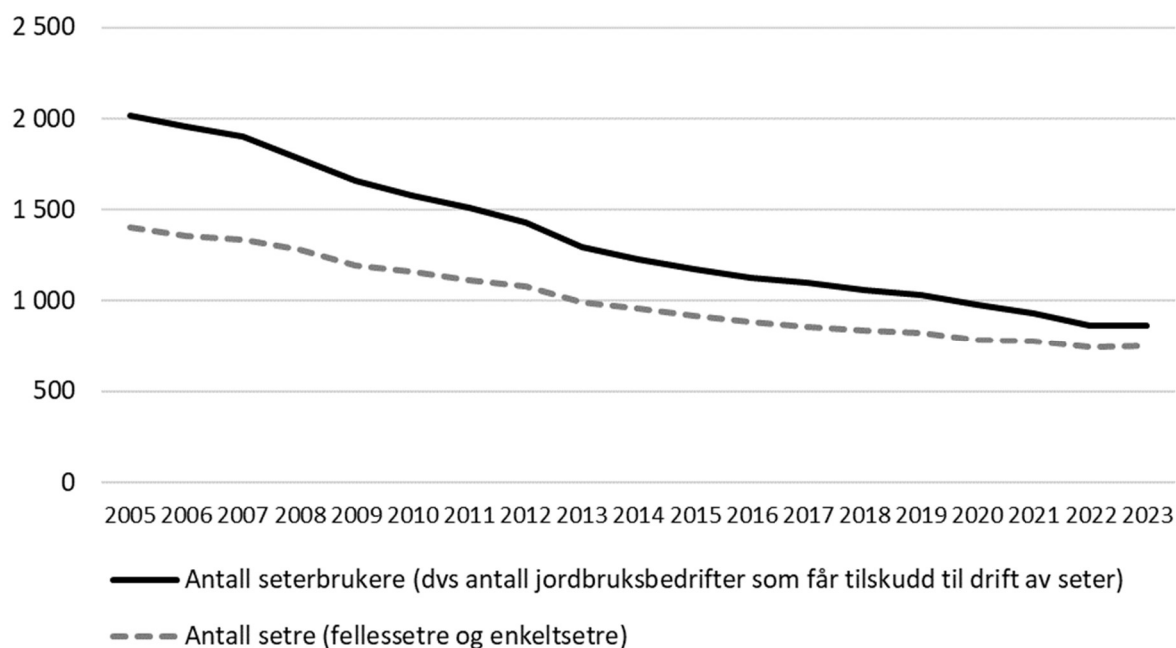
Det er fredet 13 kulturmiljøer etter kulturminneloven (Riksantikvaren). Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkningsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløyedybde,

drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåkningsprogrammet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene.

Seterdrift sørger for betydelige fellesgoder til samfunnet ved at den, sammen med matproduksjonen, skaper og opprettholder spesielle natur- og kulturmiljø- og landskapsverdier i seterområdene. Langvarig og variert tradisjonell bruk har gitt rom for helhetlige og sammensatte landskaper med et særegent og stort biologisk mangfold³¹.

I desember 2024 ble den norske seterkulturen skrevet inn på UNESCO-listen over immateriell kulturarv. Immateriell kulturarv står beskrevet i UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven av 2003.

Tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon ble innført i 1989. Siden 2005 har dette tilskuddet vært en del av RMP (regionale miljøprogram). Det gis tilskudd til drift av seter med melkeproduksjon i alle fylker, både enkeltsetre og fellessetre. Figur 6-13 viser utviklingen i antallet aktive setre og jordbruksbedrifter med seter, eller del i seter. Antall setre har gått ned i hele perioden, men fra 2022 til 2023 viser tallene en oppgang på 5 setre, til totalt 750 setre.

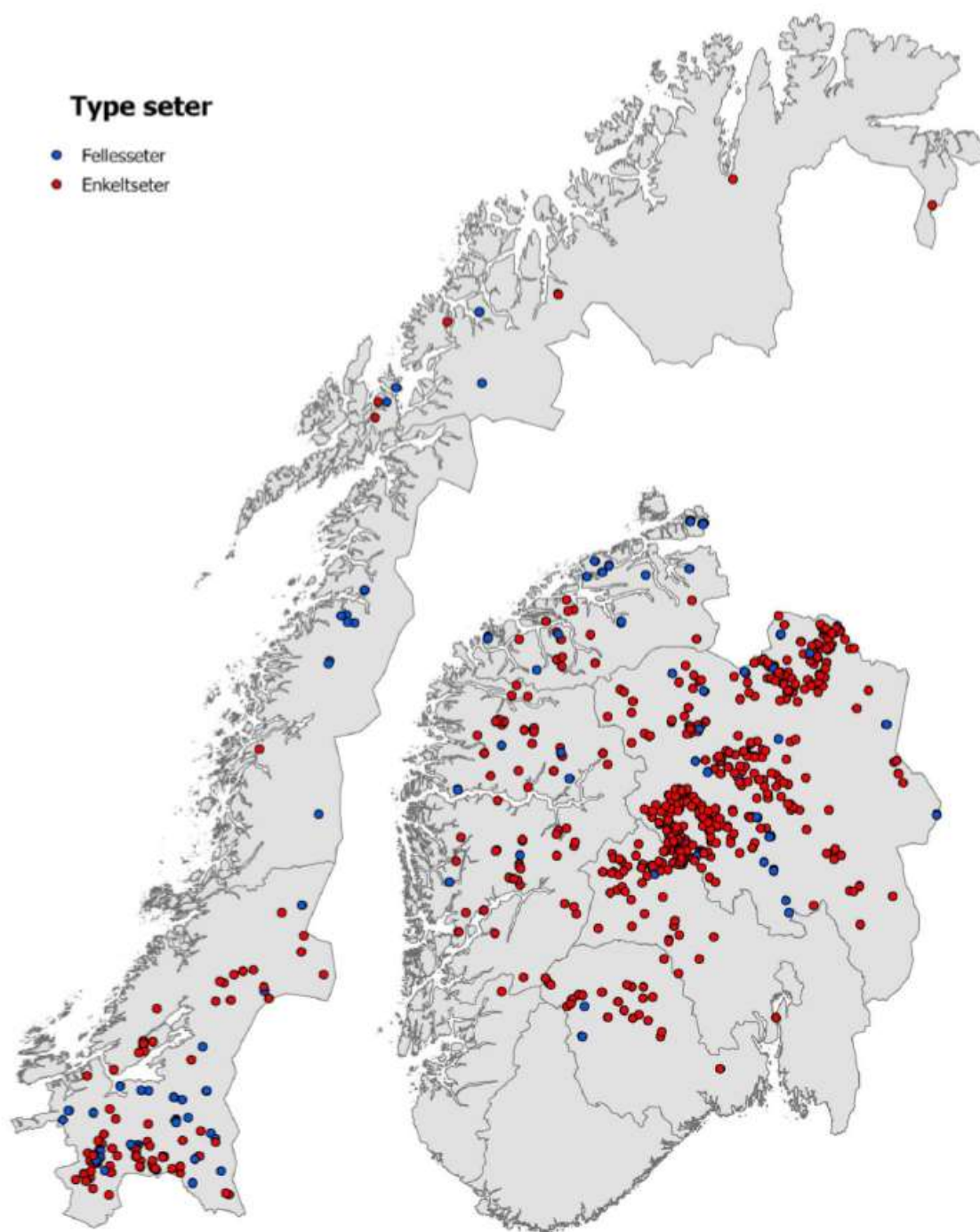

Figur 6-13 Utvikling av antall setre og seterbrukere

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 6-14 viser en oversikt over alle setre som fikk tilskudd til drift i 2021. Innlandet og Trøndelag er de største seterfylkene.

³¹ Rapport nr 16/2023. Forslag til satsing for fortsatt seterdrift. Utredning til jordbruksoppgjøret 2023. Landbruksdirektoratet

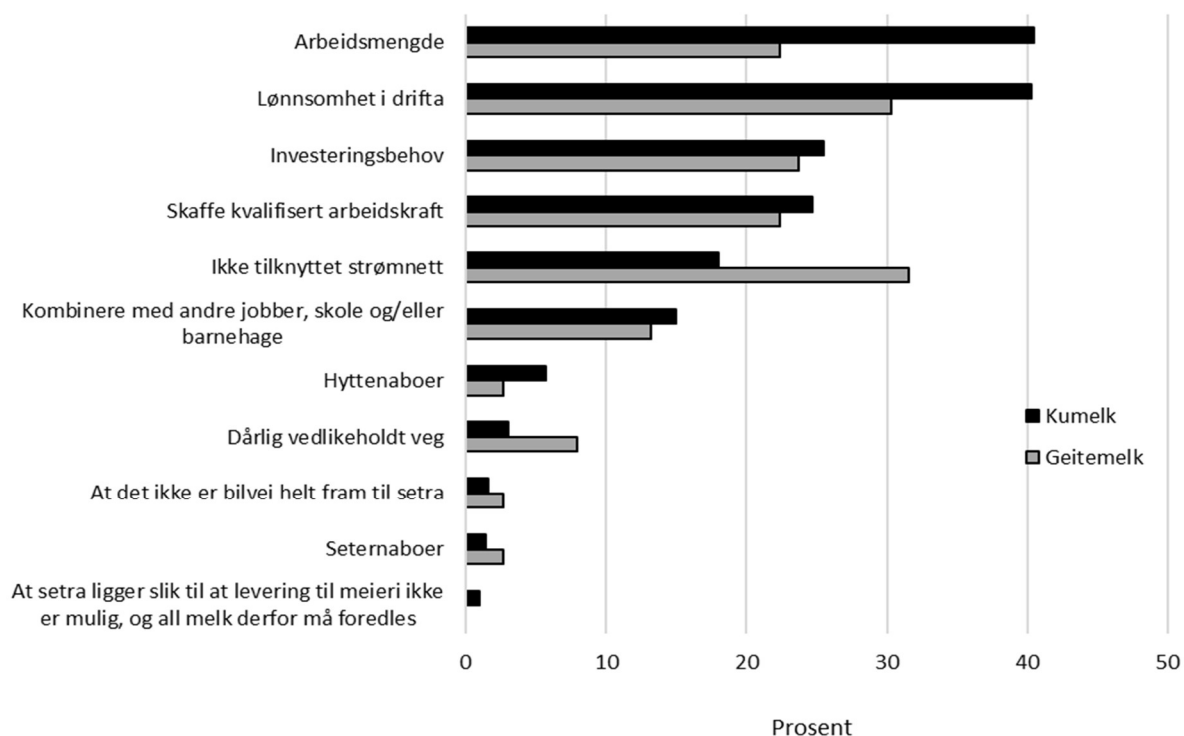
Figur 6-14 Setre som fikk RMP-tilskudd i 2021.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Agri Analyse har gjort en undersøkelse på hva som skjer med seterdrifta etter hvert som det blir færre og større melkebruk³². Totalt 593 melkeprodusenter med ku og geit har svart på en spørreundersøkelse om seterdrift. På spørsmål om hva som er de største utfordringene med seterdrift er *arbeidsmengde* og *lønnsomhet* de faktorene som peker

³² Rapport 3 - 2020. A. Bunger m.fl., Færre og større melkebruk – hva skjer med seterdrifta? Agri Analyse

seg ut hos kumelkprodusentene (Figur 6-15). Av geitemelkprodusentene var det flest som svarte *ikke tilknyttet strømnett* som den største utfordringen.

Figur 6-15 Spørsmål om hva som er de største utfordringene en har med seterdrifta

Kilde: Agri Analyse

Innenfor rammene av Nasjonalt program for offisiell statistikk 2021-2023 heter det: «I programperioden vil det pågå utrednings- og utviklingsarbeid knyttet til statistikk på kulturarvfeltet, hvor blant annet kulturmiljø er sentralt. Statistikker på dette feltet kan også bli en del av området Natur, klima og miljø.» Dette arbeidet er igangsatt i regi av SSB.

6.6 Jord og jordhelse

Mål i nasjonalt miljøprogram for jord og jordhelse er:

- Jordbruksjord skal få forbedret jordhelse
- Redusere tap av jord i form av partikler og organiske materiale i jord
- Øke moldinnholdet og lagre karbon.

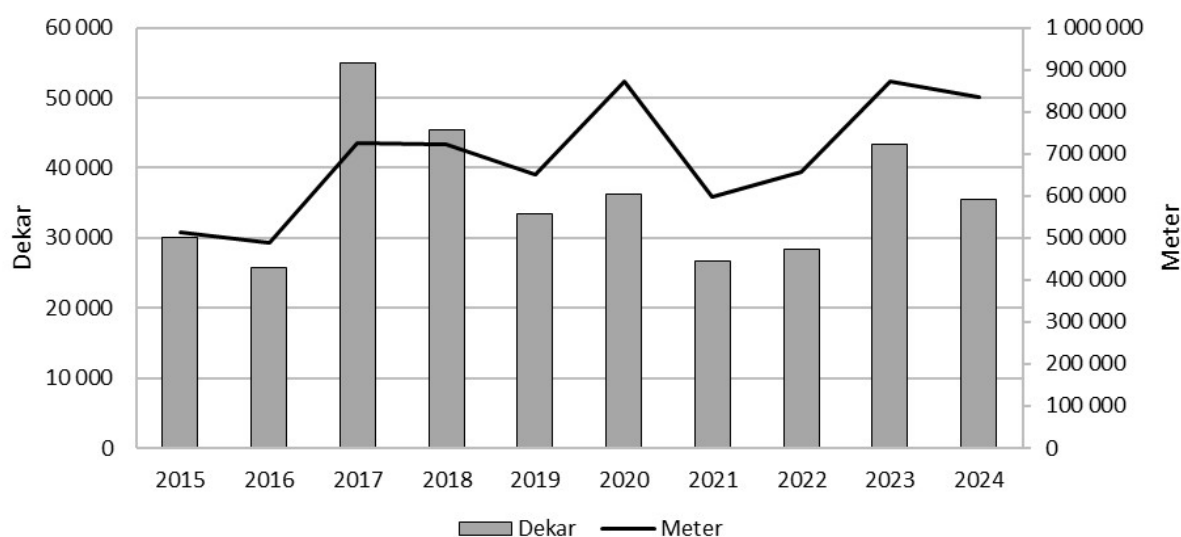
Nasjonalt program for jordhelse ble ferdigstilt i 2020.

Norge sluttet seg i 2020 til initiativet «4 promille». Initiativet indikerer at en liten økning i jordas innhold av karbon har en stor effekt på jordhelse, produksjonsevne og fjerner CO₂ fra atmosfæren.

I Nasjonalt miljøprogram 2023-2026 er det satt fokus på at svekket jordkvalitet/jordhelse reduserer matjordas produksjonsevne, fører til økt avrenning av næringsstoffer, tap av biologisk mangfold og til CO₂-utslipp. Tiltak som reduserer videre tap, bygger opp moldinnhold og gir økt mangfold i jordbiologien forventes å ha en positiv effekt på jordas motstandsdyktighet mot kraftig nedbør og tørke, og jordas evne til å lagre karbon. Tiltakene vil derfor også være effektive mot avrenning av næringsstoffer til vassdrag og redusere utslipp av klimagasser i form av lystgass.

Med bare i overkant av 3 pst. dyrka areal i Norge, er ivaretaking og forbedring av produksjonsgrunnlaget avgjørende for å kunne øke planteproduksjonen. Dette handler både om å verne areala mot omdisponering til andre formål enn jordbruk, hindre brakklegging og attgroing, og om god jordhelse som grunnlag for best mulig vekstforhold for å kunne øke avlingene på eksisterende areal. Meld. St. 11 (2023-2024) legg vekt på vekstskifte, drenering, gjødsel- og plantevernstrategier, sorter tilpassa lokalt klima og rett jordarbeiding som faktorer som vil legge grunnlaget for økt produksjon på det enkelte bruket samtidig som dette kan være bra for miljø og jordkvalitet. Flere av virkemidlene for å sikre lønnsomhet i disse valgene ligger på jordbruksavtalen.

Drenering er et grunnleggende tiltak for å opprettholde jordhelsa. God drenering gjør et større jordvolum tilgjengelig for planterøtter og andre organismer. Dette er viktig i perioder med mye nedbør og i tørkeperioder. I tillegg vil det gi en agronomisk fordel ved at jorda blir tidligere laglig for eventuell bearbeiding og for kjøring. Tilskudd til drenering kan innvilges til drenering og profilering av tidligere drenerte arealer, og bakkeplanerte arealer som ikke er drenert tidlige. Drenering kan være både avskjæringsgrøfter, systematisk drenering og usystematisk drenering. For usystematisk grøfting blir det gitt tilskudd per meter, fremfor per dekar. I jordbruksavtalen 2023-2024 ble partene enige om å øke satsen for dreneringstiltak til 4 000 kroner per dekar for systematisk grøfting og økt sats på 61 kroner per løpemeter grøft begrenset oppad til 4 000 kroner per dekar. Figur 6-16 viser at både løpemeter drenering og dekar areal drenert økte markant i 2023, mens dette ble noe redusert i 2024, til 834 000 løpemeter drenering, og 35 500 dekar areal drenert.

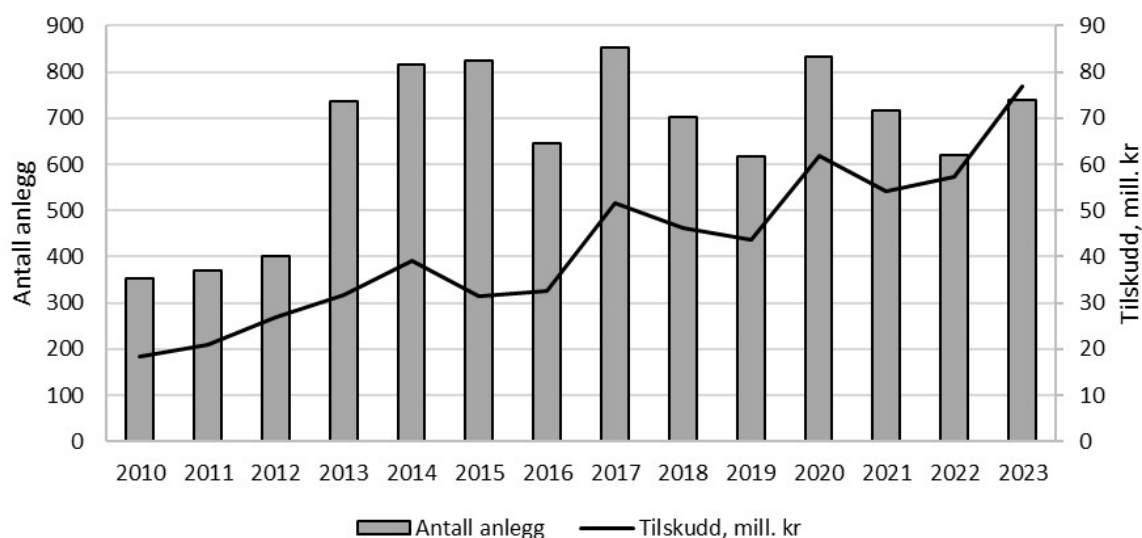

Figur 6-16 Areal i dekar og lengde på tiltak i antall meter, for tilskudd til drenering

Kilde: Landbruksdirektoratet

I 2010 anslo SSB at i overkant av 800 000 daa jordbruksjord hadde behov for å fornye dreneringen. Med økende nedbør og mer intense nedbørsepisoder er behovet for dreneringstiltak økende. Dreneringstiltak reduserer overflateavrenning, faren for erosjon og negativ påvirkning av vannmiljø. Bedre drenering gir raskere opptørking etter nedbør, reduserer faren for jordpakking og øker avlingspotensialet. På mineraljord kan bedre drenering redusere faren for klimagassutslipp (lystgass og metan) avhengig av jordegenskapene (tekstur, innhold av organisk materiale, pH, m.m.). Tradisjonelle dreneringstiltak (grøfting) på organisk jord øker klimagassutslippene hovedsakelig på grunn av økte CO₂-utslipp. På organisk jord som trenger å fornye dreneringssystemet kan omgraving redusere metanutslippet.

Tilskudd til hydrotekniske anlegg inngår i SMIL-midlene (se også figur 6-2). De kan innvilges til prosjekter som gir ekstra miljøinnsats i jordbruket, og som ikke er vanlig drenering. Tiltak kan være kummer, oppdimensjonering av overvannsledning (tidligere bekkelukkinger), avskjæringsgrøfter der det ikke inngår i vanlig drenering og erosjonssikringer med mer. Hydrotekniske tiltak skal prioriteres i områder med stort behov. Figur 6-17 viser at tilskudd til hydrotekniske anlegg har økt i 2023 både når det gjelder antall anlegg, og for tilskudd i kroner. Tilskuddet har økt fra 57 mill. kroner i 2022, til 77 mill. kroner i 2023.

Figur 6-17 Antall anlegg og tilskudd til hydrotekniske anlegg

Kilde: Landbruksdirektoratet

En annen gruppe tiltak innen jordbrukssektoren er tiltak som øker karbonbinding. Dette er bruk av fangvekster, karbonlagring i biokull og stans i nydyrking av myr. I dette kapitlet vil vi se på enkelte av disse tiltakene som det er mulig å tallfeste.

6.6.1 Karbonlagring i jord

Regjeringen har anerkjent at karbonlagring i jord kan være et viktig klimatiltak og noe som kan styrke landbruks tilpasningsevne i en usikker klimaframtid. Norge sluttet seg til det internasjonale 4-per-1000 initiativet i 2020³³ og vil legge til rette for økt karbonlagring i landbruksjord. I 2019 inngikk regjeringen og organisasjonene i jordbruket (Norges Bondelag og Norges Bonde- og småbrukarlag) en klimaavtale. Klimaavtalen er en intensjonsavtale for å arbeide for å redusere klimagassutslipp samt å øke karbonopptak fra jordbruket. Avtalen har tre hoveddeler; jordbrukets bidrag, regjeringens bidrag og hvordan avtalen skal følges opp. Det er satt et mål om at utslipp skal reduseres med 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030. Klimaplanen lagt fram av Norges Bondelag forutsetter at karbonlagring i jord via bruk av fangvekster, biokull og forbedret beittingsstrategier vil bidra med 1,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter eller 30 prosent av reduksjonsmålet.

Prosjektet «Karbon i Jord i Trøndelag 2020-2023» eid av Trøndelag fylkeskommune ble slutført i 2023. Det ble blant annet undersøkt hva driftsopplegg betyr for moldprosenten i jorda der de antok at ca. 50 prosent av moldinnholdet var karbon. På gårder hvor korndyrking dominerer fant de et gjennomsnittlig innhold av karbon på 5 tonn karbon per daa i 0-20 cm dyp, nærmere 6 tonn på gårder med vekstskifte, og nærmere 7 tonn på gårder med eng og grovfôr. Det var med 20 206 jordprøver i

³³ Et internasjonalt initiativ for å øke andelen lagret karbon i jordbruket med 4 promille hvert år

analysen, der prøver fra organisk jord (>20 prosent mold) ble fjernet fra databasen. Totalt for alle jordprøvene var det en variasjon i karboninnhold i jorda fra 0,15 til 23 tonn karbon per daa ned til 20 cm dyp. Fordi 25 prosent av jordprøvene hadde lavere moldinnhold enn 3 prosent er det realistisk å kunne øke moldinnholdet og dermed karbonlagring i denne jorda ved økende andel eng, fangvekster og tilbakeføring av organisk materiale. Fordi det bare er en liten del av avlinga som går tilbake til jord via stubb og røtter, vil det ta lang tid å øke moldinnholdet om det ikke gjøres spesielle tiltak³⁴. To av de utprøvde ordningene i prosjektet inngår nå i de regionale miljøtilskudda i Trøndelag og i noen andre fylker. Dette er ordninga «Spredning av biokull», og «Bruk av egenprodusert kompost».

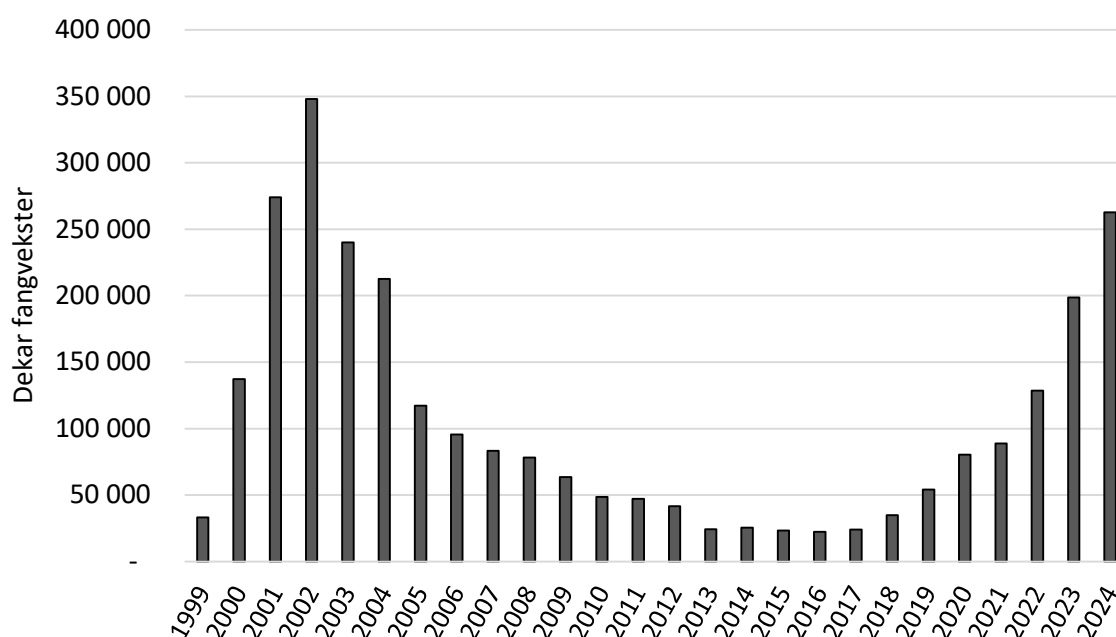
NIBIO sammenstilte de fleste metoder som kan brukes for å øke karbon i jord i en rapport publisert i 2019 (Rasse et al. 2019). Biokull var identifisert som tiltaket som har størst potensial (0,9 Mt CO₂-ekv.pr. år) for å lagre karbon i norsk jord i et langtidsperspektiv, men biokull krever en del utvikling før det kan iverksettes i stor skala.

Fangvekster kom inn som metoden med nest størst potensial og er et tiltak som treffer godt på alle kriterier (karbonbindingspotensial, sikkerhet for effekt, modenhetsgrad og gjennomførbarhet for bønder). Her var det estimert at fangvekster kunne bidra med binding av 0,2 Mt CO₂ pr år, hvis 60 prosent av det totale kornarealet blir isådd med fangvekster sammen med kornvekster. Landbrukets klimaplan for 2021-2030, revidert i 2024, nevner både fangvekster og biokull som satsningsområder.

Tidligere har bruk av fangvekster hatt redusert næringsavrenning og erosjon som formål. I dag er bruk av fangvekster kanskje det viktigste enkelttiltaket for fangst og binding av karbon i jordbruksjord globalt³⁵. Bruk av fangvekster har vært stimulert gjennom ulike tilskuddsordninger siden 1991. Fra 1999 ble det en kraftig økning i bruken av fangvekster, og tiltaket nådde nesten 350 000 daa i 2002 (Figur 6-18). Deretter kom det en periode med redusert tilskudd og overgang til Regionalt miljøprogram. I tillegg kom det utfordringer knyttet til raigras som fangvekst, med tynne åkre der graset tok overhånd og skapte vanskelige treskeforhold. Dette i kombinasjon førte til at arealet ble redusert nesten like fort som det steg. I 2005 var fangvekstarealet litt over 100 000 daa. Fra 2013 til 2017 var fangvekstarealet lite, med litt over 20 000 daa pr år. Fra 2018 til 2024 er det igjen økning i arealet. I 2024 utgjør fangvekster med høydiversitet, som var et nytt tiltak i 2023, 46 900 dekar, fangvekster som underkultur utgjør 122 400 dekar og fangvekster sådd etter høsting utgjør 93 600 dekar, totalt 262 800 dekar.

³⁴ Brønstad, J.K (NLR),Hasen, S. (NORSØK), 2023: «Karbon i Trøndersk jord». NORSØK Rapport 8 (6) 2023.

³⁵ Rapport 5-2020. Økt karbonbinding ved bruk av fangvekster på kornarealet. Agri Analyse

Figur 6-18 Arealutvikling på bruk av fangvekster i Norge 1999 - 2024

Kilde: Landbruksdirektoratet

Fangvekster lå tidligere under miljøtema avrenning til vann i miljøprogrammet, men er nå flyttet til jord og jordhelse i forbindelse med rullering av ordninga i 2023. Tabell 6-6 viser ulike tilskudd til fangvekster.

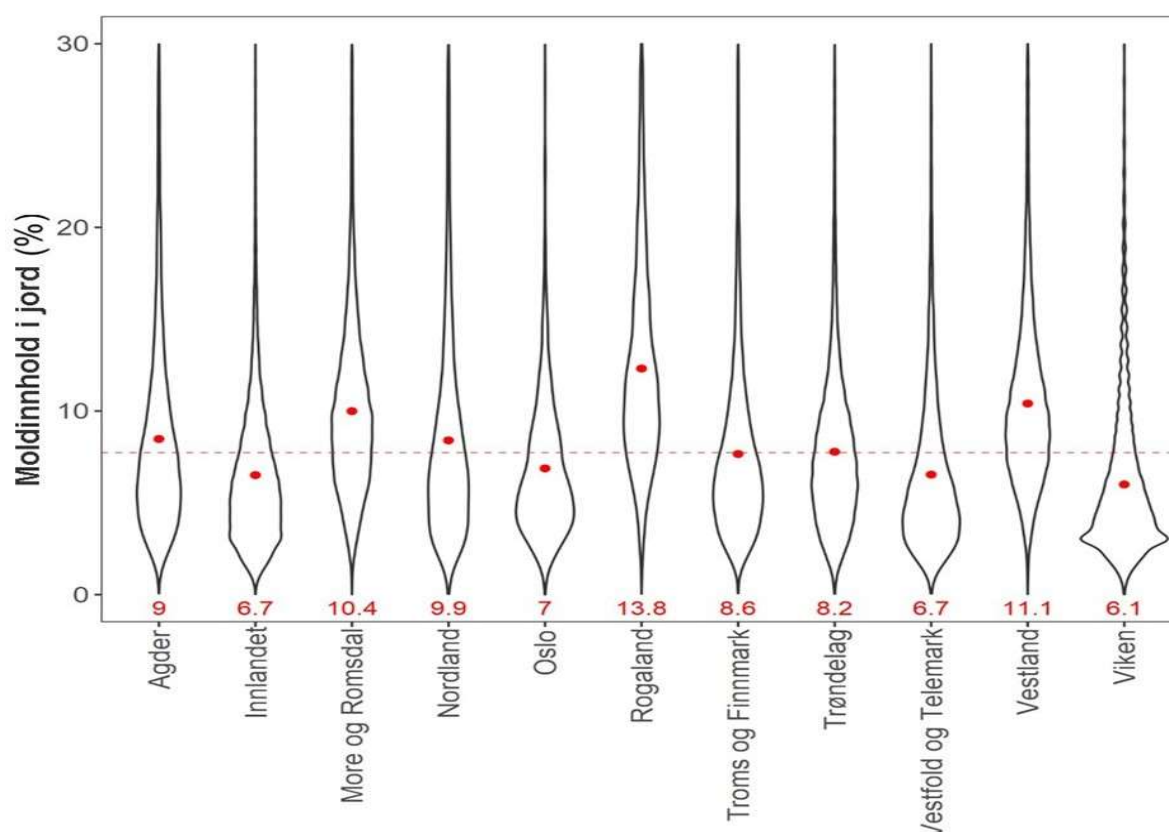
Tabell 6-6 Tilskudd til jord og jordhelse, RMP. Mill. kr

Tiltak	2023	2024
Fangvekster med høy diversitet	1,75	2,58
Fangvekster som underkultur	18,80	23,65
Fangvekster sådd etter høsting	16,64	21,66

NIBIO m.fl. har et prosjekt i gang (2021-2025) som skal dokumentere klimaeffekten av fangvekster på kornarealer i Norge, CAPTURE. Verken biokull eller bruk av fangvekster bokføres foreløpig ikke i det norske klimagassregnskapet fordi vi enda ikke ha nok forsøk i Norge som dokumenter effekten. Med prosjektet CAPTURE skal klimaeffekten dokumenteres i tillegg til å utvikle gode dyrkingsstrategier. Klimaeffekten i denne sammenhengen vil si evnen til å fange og lagre karbon i jorda veid opp mot nitrogentap i form av nitrat og lystgass fra nedbrytning av planterestene i jorda.

I regi av prosjektet «Karbonlagring i eng» har NIBIO analysert aggregerte data med moldinnhold fra ca. 800 000 jordprøver tatt av bønder mellom 1992 og 2016. Dette er jordprøver som har blitt sendt til Eurofins og tidligere Jordforsk. Utfra tilgjengelig data var gjennomsnittlig moldprosent i landbruksjord på landsbasis 7,7 prosent (stiplet

linje, Figur 6-19) eller ca. 3,85 prosent organisk karbon. Fylkene Innlandet, Oslo, Vestfold og Telemark og Viken ligger under gjennomsnittet. Dette er fylkene hvor ensidig korndyrking er konsentrert. Vestkystfylkene som har høyere engareal og et fuktigere klima ligger over gjennomsnittet. Selv om mange jordprøver har blitt tatt av næringen i regi av gjødselplanlegging over de siste 30 år har det ikke vært systemer på plass for å følge endringer i moldinnhold på gårdsnivå.

Figur 6-19 Moldinnhold i jord i prosent, fylkesbasis. Fra ca. 800 000 jordprøver tatt mellom 1992 og 2016

Kilde: NIBIO

I 2020 fikk NIBIO i oppdrag fra LMD å foreslå et system for jordovervåking. Forslaget er beskrevet i rapporten «Jordsmonnet vi lever av»³⁶. Avtalepartene ble i jordbruksforhandlingen 2022 enige om å øremerke 4 millioner kroner til implementeringen av et jordovervåkningsprogram for jordbruksjord. NIBIO fikk tildelt midlene i oktober 2022. 1. mars 2024 publiserte prosjektet en rapport «Implementering av nasjonalt overvåkingsprogram på jordbruksjord»³⁷ som beskriver de indikatorer som vil måles, metodikk, og overordnet plan for prøvetaking, bearbeiding og analyse av data og en plan for formidling frem i tid. I rapporten blir det

³⁶ NIBIO rapport vol.7 nr. 14. 2021

³⁷ NIBIO rapport vol.10 nr. 30. 2024

også diskutert hvordan rammene for jordovervåkingsprogrammet retter seg mot EU sitt forslag om nytt direktiv for jordovervåking publisert i juli 2023.

6.7 Avrenning til vann

Nasjonale mål: Økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester.

I Prop. 1 S (2018-2019) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å redusere forurensing fra landbruket slik at vann skal oppnå god økologisk tilstand.

- *Miljøsatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å holde kulturlandskapet ved like og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, som utslipp til luft og vann*
- *Virkemidlene i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av jord og næringsstoff*

Alt vann i elver og innsjøer skal ha god økologisk tilstand, det er et av målene i vannforskriften. Dersom det ikke blir gjennomført tiltak, er det en risiko for at bare rundt 74 prosent av landets elver og 78 prosent av innsjøene når dette målet. Derfor vurderes den samlede statusen som middels god.

Sektormyndighetene arbeider med tiltak som skal bidra til at vi når målet om god økologisk tilstand i hele landet.

Naturindeksen for Norge viser en stabil utvikling fra 1990 og fram til i dag. Utviklingen er lik i hele landet, og kan tyde på at de positive effektene av iverksatte tiltak blir oppveid av ulike negative påvirkninger. For eksempel er forsuren av vann og vassdrag redusert gjennom ulike tiltak, mens det fortsatt er utfordringer med økt overgjødning fra landbruket flere steder.

De menneskelige aktivitetene som påvirker tilstanden varierer fra landsdel til landsdel. På Sørlandet og Vestlandet er sur nedbør fortsatt en utfordring, her er vassdrag fremdeles forsuret, mens deler av Østlandet, Vestlandet og Midt-Norge blant annet har for høye tilførsler av næringsstoff fra avløp og jordbruk. I alle regioner, men særlig på Vestlandet og i Nord-Norge, er mange vassdrag påvirket av vannkraftutbygging.

6.7.1 Tilførsler av næringsstoffer

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet om god tilstand er utgangspunktet og hovedregelen etter vanndirektivet/vannforskriften, men det kan både gis unntak i form av fristutsettelse, men også unntak i form av mindre strenge miljømål, jf. Vannforskriften § 10. Vannforskriftens formål er å beskytte og om nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk. I juli 2016 stadfestet regjeringen vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke økologisk tilstand i vannforekomster og i nære kystfarvann. De største tapspostene fra jordbruk er erosjon og avrenning av lettløselige næringsstoff som nitrogen og fosfor.

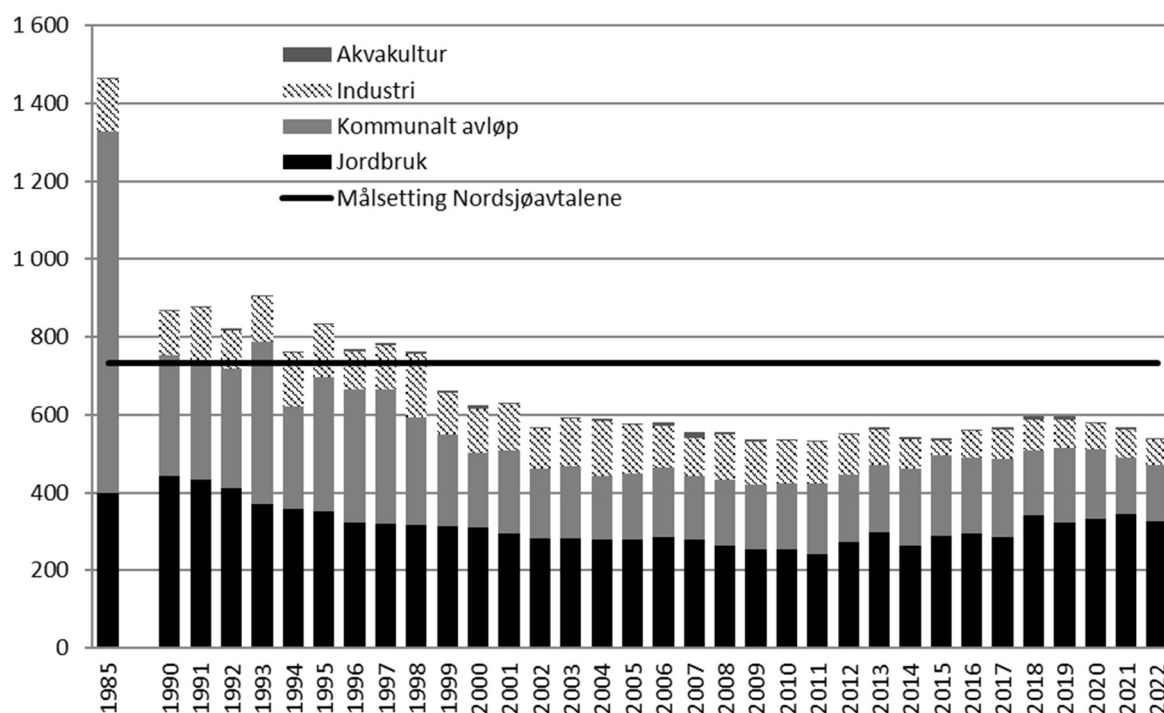
Overvåkningsdata fra Vann-nett (2022) viser at av totalt 2989 eutrofe vannforekomster (innsjøer og elver) som er påvirket av jordbruk og avløp, er det 557 (19 %) som når miljømålet om god økologisk tilstand, 1654 (55 %) har moderat tilstand og 743 (25 %) har dårlig eller svært dårlig tilstand. Fosforinnholdet er for høyt i 240 av disse innsjøene, og for 90 av disse er avstanden mellom dagens tilstand og miljømålet i vannforskriften stor (dårlig eller svært dårlig tilstand). Tilsvarende for elver er det om lag 2050 elver/bekker som ikke oppnår miljømålet for fosfor, og i om lag 650 av disse er avstanden til miljømålet stor.

Flere kystvannforekomster er også påvirket. Men både for totalnitrogen og klorofyll hadde henholdsvis 75 % og 86 % av områdene god eller svært god økologisk tilstand. Det vil si over målet i Nordsjøavtalene. Det er særlig området fra Svenskegrensa, langs kysten av Skagerak til Rogaland og i en del fjordbasseng at målene ikke blir nådd.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6-21) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 60 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 572 tonn i 2022. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 325 tonn i 2022, som tilsvarer 57 prosent av de menneskeskapte tilførselene av fosfor i dette området.

NVE gjennomfører hvert år en avrenningssimulering for hele perioden 1990 til i dag, basert på siste versjon av deres hydrologiske modell. I 2022 byttet NVE til nye inngangsdata, noe som har gitt signifikant lavere simulert vannføring for flere områder i forhold til tidligere år. Dette fører igjen til endringer i simuleringen i næringstilførsel, og dermed endring i historiske tall i denne figuren. For perioden 1985 til 1995 blir det brukt tidligere rapporterte tall, da databasen er ufullstendig for disse årene.

Figur 6-21 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Figuren viser at det har vært relativt liten endring i utslipp av fosfor fra jordbruket de senere år. Fra 2000 til 2022 har det variert fra 309 tonn i 2000 til 325 tonn i 2022. Gjennomsnittet for denne perioden har vært 289 tonn.

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2002. For 2003–2019 er utslippene noe høyere. I 2022 var samlet menneskeskapt utslipp ca. 23 500 tonn. Dette er 27 prosent mindre enn i 1985 og på samme nivå som de siste årene. I 2022 kom 13 200 tonn (56 prosent) av totalt menneskeskapt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipper fra jordbruket er redusert med 9 prosent fra 1985.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedekke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer. Tabell 6-7 viser SMIL-midler innvilget i 2023 og 2024 til tiltak mot forurensing.

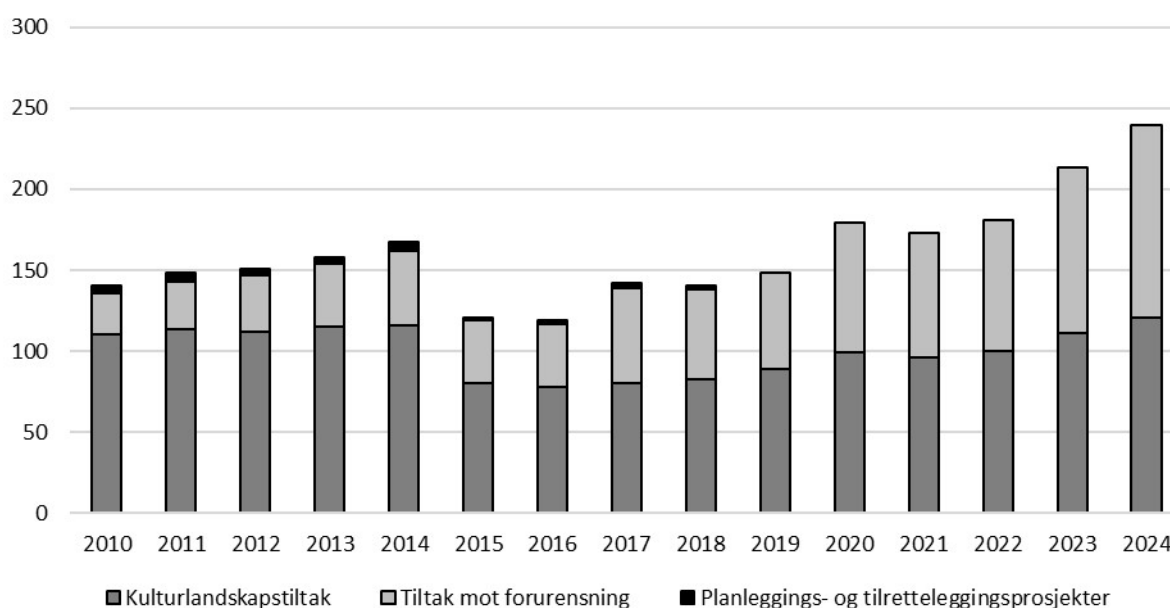
Tabell 6-7 SMIL-midler, tiltak mot forurensing

	2023		2024	
	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget	Innvilget mill.kr	Antall saker innvilget
Utbedring av hydrotekniske anlegg	76,81	739	87,60	846
Miljøplantinger	0,07	3	0,05	1
Andre tiltak avrenning til vann	6,36	81	7,55	107
Gjenåpning av bekkelukkinger	0,60	8	1,71	12
Erosjonssikring i/langs vassdrag	6,18	66	8,61	86
Vegetasjonssoner/kantsoner langs vassdrag	1,53	11	1,75	14
Flomdempende tiltak	1,55	16	2,41	19
Fangdammer og våtmarker - etablering	2,36	21	2,13	18
Fangdammer og våtmarker - vedlikehold	1,40	31	2,28	32
Tiltak mot avrenning fra veksthus	0,87	3	0,78	2
Omlegging på erosjonsutsatt areal	0,11	3	0,24	4
Sum tiltak mot avrenning	97,85	982	115,10	1 141
Dekke over utvendig gjødsellager	2,98	25	2,04	15
Andre tiltak utslipp til luft	1,64	18	1,58	61
Andre tiltak plantevernmidler	-	-	-	-
Sum tiltak mot forurensing	102,47	1 025	118,71	1 217

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabellen viser at det ble gitt ca. 115 mill. kr totalt i SMIL-midler til avrenning, og ca. 119 mill. kr i sum tiltak mot forurensing i 2024. Det viktigste tiltaket mot avrenning, både i beløp og antall saker, er utbedring av hydrotekniske anlegg med ca. 88 mill. kr og 846 saker dette året. Det er gitt tilskudd til 3 366 saker totalt, 2 149 saker på kulturlandskap (se figur 6-2) og 1 217 på forurensning.

SMIL-midler til tiltak mot forurensing har økt, både i beløp og relativ andel. Dette er vist i figur 6-22. Tiltak mot forurensing har økt fra 25,6 mil. kr (18 %) i 2010 til 118,7 mill. kr (50 %) i 2024.

Figur 6-22 SMIL-midler fordelt på formål 2010 – 2024, mill. kr. Nominelle kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet oppgir at det for 2024 ble gitt totalt ca. 393 mill. kr. i RMP-tilskudd til tiltak mot avrenning. Tilsvarende tall for 2023 var ca. 363 mill. kr. Av den totale økningen i RMP-midler på 100 mill. kroner i jordbruksavtalen 2024, er 20 mill. kroner øremerket vannmiljøtiltak i fylker med jordbruksareal som drenerer til Oslofjorden. Det viktigste tiltaket for RMP-tilskudd var ingen jordarbeiding på høsten, med 285 mill. kr. i 2024.

Tabell 6.8 viser beløp for tiltaksområder som har fått RMP-tilskudd mot avrenning.

Tabell 6-8 Tilskudd mot avrenning, RMP. Mill. kr

Tiltak	2020	2022	2023	2024
Ingen jordarbeiding om høsten	105,65	182,48	267,22	284,57
Ingen jordarbeiding på flomutsatte arealer	3,69	4,44	4,34	4,28
Direktesådd høstkorn og høstoljevekster	9,20	13,4	15,46	14,03
Fangdam	0,35	0,46	0,64	0,63
Fangvekster*	11,15	25,03		
Gras på arealer utsatt for flom og erosjon	12,64	12,79	14,13	17,20
Grasdekt kantsone i åker	18,75	26,24	36,96	41,49
Grasdekte vannveier og grasstriper i åker	6,62	9,19	12,74	14,66
Kantsone i eng	2,68	4,80	11,47	15,96
Sum	170,74	278,83	362,95	392,82

*Flyttet til Jord og jordhelse fra 2023. Kilde: Landbruksdirektoratet

I «Gjennomføring av helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden, for 2022-2023» oppgir at 50 prosent av kornarealet i Oslo og Viken får RMP-tilskudd for ingen jordarbeiding om høsten, samme tall for Vestfold og Telemark er 45 prosent, og for Innlandet 33 prosent.

Fra 2023 er det innført forskrift om regionale miljøkrav for jordbruket i store deler av Akershus og Østfold. Dette medfører at store deler av jordbruksarealet får restriksjoner som samtidig gjør arealet tilskuddsberettiget RMP-tilskudd. Tiltaket «Ingen jordarbeiding om høsten» ble gjennomført på ca. 1,8 mill. dekar høsten 2023. Dette var en økning på 426 000 dekar fra 2022.

I Miljødirektoratet sin rapport om «Gjennomføring av helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden. Rapport for 2022-2023» beskrives situasjonen i Oslofjorden som et økosystem med store utfordringer som overfiske av rovfisk, høy tilførsel av nitrogen fra avløp og jordbruk, og nedbygging og utfylling av strandsone og strandnære oppvekstområder for blant annet fiskeyngel. Overfiske av rovfisk har bidratt til at bestandene av mindre fisk som kutlinger og leppefisk øker. Dette fører til at beitetrykket blir høyt på de artene (eks. småkreps og snegl) som skulle holdt tang- og tareplanter/ ålegras fri for påvekstalger, såkalt lurv. Når lurven har stor tilgang på næringsstoff, og bestanden av beitere er lav, vil lurven etterhvert overta, og til slutt kvele tang- og tareplantene/ ålegraset. Hele nedbørsfeltet til Oslofjorden dekker i alt 118 kommuner, og er befolket av ca. 2,8 millioner mennesker. Det dekker nesten hele Østlandsområdet fra Røros i Nord, til grensen mot Sverige i sørøst, og til grensen mot Agder i vest. For å reversere ubalansen er det viktig å gjennomføre samtidige og effektive tiltak. Innsatsområde 2 har mål om å redusere arealavrenning fra jordbruket, og skal bidra til at jordpartikler og næringsstoffer (nitrogen og fosfor) blir værende på jordbruksarealene, og ikke havner i vannet. I Oslo og Viken, Innlandet, Vestfold og Telemark er det innført regionale miljøkrav som forplikter bøndene til å gjøre miljøtiltak. Innsatsområde 2 omfatter 8 tiltak, der miljøkrav er ett av tiltakene, i tillegg er forvaltning av RMP og SMIL midler, revidert forskrift om gjødselvarer, kantsoner langs vassdrag (tre tiltak) og GAP-prosjekt og skogbruk og avrenning tiltak som inngår i innsatsområde 2.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Programmet viser også at tilførsler av fosfor til vann er høyest i områder der det dyrkes grønnsaker og brukes mye husdyrgjødsel. I felt med intensiv kornproduksjon og husdyrhold er det store fosfortap på grunn av erosjon og nedbør/avrenning. Nitrogentapet er størst fra grønnsaksarealer. Klimaendringer, med endringer i nedbørsmønstre, har også innvirkning på avrenning og erosjon. Tidligere virkningsfulle tiltak mot avrenning fra jordbruket kan få redusert effekt som følge av dette.

6.7.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av Tabell 6-9.

Tabell 6-9 Utviklingen i åpen åker- og kornarealet 1970 - 2024

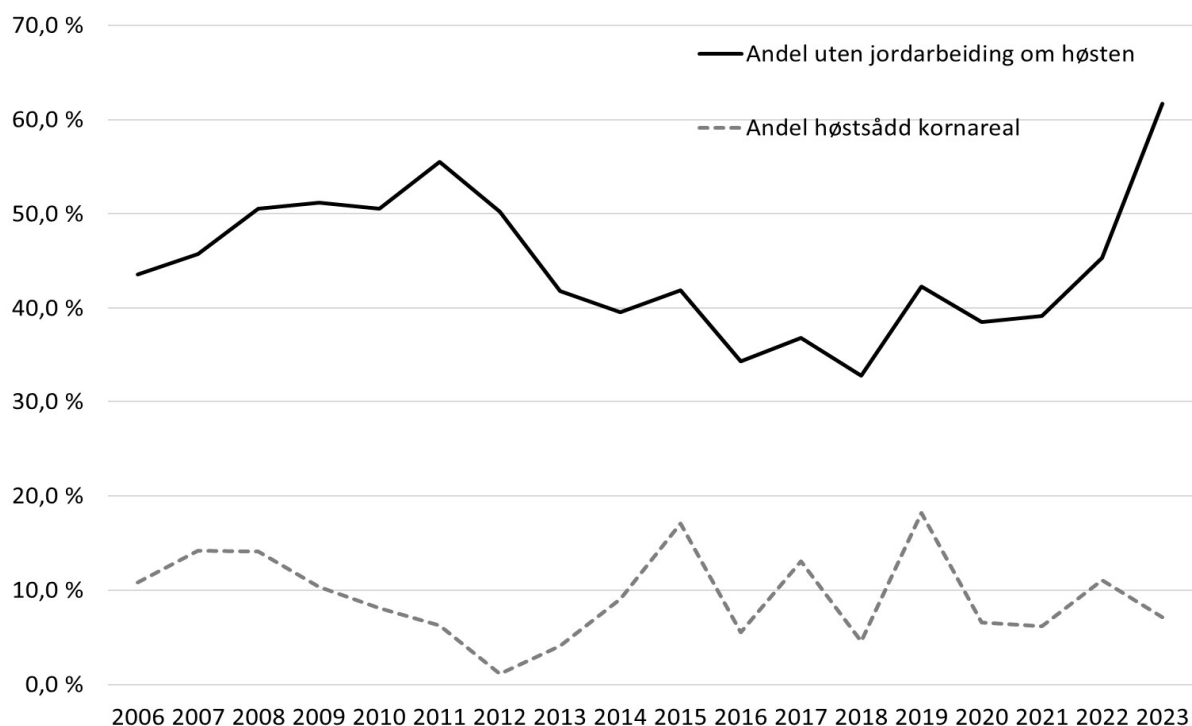
	1970	1980	1990	2010	2020	2023	2024*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	42,6	40,5	40,9	40,8
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	86,8	87,0	88,0	87,1

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Figur 6-23 viser utviklingen i korn- og oljevekstarealet i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

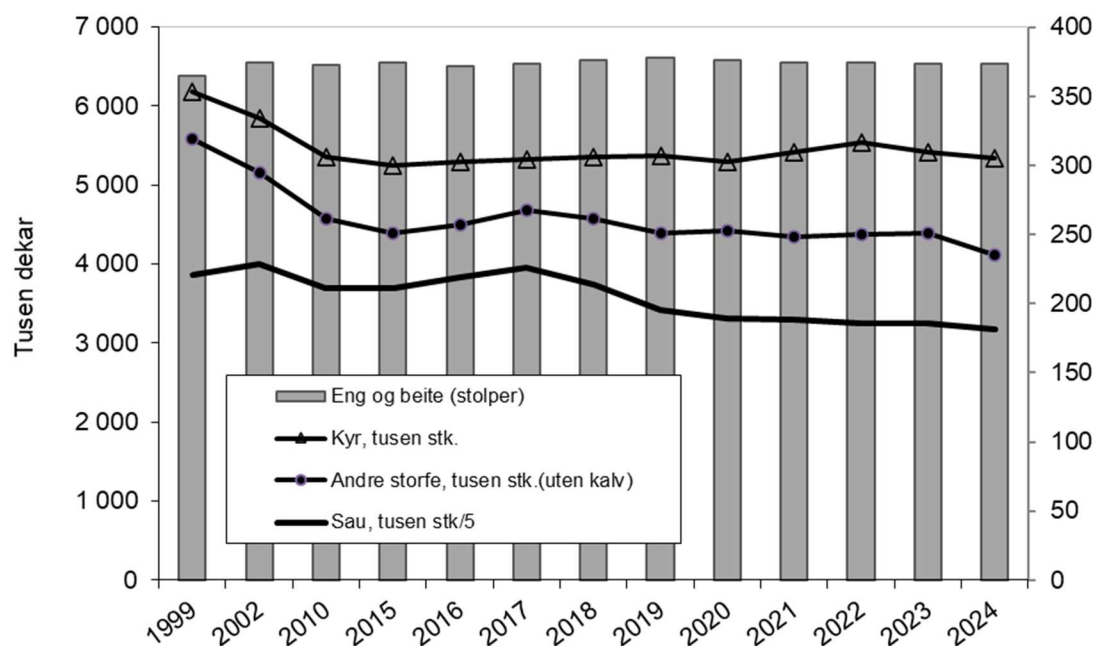
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Det er like stor eller større erosjonsrisiko ved høstkorn som ved høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2019, da 18,2 prosent av kornarealet i 2019 ble sådd høsten 2018. Det har vært svingninger i andel høstsådd areal de siste årene.

Figur 6-23 Andel uten jordarbeiding om høsten og andel høstsådd kornareal

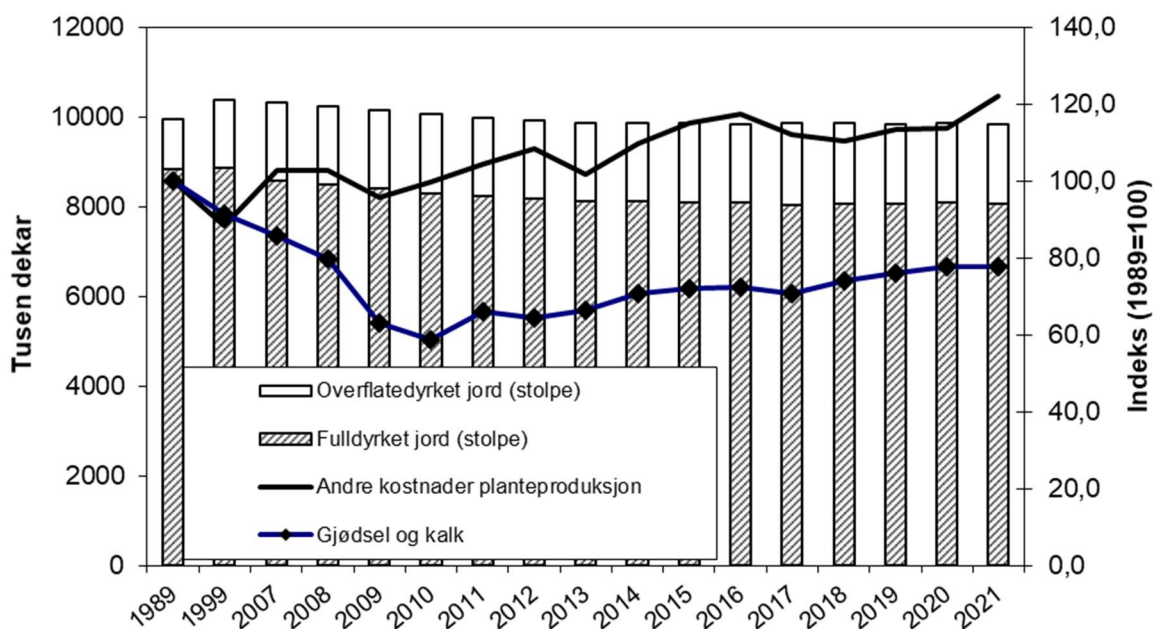
Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 6-24 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal mens Figur 6-25 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen.

Figur 6-24 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6-25 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.7.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringsstoff. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødsel og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6-10 viser at forbruket av mineralgjødsel per dekar var 16 prosent lavere i 2024 enn i 1999. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødsel per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, og var på 38 kg per dekar i 2010. Etter 2010 har det vært en økning igjen, men de siste årene har det vært en reduksjon, og forbruket var på 41,4 kg per dekar i 2024.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var 29,6 kg per dekar i 2024, jf. tabell 6-10. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6-10 Mineralgjødsel og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1999	2005	2010	2020	2023	2024*
Mineralgjødsel:						
Totalt, mill. kg	516	511	384	473	429	407
Kg/daa jordbruksareal	49,7	49,4	38,2	47,9	43,6	41,4
Kalk:						
Totalt, mill. kg	275	206	168	271	301	291
Kg/daa jordbruksareal	26,5	19,9	16,7	27,5	30,6	29,6

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødsel som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødsel hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer per dekar har vært relativt stabilt for alle gjødselsorter de siste årene (Tabell 6-11), men hadde en nedgang det siste året. Nedgangen i volum sammenlignet med tidligere gjødselår kan tilskrives den geopolitiske situasjonen, som har gitt høye priser og begrenset tilgang på råstoff og enkelte gjødseltyper. Samtidig bidro tørken på forsommeren 2023 til at etterspørselen etter nitrogengjødsel gikk ned mot slutten av gjødselåret 22/23.

Tabell 6-11 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr.areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,20	45 926	4,4	165 468
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,80	31 943	3,2	123 756
2017/18	9 851	102 392	10,4	8 892	0,90	33 984	3,4	145 267
2018/19	9 851	106 765	10,8	8 901	0,90	34 422	3,5	150 088
2019/20	9 863	105 884	10,7	8 996	0,91	34 171	3,5	149 051
2020/21	9 843	107 282	10,9	9 475	0,96	35 306	3,6	152 063
2021/22	9 860	99 043	10,0	8 336	0,85	30 005	3,0	137 385
2022/23	9 845	87 003	8,8	6 849	0,70	25 600	2,6	119 452
2023/24	9 835	91 646	9,3	7 166	0,73	27 754	2,8	126 565

Korrigert for forbruk til grøntanlegg og hager

1) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringsstoffene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen. Landbruksdirektoratet og miljødirektoratet fikk i jordbruksoppgjøret 2022 oppdrag i å utrede tiltak og virkemidler for helhetlig og bærekraftig nitrogenforvaltning i jordbruket, og ga i mars 2023 ut rapporten «Nitrogen til nytte i jordbruket. Som en del av et forprosjekt for å legge grunnlag for utarbeidelse av en handlingsplan for god nitrogenutnyttelse i jordbruket, har NIBIO utredet tiltak i rapporten «Tiltak for bedre nitrogenforvaltning i norsk jordbruk»³⁸. Rundt førti tiltak er vurdert, i kategoriene bedre utnyttelse av mineralgjødsel, bedre utnyttelse av husdyrgjødsel, reduserte nitrogentap fra husdyrhold, resirkulering av nitrogen, tiltak for å bedre nitrogeneffektivitet i jord og planter og rensetiltak for å redusere tilførslene til vann».

I jordbruksavtalen 2023 ble partene enige om å utarbeide en helhetlig plan for bærekraftig bruk av nitrogen i jordbruket. Landbruksdirektoratet i samarbeid med Miljødirektoratet fikk i oppgave å utarbeide planen.

³⁸ Bechmann m.fl., 2023: «Tiltak for bedre nitrogenforvaltning i norsk jordbruk». NIBIO Rapport 9 (44) 2023.

6.8 Utslipp av klimagasser og luftforurensning

Nasjonale mål: Norge har meldt inn en forpliktelse under Parisavtalen om å redusere utslippene av klimagasser med minst 55 prosent innen 2030 sammenliknet med 1990 (Klimaloven § 3). Klimaloven setter mål om at Norge skal bli et lavutslippssamfunn i 2050 og redusere utslippene med 90 til 95 prosent fra 1990 til 2050. I Klimaloven § 5 står det at klimamålet skal utgjøre en progresjon fra forrige mål og fremme gradvis omstilling fram til 2050. Samfunnet skal forberedes på og tilpasses klimaendringene. Helse og miljø skal ikke ta skade av luftforurensning fra (...) ammoniakk eller partikler. Under Gøteborgprotokollen er Norge forpliktet til å redusere de årlige utslippene av ammoniakk (NH₃) med 8 prosent sammenliknet med nivået i 2005. Forpliktelsen gjelder fra 2020.

Mål for utslipp til luft i Prop. 1S 2019-2020 LMD:

- *Redusert utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpassinger*

Jordbruket skal begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Sektormålet for jordbruket er en reduksjon på 5 mill. tonn CO₂ ekvivalenter i 2021-2030.

6.8.1 Utslipp av klimagasser

Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O), med henholdsvis 58 og 77 prosent av landets samlede utslipp i 2024. En stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH₄, samt at lagring og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH₄ og N₂O.

Om lag 86 prosent av metanutslippene fra jordbruket kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra i hovedsak håndtering av husdyrgjødsel³⁹. Både nitrogenholdig mineralgjødsel og husdyrgjødsel fører til utslipp av lystgass. I 2024 kom 77 prosent av de norske lystgassutslippene fra bruk av gjødsel og andre kilder i jordbruket. Utslipp av CO₂ i jordbruket stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, samt fra bruk av mineralsk gjødsel. Utslippene av CO₂ utgjør imidlertid en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Prosjektet MetanHUB er et felles prosjekt der Tine er prosjekteier, og Geno, Tyr, NSG og Nortura har viktige roller. Prosjektet har fått innvilget 40 millioner kroner over fire år fra jordbruksavtalen. Hovedformålet med prosjektet er å redusere metanutslipp fra vom, ved å bygge kunnskap og prøve ut fôrtilsetninger under norske forhold, prosjektet går i perioden 2024 – 2027. Det er planlagt at alle norske drøvtyggere skal tildeles metanhemmere fra 2027.

³⁹ Grønlund, A., Harstad, O.M.: Klimagasser fra jordbruket. Kunnskapsstatus om utslippskilder og tiltak for å redusere utslippene. Bioforsk Rapport 9 (11) 2014

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord⁴⁰. Lave avlinger med redusert opptak av tilgjengelig nitrogen gir større potensial for denitrifikasjon og utslipp. Samlet sett er det vurdert at drenering av dårlig drenerte arealer reduserer risiko for lystgassutslipp på mineraljord. På organisk jord øker klimagassutslippene etter drenering, hovedsakelig på grunn av økte CO₂-utslipp.

Jordbrukets totale utslipp av klimagasser er beregnet til 4 520 tusen tonn CO₂-ekvivalenter i 2023. Tabell 6-12 viser utslipp av de to viktigste klimagassene fra jordbruk, metan (CH₄) og lystgass (N₂O) omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter.

Tabell 6-12 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2020		2022		2023	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 634	-	2 561	-	2 484	-	2 480	-	2 423	-
Husdyrgjødsel	375	340	361	337	397	354	395	353	388	348
Mineralgjødsel	-	719	-	700	-	691	-	646	-	568
Jordbruk annet	30	731	13	715	3	714	3	709	2	668
Sum	3 039	1 790	2 935	1 752	2 884	1 759	2 878	1 708	2 813	1 584

Kilde: SSB

Utslippene av metan og lystgass fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år, men med en større nedgang i 2023. Tabell 6.11 viser en samlet nedgang på 8,9 prosent fra 1990 til 2023. Dette er en bedring fra 2022, samlet nedgang fra 1990 til 2022 var 5,0 prosent. De totale utslippene av klimagasser i jordbruket, inkludert karbondioksid, har blitt redusert med 10,5 prosent fra 1990 til 2023, reduksjonen var på 6,8 prosent i 2022 og 4,6 prosent i 2021. Samlet klimagassutslipp fra jordbruket utgjorde 9,9 prosent av alle klimagassutslipp i Norge i 2023.

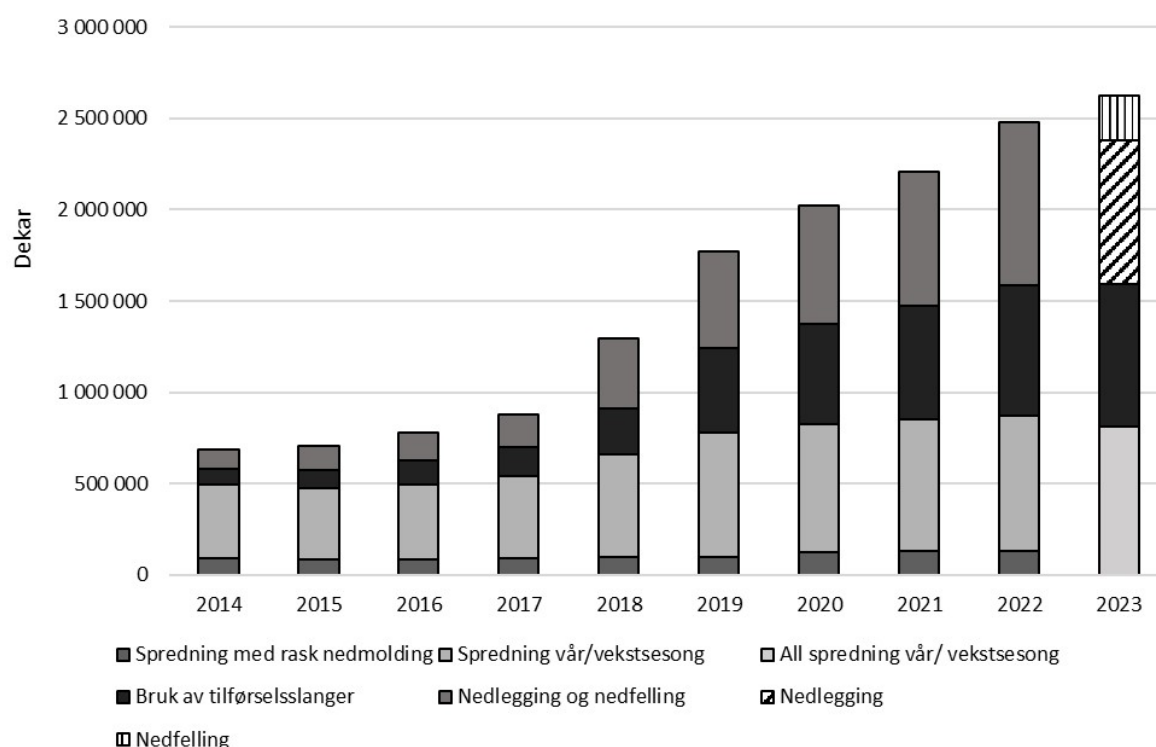
Utslipp fra transport av produkt, innsatsfaktorer til og fra jordbruksvirksomheten og produksjon av innsatsfaktorer produsert utenfor jordbruket er ikke med i tallene ovenfor. Dette inkluderer også utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av mineralgjødsel. Disse utslippene utgjorde 727 tusen tonn CO₂ og 189 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2023, i 2022 var utslippet 700 tusen tonn CO₂ og 227 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O.

Prosjektet «Oppdatering av kunnskapsgrunnlag for utslippsreduksjoner i jordbruket sett i sammenheng med tilpasning, klimarisiko og matsikkerhet» ga i 2024 ut tre delrapporter. Delrapport 1 gir oversikt over tiltak som blant annet drenering, gjødsling,

⁴⁰ Bardalen, A. m-fl.: Utslippsreduksjoner i norsk jordbruk. Kunnskapsstatus og tiltaksmuligheter. NIBIO Rapport 4 (149) 2018

kalking, husdyrgjødseltiltak, åkerbelgvekster, kløver i eng, presisjonsjordbruk, fangvekster, biokull.⁴¹ Delrapport 2: «Klimatiltak i husdyrproduksjon», beskriver mulige tiltak for å oppnå reduksjon av klimagasser fra norsk husdyrproduksjon, basert på faglige vurderinger av norske forskningsresultater, vitenskapelige artikler og statistikker i perioden 2018-2023.⁴² Delrapport 3 «Klimatiltak og matsikkerhet – synergi eller mistilpasning» har som formål å oppdatere kunnskapsgrunnlaget for reduksjon av klimagassutslipp i jordbruket. Den foreslår et rammeverk for analyser av potensial for synergier og målkonflikter mellom klimatiltak for utslippsreduksjoner og klimatilpasning, eller effekter av slike tiltak på matsikkerheten. Rapporten begrunner behov for at slike analyser bør være obligatoriske krav når klimatiltak utredes og iverksettes.⁴³

Figur 6-26 viser økningen i areal som har fått tilsagn om tilskudd til areal med miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Tilskudd til nedlegging/ nedfelling av husdyrgjødsel i eng ble innført i alle regioner i jordbruksavtalen 2018. I 2019 ble det gitt et høyere tilskudd til bruk av tilførselslanger og lavere tilskudd til nedfelling/ nedlegging, for å stimulere til bruk av tilførselslanger, som blant annet bidrar til mindre jordpakking. I 2024 har tre ordninger blitt tatt ut og er erstattet av spredning av *all* husdyrgjødsel om våren eller i vekstsesong, nedlegging av husdyrgjødsel og nedfelling av husdyrgjødsel.

Figur 6-26 Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, dekar.

⁴¹ Byers, Rivedal, Budai, Øygarden, 2024. NIBIO-Rapport 10 (37)

⁴² Aass, Åby, Lind, 2024. NMBU. ISBN: 978-82-575-2153-0

⁴³ Bardalen, 2024. NIBIO-Rapport 10 (38).

Kilde: Norwaste

I tillegg til utslippene vist i tabell 6.11 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. NIBIO har beregnet karbonmengden i myr i Norge til ca. en milliard tonn totalt, og 330 mill. tonn i myr som er egnet til nydyrking. Beregning av tap fra jord er vanskelig, og metodene er under stadig bedring. Utslippene fra ett dekar dyrket myr er i tråd med IPCC forutsetninger satt å være 3,5 tonn CO₂-ekvivalenter per dekar og år. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass (N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Rapporten «Klimatiltak for å redusere klimagassutslipp fra drenert organisk jordbruksjord» har blant annet vurdert og beskrevet tiltak som er ventet å ha størst potensial: Tilbakeføring av tidligere drenert og dyrka organisk jord, etablere paludikultur, omgraving av myr ved å grave opp og legge mineraljord fra undergrunnen oppå den oppdyrka myrjorda, og dekke dyrka organisk jord med et lag av mineralmasser hentet utenfor arealet. I rapporten er det også gjort vurderinger for fortsatt jordbruksdrift med ulike jordbruksvekster, antall høstinger, gjødslingsnivå og endringer fra åker til eng eller til beite.⁴⁴ Det pågående prosjektet PeatImprove (2021-2025) sitt hovedmål er å forstå hvordan drenering og hydrologi påvirker forholda for jordbruksdrift, karbontap og utslepp av klimagasser, og å anbefale metoder som reduserer klimaavtrykket fra grovfôrproduksjon på myrjord. PeatImprove ønsker blant annet å oppdatere statistikk over myrjord i jordbruksdrift og estimere størrelsen på myrjordsareal som er egnet for omgraving.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av den forsurende gassen ammoniakk (NH₃). Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk, med 96 prosent av samlet utslipp i 2023. I tillegg til at ammoniakk har forsurende effekt, er nedfall av ammoniakk kilde til indirekte utslipp av klimagassen lystgass (N₂O). Utslipp av ammoniakk kan også medføre overgjødsling av vann og vassdrag, fordi det fører til økt avrenning av nitrater.

Det aller meste av ammoniakk-utslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet Norge til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakktutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Bedre data og beregninger gir revidering av utslippsdata tilbake i tid. Dagens beregninger

⁴⁴ Weldon, Fadnes, Hobrak, Kvifte, Takriti, Zhao, 2024. NIBIO-Rapport 10 (10) 2024.

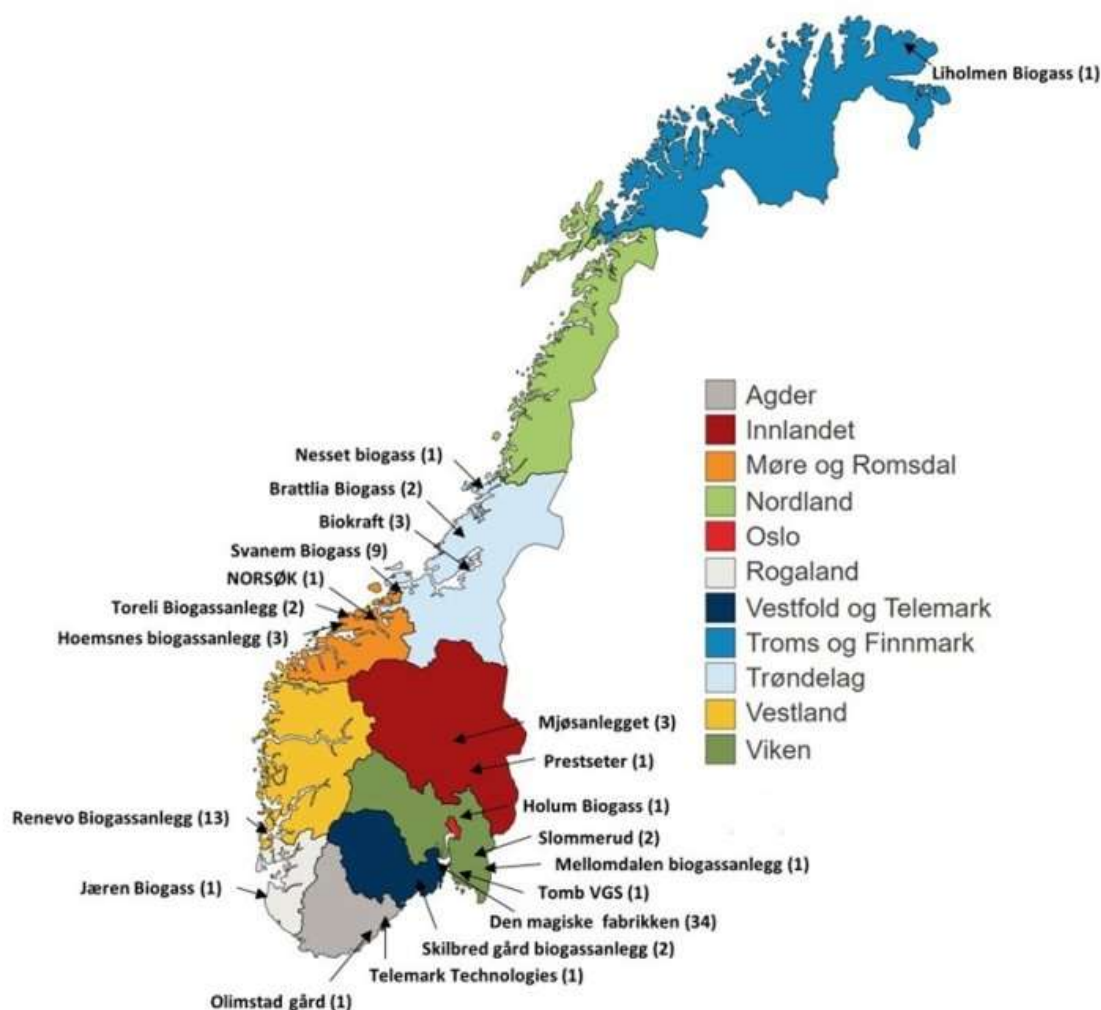
tilsier at utslippet i 2005 var på 32 700 tonn, mens de i 2020 var omtrent 31 050 tonn, en nedgang på 5,5 prosent. I 2023 har utslippene blitt redusert til 29 800 tonn.

I 2023 var utslipp av ammoniakk fra jordbruket estimert til om lag 28 500 tonn mot 31 400 tonn i 1990.

6.8.2 Husdyrgjødsel til biogass

Biogass er en energirik gass som produseres når organiske materialer som planterester, husdyrgjødsel, matavfall, slakteriavfall og fiskeslam brytes ned i en råtnetank uten tilgang på oksygen.

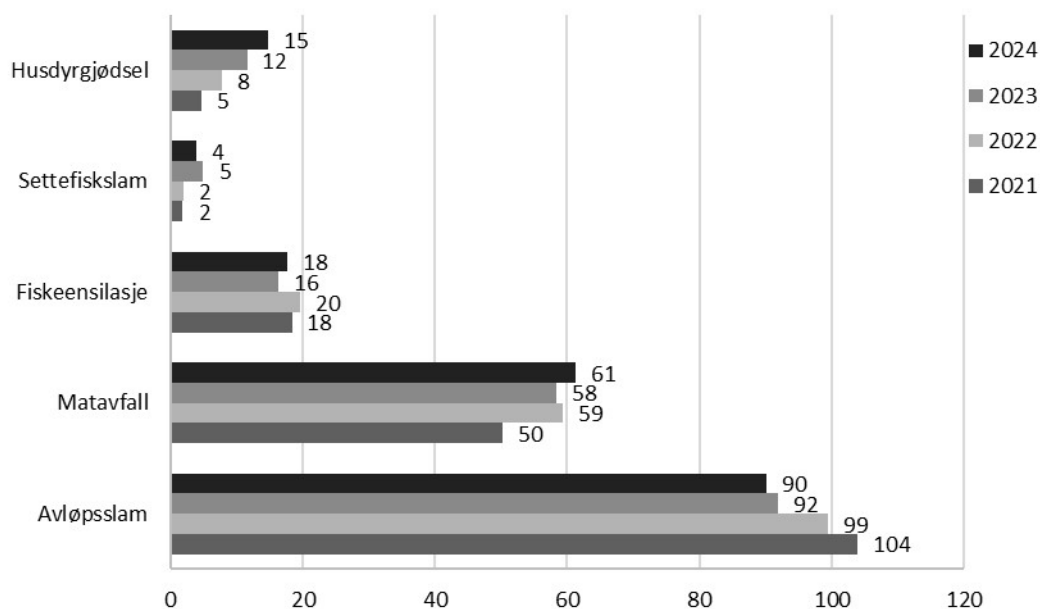
Biogassproduksjonen i Norge har økt betydelig de siste årene, fra knapt 100 GWh i 2013 til 828 GWh i 2024. Figur 6-27 viser at det i 2024 var 66 biogassanlegg i Norge. Kartet viser hvor det er etablert biogassanlegg i Norge. Det er få store anlegg. Tall i parentes er antall foretak som leverte husdyrgjødsel til dette anlegget i 2023.

Figur 6-27: Kartet viser hvor i Norge vi har biogassanlegg i 2023.

Kilde: Landbruksdirektoratet.

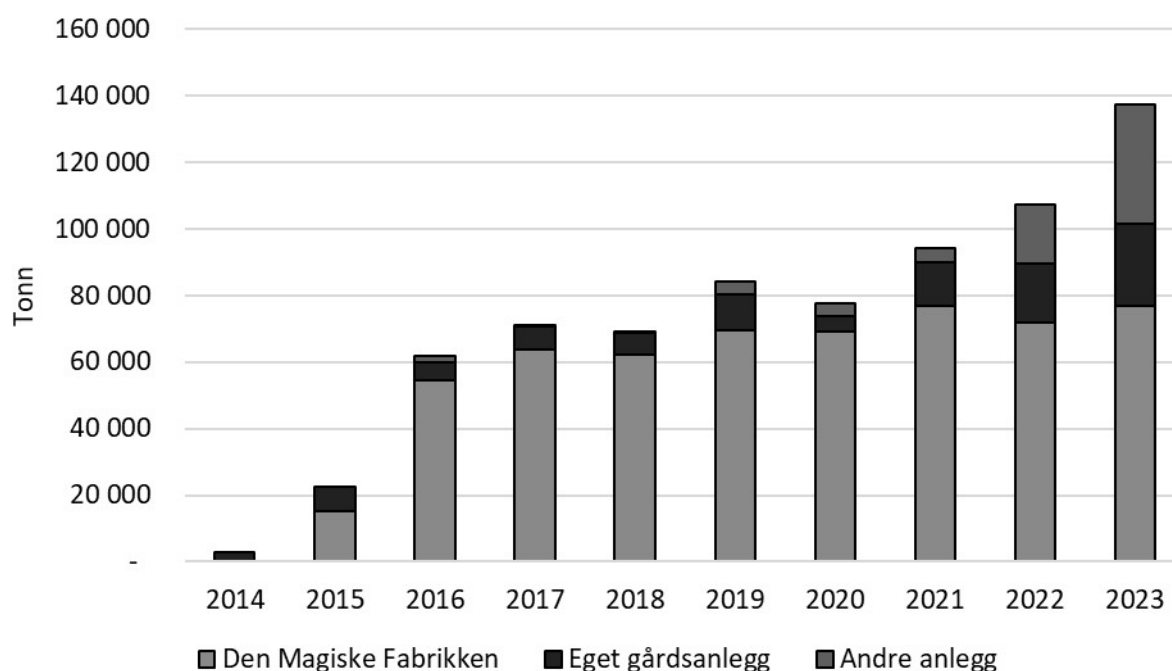
Mengde husdyrgjødsel som råstoff til biogassproduksjon har økt med 28 prosent siste år. Figur 6-28 viser utviklingen i mengde råstoff til biogassproduksjon i Norge.

Figur 6-28 Mengde av ulike råstoff til biogassproduksjon, i 1000 tonn tørrstoff

Kilde: Norwaste

Figur 6-29 viser mengde husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2014-2023. Den Magiske Fabrikken i Vestfold er den største mottakeren av gjødsel og står for nær halvparten av gjødselmengdene til sin biogassproduksjon. Renovo er et større anlegg som er etablert i Vestland fylke. I tillegg er det etablert grendeanlegg og flere gårdsanlegg de siste årene. I 2023 mottok Landbruksdirektoratet 74 søknader om tilskudd til levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg, og det ble utbetalt ca. 13,1 mill. kroner. I 2024 er det 83 søknader, og det er utbetalt 15,6 mill. kroner i tilskudd for 137 000 tonn som ble levert i 2023.

Figur 6-29 Antall tonn husdyrgjødsel levert til biogassanlegg i perioden 2014-2023.

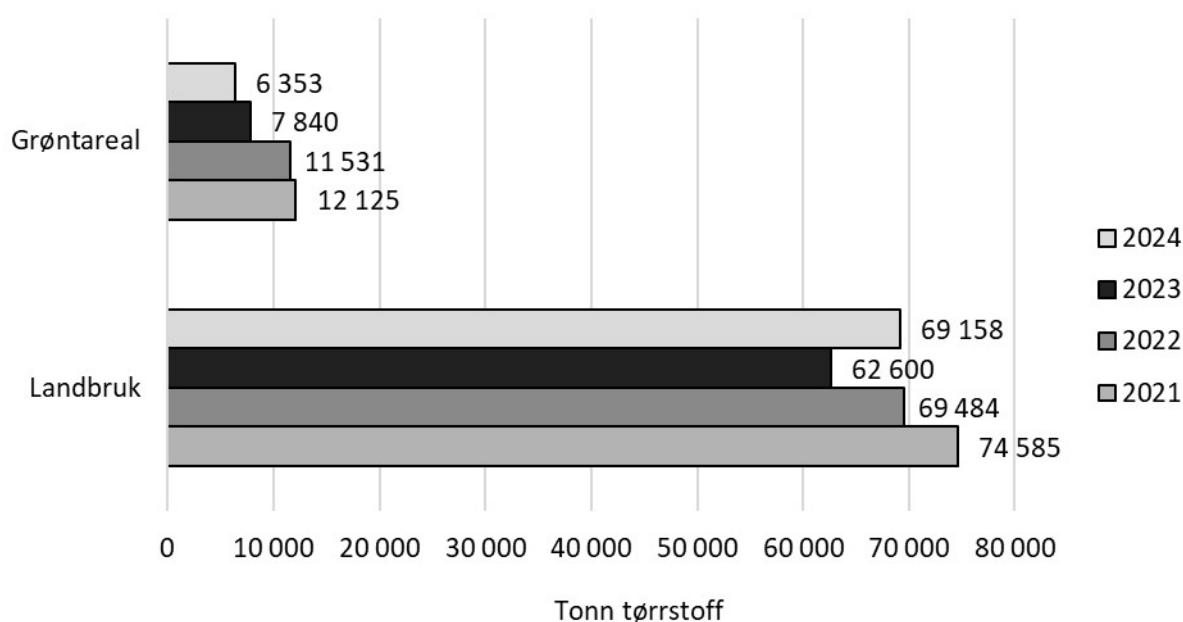
Kilde: Landbruksdirektoratet

Programmet «Støtte til biogass» ble lansert februar 2022. I programmet gir Enova støtte til aktører som vil etablere ny eller videreutvikle eksisterende, industriell produksjon av biogass. Det er totalt gitt 550 millioner til biogass gjennom 2024. Ny biogassproduksjon knyttet til de støttede prosjektene vil være på nesten 1,1 terrawattime per år, og husdyrgjødsel utgjør en stor andel av råstoff-volumet som brukes til å produsere energien.

Bruk av biorest

Den gjenværende massen som tas ut av tanken/reaktoren etter biogassproduksjonen betegnes biorest. Biorest består av ikke nedbrytbart materiale og nedbrytbart materiale som ikke omsettes i gassproduksjonen.

I Norge produseres biorest hovedsakelig fra avløpsslam, matavfall og husdyrgjødsel. Figur 6-29 viser hvordan biorest fra avløpsslam og annet biologisk avfall ble utnyttet i 2021 - 2024. (Jordprodukter kan være f.eks. biotak, jordblandinger og pellets) Tilførsel av biorest egner seg godt på jord med et relativt lavt fosforinnhold og lite organisk innhold, for eksempel i områder med mye kornproduksjon og andre produksjoner som ofte ikke har tilgang på husdyrgjødsel.

Figur 6-30 bruk av bioest. 2021-2024

Kilde: Norwaste

Bruk av husdyrgjødsel som substrat til biogassproduksjon øker og flere gardsanlegg har blitt etablert det siste årene. I noen av anleggene blir fiskeslam i kombinasjon med husdyrgjødsel brukt til produksjon av biogass. Bøndene som leverer husdyrgjødsel, får bioest i retur til gjødsling av gras- og kornarealet sitt.

NIBIO har kartlagt gjødselkvalitet til bioest i marine råstoffer⁴⁵. Analysene viser at fiskeslam og fiskeensilasje øker næringsinnholdet i bioest, men at forholdet mellom næringsstoffene i bioest blir ubalansert sammenlignet med plantenes behov. Spesielt fosforinnholdet i bioest fra marine råstoffer var høyt sammenlignet med innholdet av nitrogen og kalium (NPK 3-1-2). Ubehandlet fiskeslam fra smolt- og postsmoltanlegg pleier å være i kvalitetsklasse I eller II pga. sink og/ eller kadmium⁴⁶.

I NIBIO rapport 2021 7 (30)⁴⁷ poengteres det at utfordringen med ubalanserte næringsstoff-forhold i fiskeslam kan løses ved å kombinere bioesten med mineralske gjødselkomponenter, enten ved separat tilførsel eller ved anrikning. NIBIO – rapport 2023 9 (123)⁴⁸ bekrefter at regulering av bruk av bioest som gjødsel basert på forholdet mellom næringsstoffer og tungmetaller, kombinert med en begrensning på fosfortilførsel, vil legge bedre til rette for utnyttelse av bioest fra marine råstoffer.

⁴⁵ Brod, E., 2024: Bioest fra marine råstoffer: Kjemisk sammensetning og gjødselkvalitet. NIBIO rapport 9 (140)

⁴⁶ Jf. Gjødselvereforskriften. FOR-2025-01-29-116.

⁴⁷ Brod, E., Øgaard, AF., 2021: Fosforeffekt av organisk avfall Revidert utgave. NIBIO rapport 7 (30).

⁴⁸ Brod, E., Øgaard, AF., 2023. Fiskeslam fra smolt- og postsmoltproduksjon som gjødsel. Vurdering av kjemiske analyser (2019-2023). NIBIO rapport 9 (123).

Fornybar energi i jordbruket

Gjennom verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi i landbruket gir Innovasjon Norge støtte til ulike former for bioenergi. I 2024 var rammen på 222 mill. kroner. Det ble innvilget 208 saker som samlet fikk innvilget tilskudd på 153,8 mill. kroner.

Høsten 2024 åpnet Innovasjon Norge for mottak av søknader til prosjekter som introduserer eller tester ny (klima- og miljøvennlig) teknologi i landbruket. Målet er å stimulere til økt bruk av relevant teknologi, mer lønnsom og klima- og miljøvennlig produksjon som kan bidra til at målene i klimaavtalen med jordbruket nås.

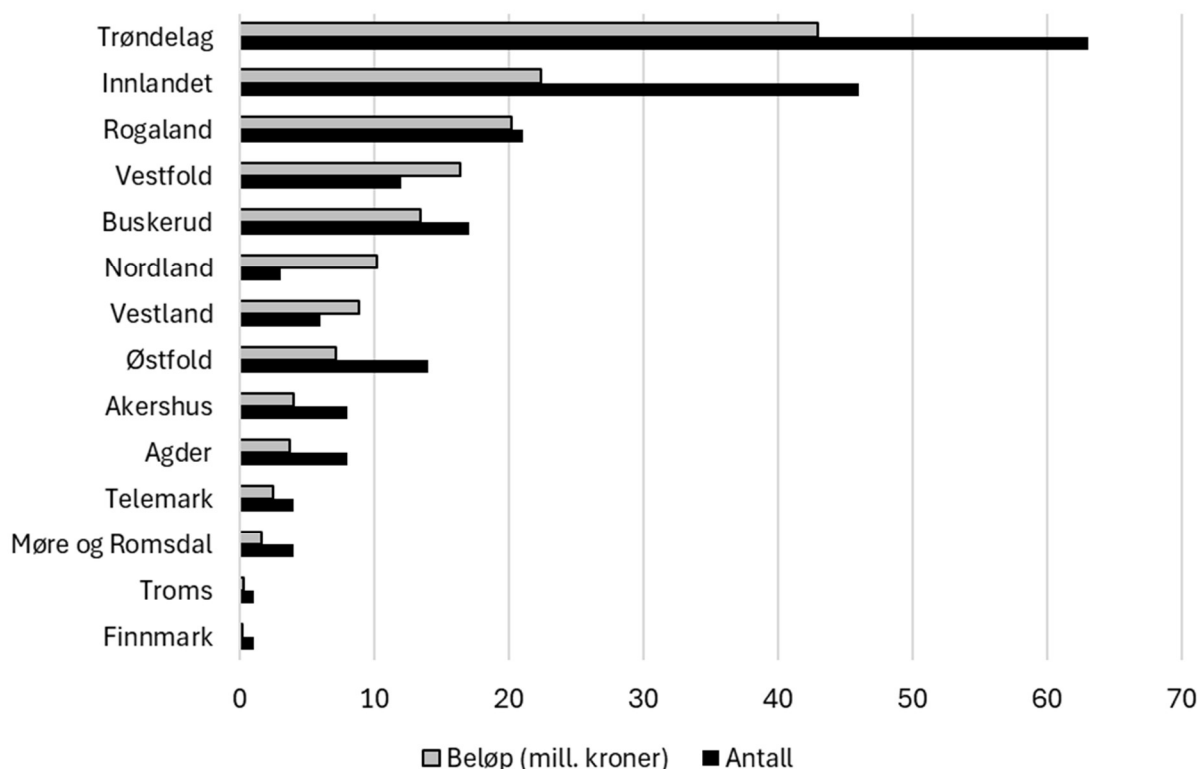
Tabell 6-13 viser en oversikt over antall saker, kroner innvilget og energimengde. Støtten til rene solcelleanlegg er avsluttet. Den største andelen prosjekter var i 2024 knyttet til varmesentraler, biogassanlegg på gårdsnivå, biokull og varmegjenvinningsanlegg. Det er fortsatt interesse for små og mellomstore biogassanlegg basert på husdyrgjødsel, men med mange aktuelle sentrale anlegg under planlegging vil antakelig mange avvente utbygging til beliggenhet og omfang er avklart på disse.

Tabell 6-13 Antall saker, innvilget i mill. kroner og energimengde.

Prosjekttype	Antall saker			Innvilget i mill. kroner			Energimengde i GWh		
	2022	2023	2024	2022	2023	2024	2022	2023	2024
Varmesentral	133	320	166	66,8	181	99,5	37,4	91,6	46,5
Biogass	5	7	4	17,2	29,3	26,5	1,8	3,6	4
Biokull	1	0	2	4,5	0	10,4	0	0	2,6
Solenergi	220	366	21	25	49	9	9	18	2,2
Forprosjekt/ utredning	18	20	11	2,9	1,35	3,9			
Klima og miljøvennlig tekn.		2	3		0,8	3		0,5	
Biorest						1,5			
Sum	377	715	208	116,4	261,6	153,8	48,2	113,7	55,3

Kilde: Innovasjon Norge

Figur 6-31 viser hvordan prosjektene fordeler seg geografisk. Antall prosjekter fordeler seg til en viss grad etter det totale omfanget av landbruk i fylkene, men det er fortsatt få saker i Nord-Norge, Vestlandet, Møre og Romsdal og Telemark.

Figur 6-31. Geografisk fordeling av antall prosjekter og innvilget tilskudd (i mill. kroner)

Kilde: Innovasjon Norge

Det er forventet at prosjektene som er finansiert i 2024 bidrar til en årlig produksjon i størrelsesorden 55,2 GWh. Til sammenligning var sum forbruk av elektrisk energi i jordbruket 2 128 GWh i 2023 (SSB 2025)

6.9 Plantevernmidler

Nasjonale mål: Risiko for at utslipp og bruk av kjemikalier som er årsak til skade på helse og miljø skal minimeres.

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantevernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantevernmidler.

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningssmyndighet for plantevernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler.

Forskrift om plantevernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som

er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert. Bruk av plantevernmidler varierer mye mellom år blant annet som følge av variasjoner i værforhold og variasjoner i hvor stort areal det er av ulike vekster.

Nedenfor (Tabell 6-14) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Omsetning av virksomt stoff vil variere fra år til år pga. at det ofte blir kjøpt inn plantevernmidler til flere sesonger av gangen.

Tabell 6-14 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1990	1999	2010	2015	2020	2023	2024
Mill. kr ¹⁾	467,1	496,7	388,2	451,2	529,6	696,3	668,0
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	965,1	448,7	577,7	467,5	521,9	502,9	536,3
Soppmidler	1 53,0	219,9	87,5	93,0	93,8	80,7	106,6
Skadedyrmidler	19,0	23,8	5,7	6,3	16,9	16,4	18,2
Andre midler	46,4	103,9	65,9	82,9	85,2	61,1	43,2
<i>Totalt, 1 000 kg²⁾</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>736,8</i>	<i>649,7</i>	<i>717,8</i>	<i>661,1</i>	<i>704,3</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2024-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

6.10 Innsamling av landbruksplast

Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå.

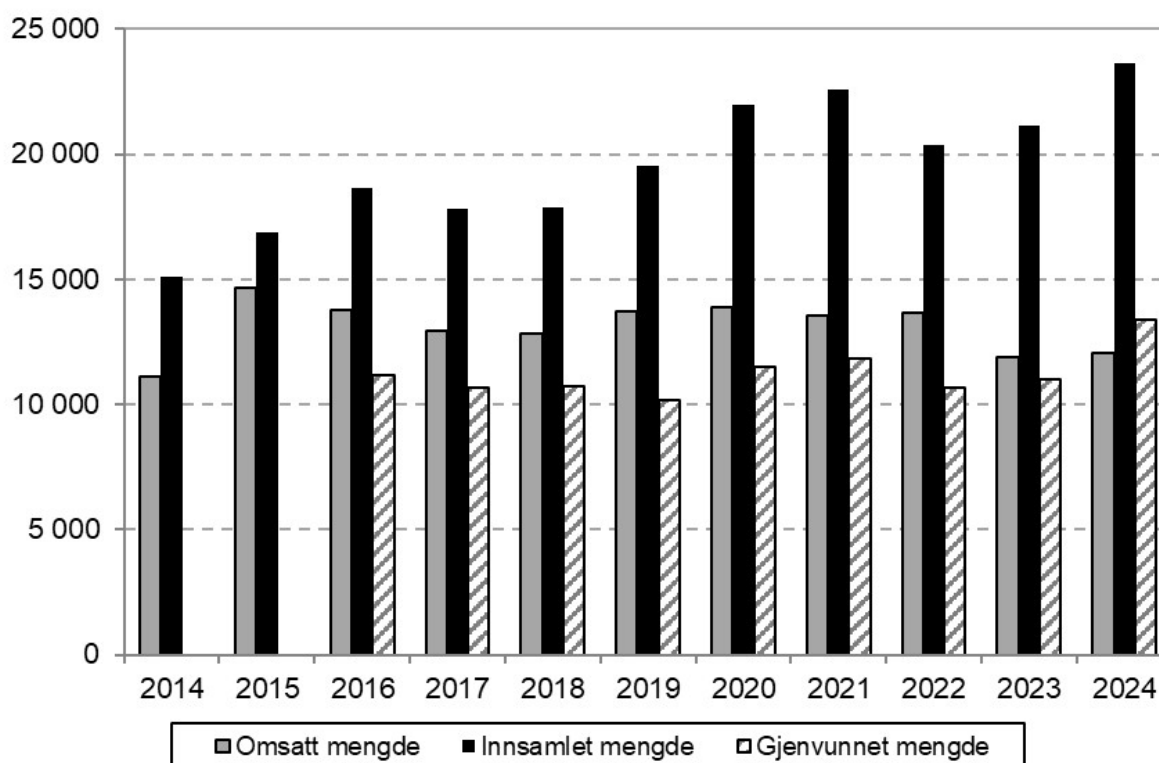
Plastretur hadde fram til 1. januar 2024 nasjonalt ansvar for returordningen. Da inngikk Norsirk AS og Felleskjøpet Agri et samarbeid for håndtering av landbruksplast. Med denne samarbeidsavtalen tok Norsirk ansvar for å håndtere ca. 60 prosent av markedet for innsamling og gjenvinning av landbruksplasten i Norge. Plastretur har det siste året hatt ca. 40 prosent av markedet.

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et vederlag på

produktene det forbrukes mest av: folie fra rundballer og plansilo, solfangerfolie, fiberduk, rundballenett og jorddekningsfolie. Målet er at vederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Det er returselskapene som står for innkreving av dette vederlaget.

Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Returselskapene har avtale med ca. 100 innsamlere som gratis tar imot landbruksplast. Mange steder har innsamlerne etablert henteruter hvor plasten blir hentet på. Dette er lokale tiltak, der innsamleren tar betalt for henting.

Figur 6-32 viser omsatt og innsamlet / gjenvunnet mengde de siste 10 år. Fra 2019-2023 er 48 prosent av innsamlet mengde regnet som forurensing som for eksempel jord, stein og is. For 2024 er samme sats 43 prosent. Reell gjenvunnet mengde er da 57 prosent av innsamlet. Dette er vist som egen søyle fra og med 2016. Differanse mellom omsatt og gjenvunnet mengde er resterende tap under gjenvinning.

Figur 6-32 Omsatt, innsamlet og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2014 – 2024. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Meld. St.11 (2023-2024) står det at «*Gode inntektsmoglegheiter for dei næringsdrivane i jordbruket er avgjerande for rekruttering, investeringar og produksjon av varer, tenester og fellesgoder i sektoren. Gode inntektsmoglegheiter for bøndene er dermed eit hovedverkemiddel for at samfunnet skal nå måla sine for jordbrukspolitikken.*»

Utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»⁴⁹ kan sees i Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Se:<https://www.nibio.no/tjenester/totalkalkylen-statistikk?locationfilter=true#groups>

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

Driftsgranskinger i jord- og skogbruk viser tall for utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene. Det samme gjelder tall for utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.

Se:<https://nibio.no/tema/landbruksokonomi/driftsgranskinger-i-jordbruket?locationfilter=true>

⁴⁹ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrasket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

7.1 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7-1 til tabell 7.7 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7-1 og tabell 7.2 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder tabell 7.5 til tabell 7.7. Tabell 7.3 og tabell 7.4 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av de personlige brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995. I 2020 var andelen 76,5 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2022 til 2023 har alminnelig inntekt økt med 5,1 prosent for bruker og 0,4 prosent for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7-1 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2022	2023
0– 99	136,7	195,2	292,4	460,2	541,0	576,6
100–199	166,1	208,8	282,1	445,8	550,2	581,3
200–299	190,1	222,0	277,7	438,7	569,5	586,4
300–499	209,0	259,4	300,1	449,6	601,8	578,4
> 500	274,9	473,2	372,3	627,6	933,8	807,0
Alle	154,2	214,5	293,2	471,2	607,4	610,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7-2 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2022	2023
0– 99	195,8	291,9	473,1	740,8	841,1	918,9
100–199	240,8	314,0	462,2	720,7	830,5	923,2
200–299	281,8	337,7	464,3	719,4	858,6	923,9
300–499	303,1	396,4	502,8	743,3	901,0	926,4
>500	385,8	628,6	604,4	962,7	1 332,5	1 204,9
Alle	222,6	321,0	481,5	759,0	913,2	959,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.3 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Tabell 7-3 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1999	2010	2020	2022	2023
< 40	144,1	190,6	260,7	364,6	471,5	477,0
40–49	171,6	235,6	317,5	504,7	645,9	625,4
50–59	164,6	234,1	311,4	529,1	696,5	683,2
60–65	153,6	203,9	278,2	481,3	649,6	683,8
66–69	130,7	164,7	254,2	499,3	571,5	601,1
> 70	101,2	147,0	218,8	363,9	459,6	499,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7-4 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1999	2010	2020	2022	2023
< 40	195,4	272,2	416,0	585,8	619,8	738,7
40–49	263,7	359,5	521,7	834,5	961,4	1 020,4
50–59	243,1	357,8	520,5	857,9	1 081,3	1 096,5
60–65	216,7	306,9	461,4	773,9	999,0	1 036,4
66–69	176,1	246,8	414,1	756,9	896,8	921,4
> 70	127,3	189,5	328,4	549,8	713,9	740,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.5 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal.

Tabell 7-5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1999	2010	2020	2022	2023
1–99	219,3	338,1	516,3	814,0	907,7	964,8
100–199	239,5	379,6	548,2	849,7	973,6	1 031,3
200–299	282,5	453,9	564,9	899,2	1 089,0	1 105,8
300–499	312,4	485,6	618,1	989,2	1 163,5	1 186,8
> 500	407,4	561,4	707,6	1219,9	1 902,1	1 672,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.6 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7-6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1999	2010	2020	2022	2023
1– 9	218,7	279,2	349,1	538,8	617,9	736,9
10–19	271,3	307,4	402,4	583,7	709,5	771,0
20–39	330,4	366,2	465,1	628,5	814,9	756,4
>40	380,7	424,0	569,4	703,2	1 039,2	880,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.7 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7-7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1999	2010	2020	2022	2023
1– 49	200,9	283,7	449,0	715,3	813,9	897,9
50– 99	224,2	291,1	442,0	678,3	779,1	870,1
100–199	212,7	288,9	438,7	640,3	863,3	892,7
>200	237,5	342,5	504,0	836,6	1 039,4	1 115,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

I tabell 7.8 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2023 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjorde 69 prosent både i 2022 og 2023.

Tabell 7-8 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2023.

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,7	5,4	8,7	11,3	12,6	12,5	20,9	22,8
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,2	2,2	3,7	5,2	6,4	7,9	20,0	51,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk. Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Levekår

7.2 Levekår

7.2.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.*»

Tabell 7.9 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er data fra skattestatistikken og næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7-9 til tabell 7.13 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med i skattestatistikken var 27,6 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i skattemeldingen i 2023. Totalt for landet henter 19 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7-9 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel fylkesvis 2023, og landstall 2023, 2022, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Viken	5 733	29,1	21,9	35,1	11,5	2,4	13,9
Innlandet	6 377	26,3	16,8	35,3	17,3	4,3	21,6
Vestfold og Telem.	2 318	33,3	22,9	30,9	10,6	2,3	12,9
Agder	1 726	37,1	20,2	28,9	12,0	1,8	13,8
Rogaland	3 718	18,0	18,2	36,3	20,7	6,7	27,4
Vestland	5 501	33,2	23,6	31,0	9,3	2,9	12,2
Møre og Romsdal	2 150	31,6	19,2	30,1	14,2	4,9	19,1
Trøndelag	4 991	23,7	17,1	35,2	19,1	5,0	24,1
Nordland	1 629	20,6	15,7	33,6	22,8	7,2	30,0
Troms og Finnmark	968	24,3	14,0	33,2	19,5	9,0	28,5
<i>Hele landet, 2023</i>	<i>35 111</i>	<i>27,6</i>	<i>19,5</i>	<i>33,6</i>	<i>15,1</i>	<i>4,2</i>	<i>19,3</i>
<i>Hele landet, 2022</i>	<i>35 755</i>	<i>25,7</i>	<i>17,7</i>	<i>34,2</i>	<i>16,5</i>	<i>5,8</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7-10 viser tilsvarende fordeling ut ifra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 56,4 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 3,6 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket i 2023. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,2 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2023, en nedgang fra 14 prosent i 1999. Den største nedgangen kom i perioden 1999-2010. I 2010 var det 5,1 prosent av brukene som hentet mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket. Dette tallet har holdt seg på samme nivå i perioden 2010-2023.

Tabell 7-10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2023

Arealgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5 dekar	1 309	35,4	16,6	28,0	16,3	3,7	20,0
5–49 dekar	3 873	56,4	23,4	16,7	2,9	0,7	3,6
50–99 dekar	5 737	47,8	28,3	19,6	3,2	0,9	4,1
100–199 dekar	8 640	29,6	26,6	34,2	7,2	2,4	9,6
200–299 dekar	5 432	16,7	17,8	45,3	15,3	4,9	20,2
300–499 dekar	5 474	9,8	10,2	46,5	26,7	6,9	33,6
>500 dekar	4 646	6,4	5,7	36,6	40,7	10,5	51,2
Alle	35 111	27,6	19,5	33,6	15,1	4,2	19,3

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7-11 viser tilsvarende tall som i tabell 7-10, men med tall kun for bruker. Andelen brukere som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket er da på 11,4 prosent.

Tabell 7-11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2023

Arealgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5 dekar	1 309	36,8	12,3	25,7	15,4	9,8	25,2
5–49 dekar	3 873	57,3	18,4	18,7	3,7	1,9	5,6
50–99 dekar	5 737	49,0	20,9	23,4	4,6	2,2	6,8
100–199 dekar	8 640	31,3	18,3	34,9	10,2	5,3	15,5
200–299 dekar	5 432	18,8	11,7	38,1	18,7	12,7	31,4
300–499 dekar	5 474	11,7	7,4	33,5	26,7	20,7	47,4
>500 dekar	4 646	7,7	4,0	25,4	33,3	29,7	63,0
Alle	35 111	29,2	13,9	29,9	15,7	11,4	27,1

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7-12 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Aldersgruppa 60-69 år har hatt en markant nedgang der bare 12,7 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, fra 16-17 prosent i perioden 2016-2021, og 20,2 prosent i 2022. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 4,3 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ellers ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7-12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2023

Aldersgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30 år	6 262	28,5	16,8	32,5	16,7	5,5	22,2
30–39 år	7 576	26,5	20,1	32,8	16,0	4,6	20,6
40–49 år	10 121	24,9	19,5	33,3	17,0	5,3	22,3
50–59 år	5 235	26,0	19,3	33,3	17,5	4,0	21,5
60–69 år	2 417	29,1	20,9	37,3	11,4	1,3	12,7
> 70 år	3 500	37,4	22,1	36,1	4,3	-	4,3
Alle	35 111	27,6	19,5	33,6	15,1	4,2	19,3

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7-13 viser tilsvarende tall som i tabell 7-12, men med tall kun for bruker.

Tabell 7-13 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for brukere. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2023

Alders- gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30 år	6 262	29,7	11,8	30,1	15,5	13,1	28,6
30–39 år	7 576	28,0	13,8	29,0	15,8	13,3	29,1
40–49 år	10 121	26,8	14,0	28,4	16,6	14,2	30,8
50–59 år	5 235	27,5	14,8	26,7	18,7	12,3	31,0
60–69 år	2 417	31,2	14,2	33,7	17,5	3,4	20,9
> 70 år	3 500	38,6	15,8	37,9	7,5	0,1	7,6
<i>Alle</i>	<i>35 111</i>	<i>29,2</i>	<i>13,9</i>	<i>29,9</i>	<i>15,7</i>	<i>11,4</i>	<i>27,1</i>

2) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 93 000 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 93 000 og 361 420 kr, slik at maksimalt fradrag i 2023 blir 195 000 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kunne for 2023 gi opp til 42 900 kr i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7-14 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepengene fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 33,2 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 361 420 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2023, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2023.

Tabell 7-14 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2023

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 93 000	93 001– 194 999	195 000 – 361 420	361 420 og mer
Viken	5 733	29,1	15	14,5	11,6	29,8
Innlandet	6 377	26,3	13,7	12,5	10,9	36,7
Vestfold og Telem.	2 318	33,3	17,6	12,9	10,9	25,3
Agder	1 726	37,1	17,4	11,9	8,7	24,9
Rogaland	3 718	18,0	12,2	12,9	11,9	44,9
Vestland	5 501	33,2	20,1	13,0	11,1	22,7
Møre og Romsdal	2 150	31,6	17,1	11,7	9,3	30,3
Trøndelag	4 991	23,7	13,2	12,6	11,3	39,3
Nordland	1 629	20,6	14,3	12,3	11,2	41,6
Troms og Finnmark	968	24,3	13,0	10,0	12,9	39,8
<i>Hele landet</i>		27,6	15,3	12,8	11,1	33,2
Antall	35 111	9 682	5 380	4 500	3 886	11 663

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 7-15 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum kr 361 420) øker med økende bruksstørrelse over 100 dekar.

Tabell 7-15 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2023

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 93 000	93 001– 194 999	195 000– 361 420	361 420 og over
< 5	1 309	35,4	14,8	9,4	7,6	32,8
5– 49	3 873	56,4	21,6	9,2	5,6	7,2
50– 99	5 737	47,8	26,3	11,5	6,3	8,1
100–199	8 640	29,6	20,9	18,7	13,0	17,9
200–299	5 432	16,7	11,2	16,3	17,1	38,7
300–499	5 474	9,8	5,6	10,8	14,7	59,2
> 500	4 646	6,4	2,5	5,8	7,7	77,6
<i>Alle</i>	<i>35 111</i>	<i>27,6</i>	<i>15,3</i>	<i>12,8</i>	<i>11,1</i>	<i>33,2</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

7.2.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert 3 arbeidsskadedødsfall i landbruket i 2024. Tilsvarende tall for de tre foregående årene er 2 i 2023, 6 i 2022 og 5 i 2021. De siste årene har det vært færre dødsulykker sammenlignet med perioden 2013-2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år. I 2023 var det ett dødsfall i jordbruket og ett i skogbruket. Forrige gang det ble registrert arbeidsskadedødsfall i næringen skogbruk, var i 2014.

Norsk Landbruksrådgiving HMS har siden 2014 gitt helsefremmende tilbud til alle i landbruket. Målsettingen er å bidra til færre ulykker og yrkeslidelser i landbruket.

NLR HMS tilbyr kompetansegivende kurs til hele næringa uavhengig av medlemskap. Kurset «HMS i landbruket» er utpekt som hovedsatsning for hele næringa gjennom «Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk». Kurset er skreddersydd til kravet i Arbeidsmiljølovens § 3-5 hvor ansvarlig leder for enhver virksomhet pålegges å ta dokumentert HMS-opplæring.

NLR tilbyr HMS-rådgiving til bønder over hele landet i form av rutinemessige HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjeneste, kursing og andre faglige tilbud som gjør hverdagen tryggere. Når bønder møter kriser, eller ved ulykker tilbyr de også krisehåndtering.

Det er ønske om å etablere «Bondens nettverk» i landets kommuner, dette er en systematisk arbeidsmetode for å forebygge psykisk uhelse i landbruket. Bondens nettverk er en sammensatt gruppe som kan kontaktes av bonden selv eller andre som er bekymret for bondens situasjon og helse. Nettverket består av ulike aktører som har tilknytning til landbruket der Norsk Landbruksrådgiving HMS er en naturlig bidragsyter.

I 2024 ble det gjennomført 1743 HMS-besøk på gårdsbruk. I 2024 hadde de 183 saker der en bonde hadde behov for hjelp i en krisesituasjon, mot 175 i 2023. I 54 prosent av sakene (98 saker) har helsepersonell fra samarbeidende BHT, vært viktige bidragsytere. De andre 46 prosent av sakene (85 saker) ble hjelpen gitt av dyktige HMS rådgivere og andre rådgivere i NLR. Ofte er økonomi og hardt arbeidspress en fremtredende faktorer når ting blir tungt og vanskelig for bonden og familien.

Fra 1.7.23 gikk prosjektet HMS i reindriften over til å bli en permanent ordning med fast bevilgning over reindriftsavtalen. Det er blant annet gjennomført førstehjelpskurs, webinarer, ATV-kurs, og generell HMS rådgiving til reindriftsutøvere i 2024. Bedriftshelsetjenestens personell er godt skodd for å ta imot reindriftsutøvere fra hele landet. Helseundersøkelsen er utarbeidet av HMS-rådgiverne i samarbeid med en ressursgruppe med representanter fra bedriftshelsetjenestene. Invitasjoner til helseundersøkelser blir sendt ut via Landbruksdirektoratet mars 2025.

I samarbeid med Overvinne tilbyr HMS-tjenesten fortsatt app med digitale selvhjelpsverktøy til alle i reindriften. Tilbudet er etter hvert utvidet med tre kostnadsfrie konsultasjoner hos psykolog. Overvinne har knyttet til en nordsamisktalende psykolog til den digitale klinikken.

Kursing innenfor HMS-området er en stor og økende del av aktiviteten i HMS-avdelingen. Tabell 7-16 viser for 2020 - 2024 antall deltakere på kurs og sikkerhetsdager på naturbruksskoler. Kontroll av slökkemidler (brannsløkningsapparat) er forholdsvis nytt fra NLR HMS, 27 godkjente kontrollører har i år kontrollert 8 300 apparat. I løpet av tre år er det kontrollert over 21 000 apparat.

Tabell 7-16 Kurs og kursdeltakere Norsk Landbruksrådgivning HMS

	2020	2021	2022	2023	2024
	Deltakere	Deltakere	Deltakere	Deltakere	Deltakere
HMS-kurs	632	544	517	561	381
Varme arbeider, brann og HMS	940	1 139	2 380	2 291	1293
Maskinfører	-	-	159	117	149
Inn på tunet	-	-	90	66	54
Førstehjelp	-	-	41	125	228
Gnager-kurs	764	768	412	363	117
Plantevern, HMS-del	901	1 156	991	1 029	834
Sum	3 237	3 607	4 590	4 552	3056
Sikkerhetsdager på naturbruksskoler	499	505	880	680	568

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning HMS

Stiftelsen Norsk Mat gjennomførte i 2018/2019 en undersøkelse om skader og ulykker i landbruket, og undersøkelsen ble gjentatt i 2022. Totalt 9 170 gårdbrukere svarte på undersøkelsen i 2022. I tabell 7-17 gjengis et sammendrag av spørsmålene, og svarene som prosentvis hadde størst svarandel. Noen av spørsmålene hadde flere svaralternativer.

Tabell 7-17 Sentrale spørsmål i Matmerk / Stiftelsen Norsk Mat sin undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2018/2019 og 2022

Spørsmål	Svarandel	
	2018/2019	2022
Hvem ble skadet?		
Eier	60,6	73,6
Familiemedlem	15,5	15,8
Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?		
26 – 40	23,7	18,9
41 – 55	39,1	41,0
56 -70	23,7	29,0
Er den skadde?		
Mann	79,1	79,0
Kvinne	20,9	20,9
Hva forårsaket ulykken?		
Husdyr	29,5	31,6
Maskiner, ATV eller traktor	20,7	19,2
Hva mener du var årsaken?		
Uheldig eller feil arbeidsstilling	21,7	21,2
"Skulle bare"		22,6
Uoppmerksomhet	38,4	37,9
Hva slags skade oppsto?		
Bruddskade	31,9	25,8
Sårskade	28,4	27,5
Har ulykken ført til varige mén?		
Ja	18,5	16,5
Nei	81,5	61,8

Kilde: Matmerk / Stiftelsen Norsk Mat. Undersøkelse om skader og ulykker i landbruket 2018/2019 og 2022

I utvalget på 9 170 bønder i undersøkelsen i 2022, er det 90 bønder som svarer at ulykken siste år har ført til varige men, der 73,6 prosent har rammet bonden selv.

Hos mange bønder er det tydelig at dårlig økonomi gir store frustrasjoner og uhelse. Det er krevende i seg selv, og forsterkes av at dårlig økonomi kan svekke god drift.

Undersøkelsen anbefaler at landbruket i videre arbeid, arbeider med å redusere ulykker og brann, og setter i fokus hvordan man kan bedre betingelsene som bonden arbeider under. Det vil si arbeidsforholdene på gården og rammebetingelsene utenfor gården. Videre er det viktig å se på individuelle forhold ved bonden som vil gjøre bonden i bedre stand til å bedre sitt eget arbeidsmiljø og redusere sjansen for å gjøre feil på grunn av stress og uoppmerksomhet.

Undersøkelsen viser også at mange bønder opplever kontakten med NAV som krevende, og at velferdsordningene NAV kan tilby ikke møter de behovene de har som gårdbrukere.

Det er mange bønder som gir uttrykk for at flere burde få tilgang til bedriftshelsetjeneste etter modellen til det tilbudet som gis kunder hos NLR HMS.

7.2.3 Velferd og avløsning

Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre⁵⁰. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I henhold til avløserlagenes rapportering for 2023, var det 10 kommuner som var uten landbruksvikartilbud dette året, og det var samme antall som i 2022. Dette gjelder de områdene som Statsforvalteren har avtalt med avløserlagene at de skal tilby landbruksvikar i.

Det kan finnes andre kommuner der man ikke har avtale om landbruksvikardekning, men disse har ikke Landbruksdirektoratet oversikt over. Satsen for tilskuddet var 294 400 kroner per landbruksvikarårsverk. Landbruksdirektoratet fordelte i 2023 tilskudd for 240 årsverk mellom fylkene. Statsforvalteren har igjen fordelt disse videre til de ulike avløserlagene. Tabell 7-18 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7-18 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2010	2020	2022	2023
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	400	381	347	347
Jordbruksbedrifter	5 655	2 663	1 757	1 999	1 774
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	68	71	71
Kommuner	36				
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning ¹⁾	17	47	85	109	121
Betaling for annen avløsning	8	18			
Finansiering i alt	97	115	153	180	192

1) Fra og med 2018 har ikke Landbruksdirektoratet separate tall for sykdomsavløsning og annen avløsning utført av landbruksvikaren, kun summen av dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

I Norsk Mat sin undersøkelse om skader og ulykker i landbruket (2022) var det mange bønder (antall bønder = 1 375) som utdypet tema om helsehjelp til bønder. Det ble identifisert seks hovedtema. Disse var dårlig økonomi, tettere og bedre kontakt med

⁵⁰ Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sykdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

helsevesen eller personer med helsekompetanse, ensomhet, anerkjennelse, avløserordning og velferdsordninger via NAV.

Undersøkelsen viser at mange bønder opplever det som krevende å få avløser når det er behov. Det ser delvis ut til å skyldes ingen eller liten tilgang til avløsere der man bor. I tillegg ser det ut til å være et kostnadsspørsmål. Noen bønder oppgir at de ikke har økonomi til å benytte avløser ved sykdom eller når de skal til lege/behandling på sykehus.

7.3 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7-19 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2023 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7-19 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2023

	2022- 2023 ¹⁾	2023- 2024	2014- 2019	Gj.sn. per år 14-19 ¹⁾	2019- 2024	Gj.sn. per år 19-24 ¹⁾	Årslønn 2024
Industriarbeidere	5,1	5,7	13,7	2,6	20,6	3,8	606 600
Sum industrien	4,8	5,2	13,1	2,5	20,8	3,9	767 500
Off. forvaltning ²⁾	5,8	5,4	15,2	2,9	21,5	4,0	688 400
Statsansatte ³⁾	6,4	5,4	14,8	2,8	22,4	4,1	750 500
Kommuneansatte ⁴⁾	5,6	5,4	15,6	2,9	20,4	3,8	644 700
Varehandel ⁵⁾	3,9 ⁶⁾	5,1 ⁶⁾	15,5	2,9	22,8	4,2	661 800
<i>Alle grupper³⁾</i>	5,3	5,2	14,9	2,8	21,5	4,0	704 700

1) Geometrisk gjennomsnitt

2) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

3) Statsansatte er ansatte i det statlige tariffområdet. Dvs. eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

4) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

5) Tallene gjelder heltidsansatte

6) Reduserte bonusutbetalinger trakk lønnsveksten ned med 1,1 prosentpoeng i 2023. Økte bonusutbetalinger og økte uregelmessige tillegg trakk lønnsveksten opp hhv 0,2 prosentpoeng og 0,1 prosentpoeng i 2024, mens endret sammensetning fra engroshandel til detaljhandel trekker ned med 0,1 prosentpoeng.

Kilde: Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2025, rapport fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene, 28.3.2025.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødning/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2020 til 2024 har kraftfôrkostnaden økt med 23 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødning og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 28 prosent fra 2020 til 2024.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2010	2020	2023	2024*
Kraftfôr	5 584	4 535	5 829	7 925	9 963	9 778
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 143	1 948	3 714	2 572
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 726	5 906	10 299	14 491	18 179	18 736
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	13 248	12 450	17 271	24 364	31 856	31 086

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 2000=100

	2000	2005	2010	2015	2020	2023	2024*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	102,0	109,6	119,0	122,1	119,3	120,1
Prisindeks	100	104,0	127,8	145,3	155,9	200,6	195,5
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	96,0	75,0	89,7	96,3	87,2	80,7
Prisindeks	100	122,6	159,5	211,0	211,8	445,7	333,7
Sum ikke-varige prod. midler¹⁾							
Volumindeks	100	100,2	99,2	107,9	109,1	103,8	102,5
Prisindeks	100	116,1	142,3	161,6	182,5	249,6	245,7

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1999	2010	2020	2023	2024*
Bygninger:						
Løpende priser	1 467	1 749	4 513	5 459	5 304	5 536
Faste 2023-priser	6 910	4 411	7 422	6 739	5 304	5 336
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 241	2 335	2 297	2 280	2 359	2 179
Faste 2023-priser	10 298	6 201	4 548	2 949	2 359	2 050
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 987	2 596	1 925	1 735	1 523
Løpende priser	1 052	904	1 081	1 524	1 840	1 760
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser		43	411	792	1 324	1 451
Faste 2023-priser		76	578	915	1 324	1 408

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer. Tallene viser investering per jordbruksbedrift som har investert.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2021	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	14	989
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	11	545
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	18	1 686
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	17	760
Sau	10	191	10	300	11	299	10	389
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	19	1 330
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	14	1 100

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1999	2010	2015	2020	2023	2024
Bygninger	1 129	1 927	2 462	3 138	3 511	3 607
Maskiner og redskaper	1 868	1 968	2 016	2 084	2 166	2 161
Sum kapitalslit	3 266	4 187	4 759	5 525	5 991	6 087

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 2000=100

	2000	2005	2010	2015	2020	2023	2024*
Bygninger							
Volumindeks	100	100,5	111,2	116,9	121,9	117,8	116,2
Prisindeks	100	116,9	151,6	184,3	225,2	260,7	271,6
Maskiner og redskaper							
Volumindeks	100	88,4	81,2	72,0	62,6	56,2	53,4
Prisindeks	100	111,8	129,3	149,3	177,5	205,7	216,0
Sum kapitalslit							
Volumindeks	100	92,6	92,1	88,4	85,2	80,0	77,8
Prisindeks	100	113,7	138,3	163,8	197,2	228,0	238,0

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Grunnlaget er en jordleieundersøkelse som hvert år blir sendt til kommunene. Svarprosenten er i 2024 på 89 prosent, en økning på 7 prosentpoeng fra 2023. Landbruksdirektoratet har forsøkt å minimere «hull» i datagrunnlaget, altså kommuner som svarte i fjor, men ikke i år. Det er imidlertid noen tilfeller av det motsatte, nemlig kommuner som ikke har svart tidligere, men som har gjort det dette året. Dette gir et rikere datagrunnlag og riktigere resultater både på nasjonalt og regionalt nivå, men kan også forårsake endringer som ikke nødvendigvis skyldes at betalingsviljen er endret. Generelt øker faren for at fraværet eller tilstedeværelsen av en kommune påvirker resultatet jo mer leid jordbruksareal kommunen har. Det antas at for en del kommuner har endringene i kommunestruktur medført utfordringer i arbeidet med å kartlegge leiepriser i kommunene, og resultater fra undersøkelsen må tolkes i lys av endringer i kommune- og fylkesstrukturene. Landbrukskontorene i flere av de nye, sammenslåtte kommunene trenger fortsatt tid til å skaffe et godt tallgrunnlag for å kunne beregne riktige gjennomsnittspriser.

Som tidligere år viser resultatet av årets jordleieundersøkelse at det er ulik utvikling i prisene for leie av jord til de ulike produksjonene. Om en ser på undersøkelsene bakover er det også en del svingninger i prisene for de ulike produksjonene fra år til år.

I 2022 gikk de registrerte prisene på grønnsaksjord kraftig ned, blant annet som følge av endringer i datagrunnlaget. Også den store nedgangen i pris for potetdyrking i 2021 hadde sammenheng med datagrunnlaget. Etter dette har prisene vært mer stabile, men har økt noe det siste året. Det samme gjelder priser på jord til innmarksbeite. Prisene på grønnsaksjord er også stabile etter endringen i 2022, men svakt synkende.

Landbruksdirektoratet definerer skillet mellom god og dårlig jord på følgende måte: «*Med «dårlig» jord mener vi jord som er dårlig grøftet eller i dårlig hevd. Det kan også være bratt jord eller jord som er dårlig arrondert, vanskelig tilgjengelig eller har lite nyttig inndeling*».

Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med 846 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon med 662 kroner per dekar. For jord til korn- og grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning hhv. 402 og 271 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt enkelte områder på Østlandet og i Trøndelag. I enkelte deler av Agder/Telemark er det også høye priser for utleie av jord til grønnsaker/bær og potetproduksjon.

Tabell 8.7 og tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelverdien i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) er mest vanlig ved leie av grasareal og innmarksbeite, og det forekommer oftest i Nord-Norge, på Vestlandet og i Telemark/Agder.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2024. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0–450 (311)	0–850 (424)	0–1250 (850)	0–1000 (696)	0–233 (82)
Vestf./Telem./Agd	0–450 (267)	0–650 (386)	0–1500 (758)	0–1500 (743)	0–250 (71)
Rogaland	50–750 (484)	475–750 (614)	300–2200 (1268)	300–1033 (673)	0–400 (185)
Vestlandet	0–500 (181)	0–300 (138)	0–1100 (447)	0–1000 (533)	0–150 (22)
Trøndelag	0–319 (235)	150–400 (331)	300–1750 (941)	300–1200 (650)	0–210 (60)
Nord-Norge	0–500 (91)	-	0–500 (189)	0–350 (160)	0–250 (21)
Landet	0–750 (271)	0–850 (402)	0–2200 (846)	0–1500 (662)	0–400 (72)

Kilde: Landbruksdirektoratet

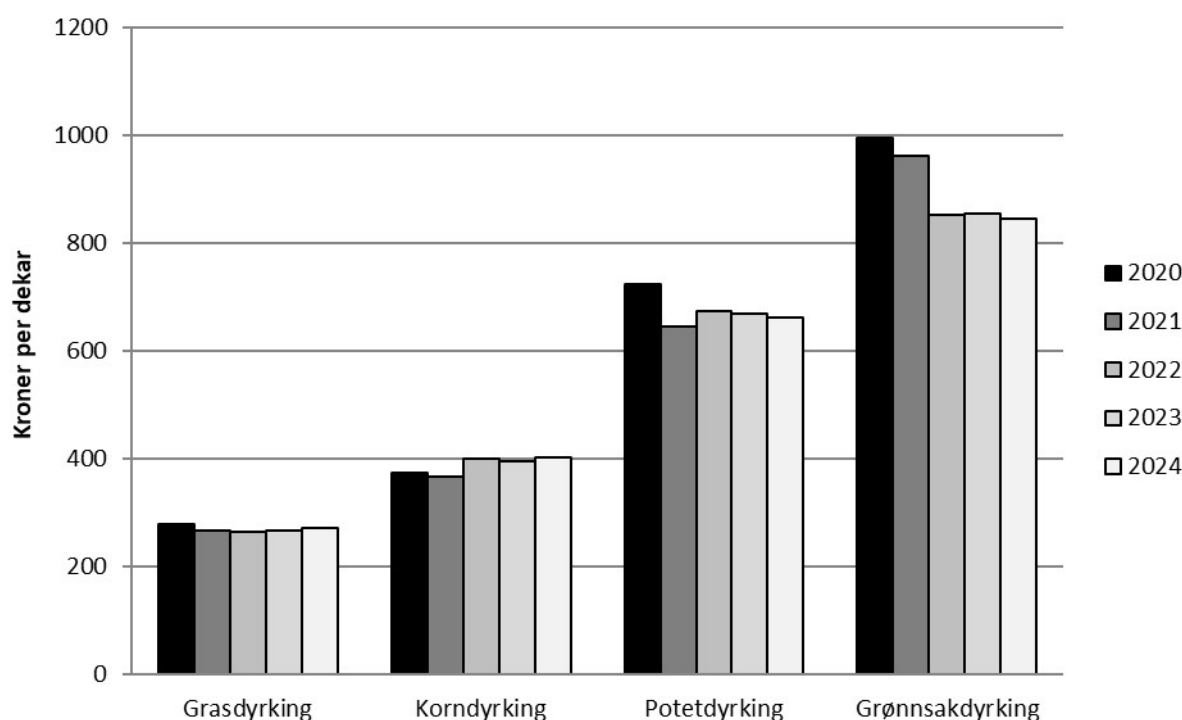
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord, så det er ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2024. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–300 (150)	0–350 (248)
Vestfold og Telem./Agder	0–300 (109)	0–350 (181)
Rogaland	0–500 (303)	350–500 (456)
Vestlandet	0–200 (63)	0–170 (70)
Trøndelag	0–200 (106)	0–250 (191)
Nord-Norge	0–500 (52)	-
Landet	0–500	0–500

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.1 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2020 til 2024, basert på middelverdiene for god jord. Prisene fra kommunene er vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8-1 Jordleiepriser 2020–2024, basert på middelveiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Et fall i indeks fra 2000-2002 skyldes i hovedsak stor økning i antallet undersøkte kommuner, og det gav sikrere tall totalt sett. Det var også minkende interesse for jordleie, og dermed lavere priser disse årene. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2024. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2010	2020	2022	2023	2024
Grasdyrking	81	86	92	130	124	124	127
Korndyrking	96	105	112	142	153	151	153
Grønnsakdyrking	85	99	103	173	149	149	148
Potetdyrking	91	105	112	182	169	164	166
Kulturbeite	92	96	79	96	100	89	94

Kilde: Landbruksdirektoratet

I Driftsgranskinger for jord og skogbruk registreres faktisk betalt jordleie på den enkelte jordbruksbedrift. Granskingen omfatter i underkant av 1000 bruk hvert år. Tabell 8.10 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike regioner. Det blir betalt mest på Jæren og minst i Nord-Norge. Andelen leiejord er minst på Jæren og størst i Nord-Norge.

Tabell 8.10 Jordleie, kroner per dekar i ulike regioner. Faste 2023-kroner

	2000	2005	2010	2015	2020	2022	2023
Landet	217	233	214	220	196	189	198
Østlandet flatbygder	392	440	414	368	351	339	313
Østlandet andre bygder	207	171	176	167	187	179	175
Rogaland/Agder Jæren	413	463	523	525	367	360	378
Rogaland/Agder andre bygder	115	208	163	174	141	140	161
Vestlandet	101	87	100	99	93	102	86
Trøndelag flatbygder	271	222	250	298	268	242	237
Trøndelag andre bygder	156	128	127	127	135	118	119
Nord-Norge	36	21	38	36	44	44	47

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

Tabell 8.11 viser gjennomsnittlig betalt jordleie i ulike driftsformer. Av de driftsformene som er representert her er det i kornproduksjonen det blir betalt mest for leiejord, og det blir betalt minst i saueholdet. Brukene med ammeku har høyest andel leiejord i nesten alle de siste ti årene, mens korn har lavest.

Tabell 8.11 Jordleie, kroner per dekar i ulike driftsformer. Faste 2023-kroner

	2005	2010	2015	2020	2022	2023
Landet	233	214	220	196	189	198
Melkeproduksjon	148	169	151	138	131	127
Kornproduksjon	382	383	350	336	328	326
Sauehold	67	66	93	94	86	82
Ammeku	154	150	191	143	114	128

Kilde: Driftsgranskingene, NIBIO

8.4 Tap på utlån i landbruket

Tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2020	2023	2024
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 313	3 494	3 006
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	0,1	0,7	0,0
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,00	0,02	0,0
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	15 071	16 616	17 431
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	0,6	0,0	13,9
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,00	0,08
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,00	0,00	0,07

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. De oppgir et tap i 2024 på kr 0. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2024 på totalt 1,9 mill. kr, og 0 kr i tap. Tapet er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2024 var bankens utlånsvolum til landbrukskunder 17 431 mill. kr. Konstaterte tap for 2024 var 13,9 mill. kr. Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,07 prosent i 2024 både for rentebærende lån og inkludert BU-lån.

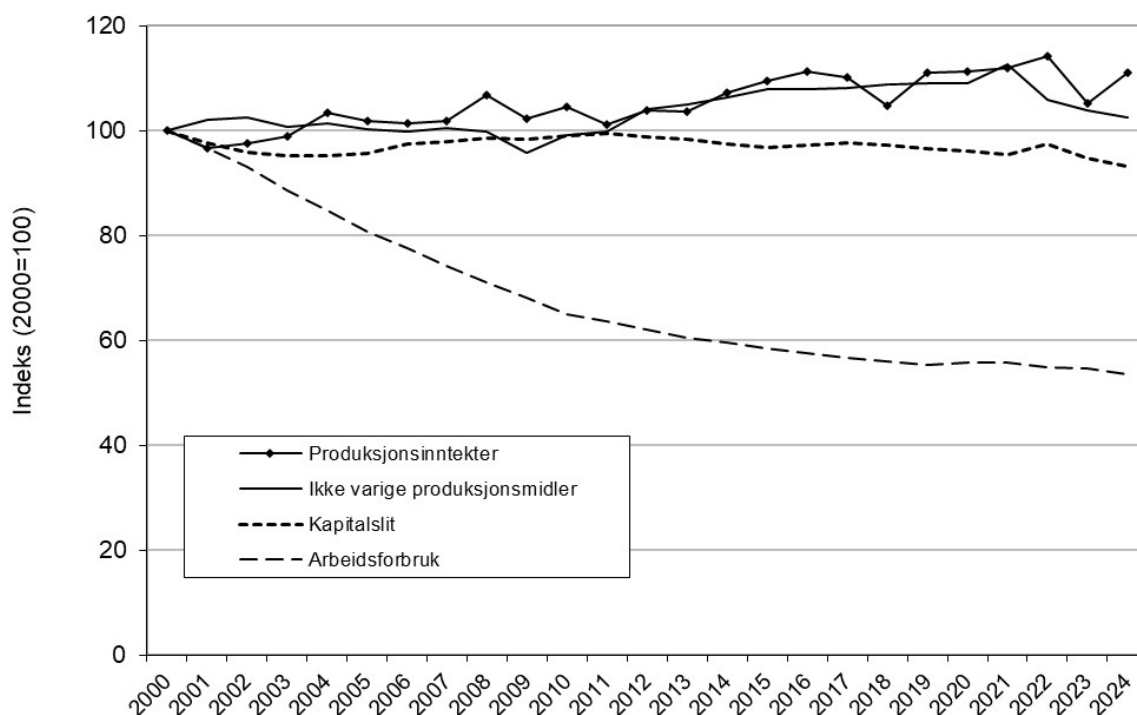
Konsernet Landkreditt hadde i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS fram til og med 2017. Selskapet ble solgt i 2018.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.5 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I figur 8.2 er volumindeksene for ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Nedgangen i indeks for produksjonsinntekter i 2018 skyldes tørkesommeren dette året, hvor kornavlingen ble nær halvert i forhold til 2017. Det var også en nedgang for andre planteprodukter.

Figur 8-2 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

For tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at matvareprisene totalt økte med 33,9 prosentpoeng fra 2015 til 2024, mens konsumprisindeksen økte med 33,6 prosentpoeng i samme periode.

Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest, fra hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppene «oljer og fett» og «fisk og sjømat» hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2024, med hhv. 66,6 og 63,4 prosentpoeng økning. Fisk og sjømat stiger mye mer enn jordbruksvarer, det kan skyldes at fisk og sjømat omsettes til internasjonale priser og påvirkes av kronekurs. Prisen på mineralvann, leskedrikker og juice økte bare med 15,8 prosentpoeng i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2023	2024
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	129,1	135,5
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	131,0	136,3
Fisk og sjømat	70,9	77,9	85,6	100,0	151,2	163,4
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	121,8	128,9
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	157,0	166,6
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	131,1	135,9
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	132,4	139,1
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	109,6	116,5
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	125,4	131,7
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	129,2	130,9
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	108,2	115,8
Matvarer	79,8	83,8	94,2	100,0	127,3	133,9
Alkoholfrie drikkevarer	63,0	65,8	80,5	100,0	113,9	120,1
<i>Prosentvis endring fra forrige år, matvarer</i>		1,5	-0,1	2,6	10,0	5,2
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	129,6	133,6
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	5,5	3,1
Andel av konsum, matvarer¹⁾	12,5	10,4	10,4	11,2	10,4	10,7

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av matvarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2023 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. Matvareundersøkelsen er delt opp i 6 separate undersøkelser, der to blir utført hvert år. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 30 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27, en nedgang fra 46 prosent i 2022. Av tabellen ser vi at Norge har det høyeste prisnivået på frukt, grønnsaker og potet, alkoholfrie drikkevarer og tobakk, Danmark er høyest på fisk, matoljer og -fett, og

andre matvarer, og Island er høyest på brød, kjøtt og melk, ost og egg. Polen har billigere mat enn EU-27 på alle varer. Gjennomsnittet for EU ble endret fra EU28 til EU27 i 2019, grunnet Brexit. Tilsvarende tall fra tidligere år er derfor ikke direkte sammenlignbare.

Andelen til mat og drikke av husholdningenes konsum er størst i Polen, med 18,8 prosent. Tyskland har lavest andel, med 10,8 prosent. Tallene er litt ulike i forhold til tabell 9.1 pga. at andre faktorer inngår i beregningsgrunnlaget.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2023. EU27=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	128,4	112,1	119,0	111,6	144,5	107,4	71,7
Brød og kornprodukter	125,9	117,0	144,9	122,6	152,5	106,4	72,5
Kjøtt	136,8	111,7	94,4	109,1	169,5	119,9	64,1
Fisk	100,7	120,2	122,8	120,2	113,2	120,3	87,5
Melk, ost og egg	126,8	104,9	123,7	108,9	167,3	102,1	74,6
Matoljer og – fett	111,2	112,7	123,6	102,6	113,3	102,6	85,8
Frukt, grønnsaker og potet	133,1	116,8	109,7	115,0	126,2	111,0	71,9
Andre matvarer	135,8	114,2	151,6	110,9	144,2	94,2	76,9
Alkoholfrie drikkevarer	141,9	129,7	138,2	136,3	134,8	99,1	89,6
Alkoholholdige drikkevarer	232,8	151,6	144,9	213,2	297,1	86,7	91,5
Tobakk	214,6	113,3	134,6	151,9	186,0	111,5	59,2
Mat og alkoholfrie drikkevarer	129,6	113,7	120,8	113,7	142,7	106,3	73,3
Konsum i husholdningene ¹⁾	124,2	114,3	145,1	124,4	157,5	108,5	67,4
Mat og drikke i prosent av konsum i husholdningene	11,1	12,9	12,7	12,4	13,4	10,8	18,8

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat

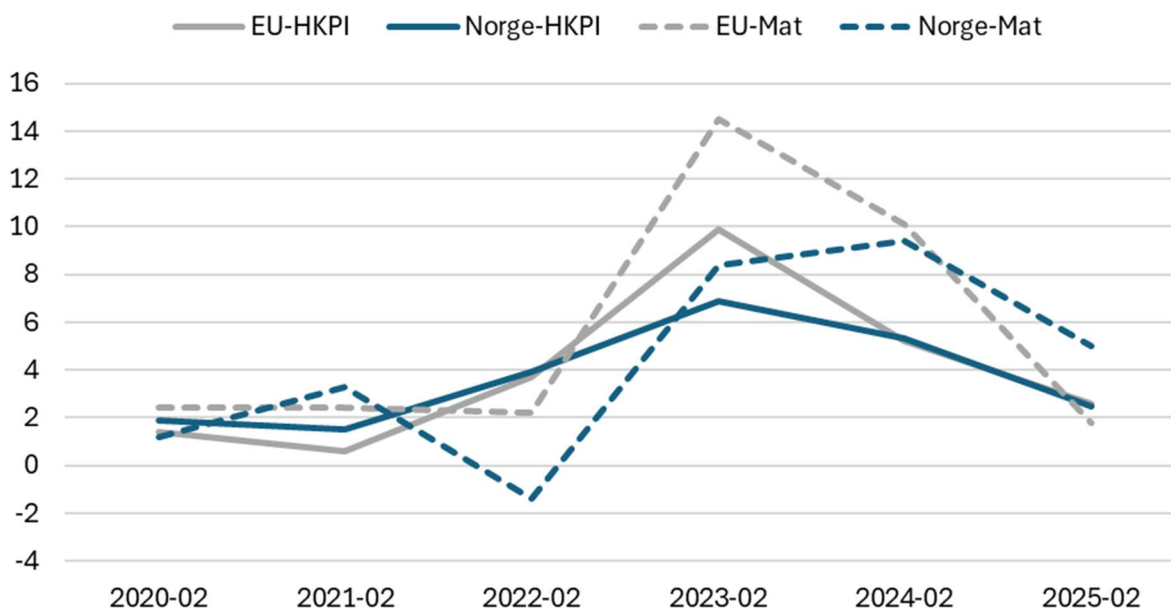
Tabell 9.3 nedenfor viser prisendringen for matvarer fra februar 2024 til februar 2025 i utvalgte land, målt i den harmoniserte konsumprisindeksen, HKPI. HKPI brukes først og fremst for å sammenligne prisveksten mellom land i Europa, samt at HKPI inngår i ulike europeiske aggregater. HKPI skal dekke kjøp av varer og tjenester fra alle typer private husholdninger (inkludert turister) innenfor det økonomiske området til et land.

Tabell 9.3 Endring i prosent for matvarer fra februar 2024 til februar 2025 i utvalgte land

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Tyskland	Polen	EU-27
Harmonisert KPI	2,5	1,9	1,4	1,1	2,5	3,7	2,6
Matvarer	7,4	3,2	5,3	0,7	2,6	5,7	2,6
Brød og kornprodukter	6,5	-0,4	1,4	-0,8	1,1	5,6	1,7
Kjøtt	6,0	1,4	2,4	-0,1	0,1	5,0	2,2
Fisk og sjømat	8,5	-1,0	4,0	1,1	0,1	3,4	2,3
Melk, ost og egg	9,2	10,4	9,2	0,1	3,3	7,7	3,4
Matoljer og -fett	9,3	10,3	10,7	4,3	15,5	14,6	1,2
Frukt	-0,4	-4,4	4,6	0,0	3,7	6,2	3,1
Grønnsaker	5,9	1,6	5,3	1,2	4,1	5,9	3,0
Sukker	18,8	-9,8	-16,6	-14,6	-25,9	-32,6	-13,4

Kilde: Eurostat

Løpende gjennomsnittlig prisutvikling i Norge og EU er vist i figur 9.1. Prisene for mat steg mye fra 2022 til 2023 i EU, men har i 2025 en prisutvikling på nivå med perioden før 2023. I Norge har prisutviklingen for mat vært på et lavere nivå enn EU i perioden 2022 til 2024, men er i februar 2025 høyere enn EU. Den harmoniserte konsumprisindeksen for alle varer har en flatere kurve for Norge enn EU, men er lik i 2024 og 2025.

Figur 9-1 Harmonisert konsumprisindeks – alle varer og mat, løpende over 12 mnd

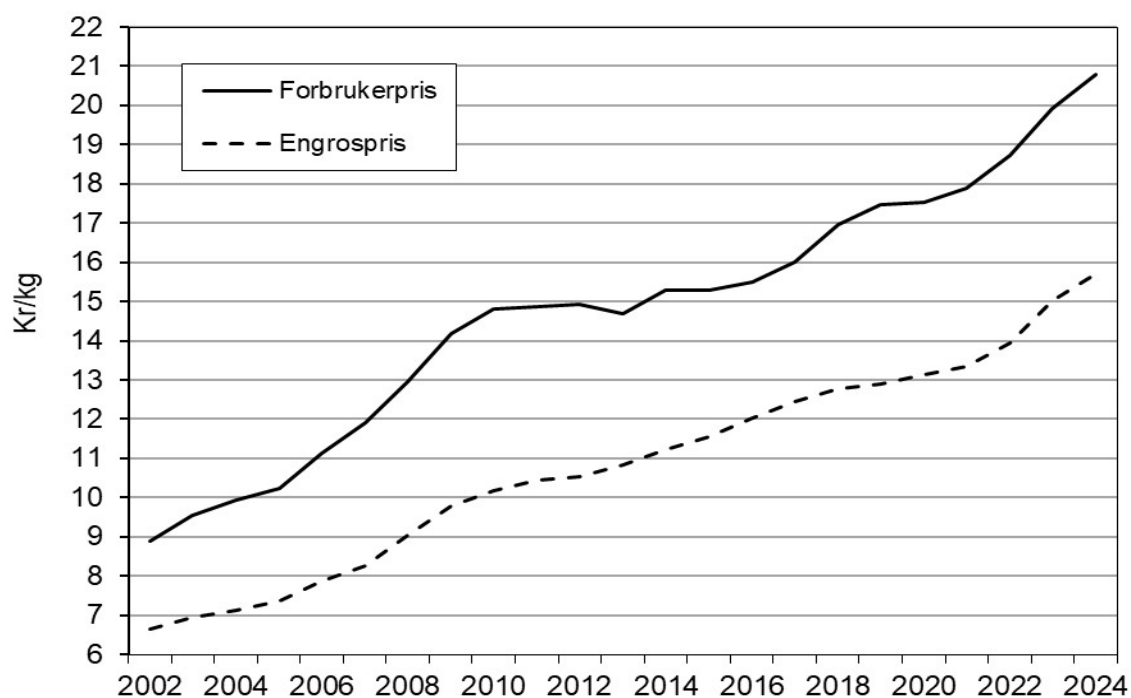
Kilde: Eurostat

9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2002 og 2012 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kapittel 9. Siden 1/1-2012 har merverdisatsen vært 15 prosent.

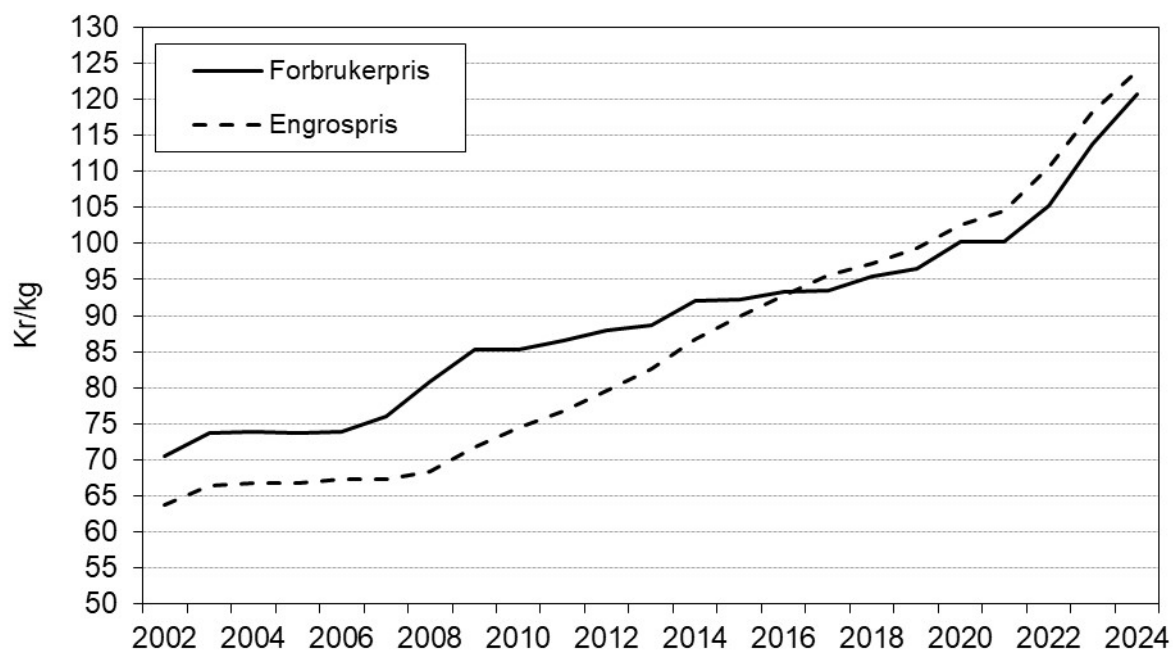
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 54 prosent fra 2010 til 2024, var økningen 66 prosent for Norge i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9-2 til Figur 9-5 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2024. Forbrukerprisen på lettmelk økte 4,4 prosent fra 2023 til 2024. Prisen på smør økte 7,3 prosent og ost ble 6,0 prosent dyrere. Forbrukerprisen på lettmelk ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for «fersk lettmelk». Indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referansevaren for smør er 1/2 kg meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Engrosprisene økte fra 2023 til 2024 for tre hovedgrupper av meierivarer, lettmelk med 4,7 prosent, Norge-ost med 4,8 prosent og smør med 6,0 prosent, mens engrosprisen på Gudbrandsdalsost falt 0,4 prosent.

Figur 9-2 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

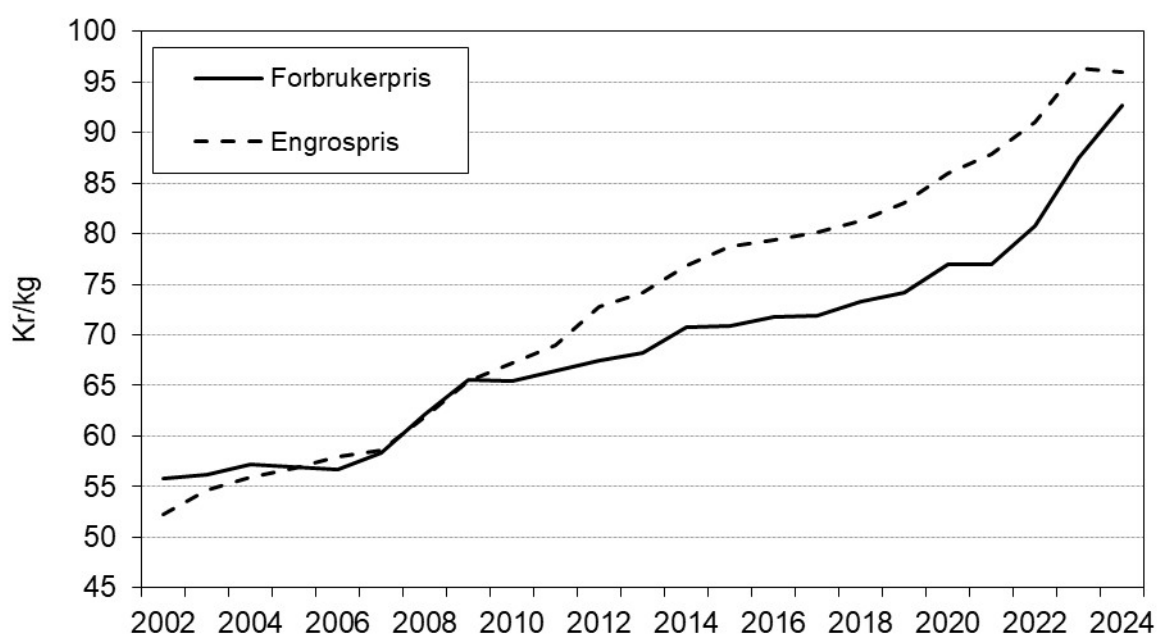
Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

Figur 9-3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

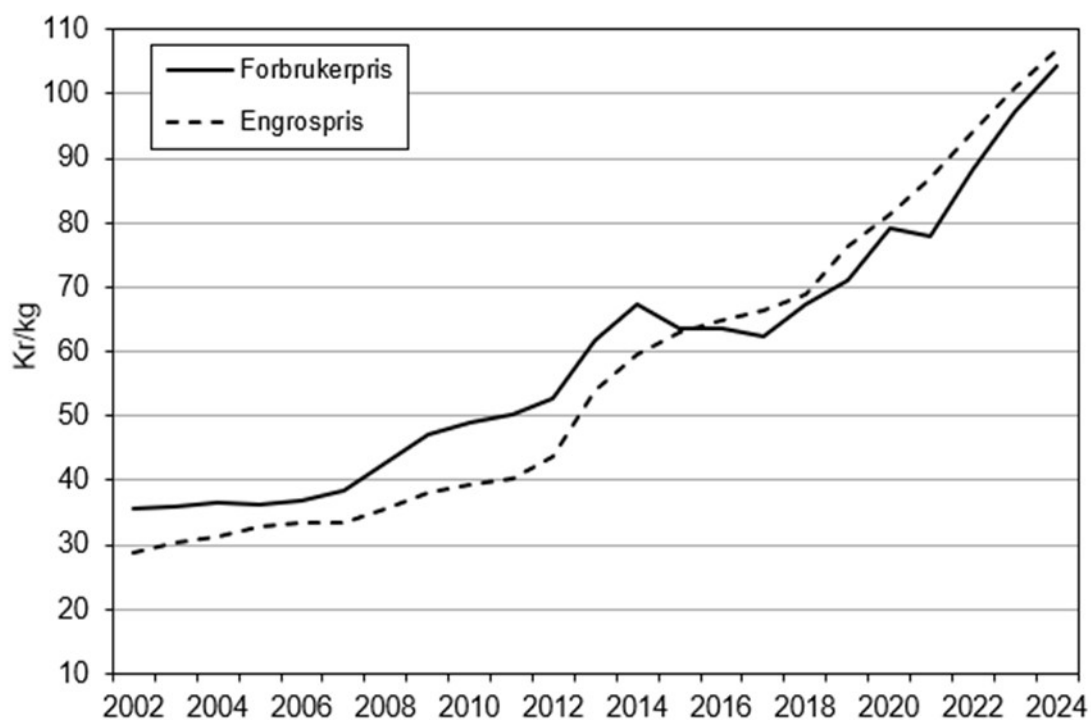
Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene. I gjennomsnitt for perioden 2018-2024 ligger forbrukerprisene på Norvegia rundt 3,5 prosent under engrosprisene. Selv om det er vanskelig å vite sikkert hva grunnen er, kan forklaringen være at rabatten ved salgskampanjer i butikk er noe høyere enn ved salg fra grossist. Marginene både i engros- og butikkleddet er konfidensielle og kan endres over tid.

Figur 9-4 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

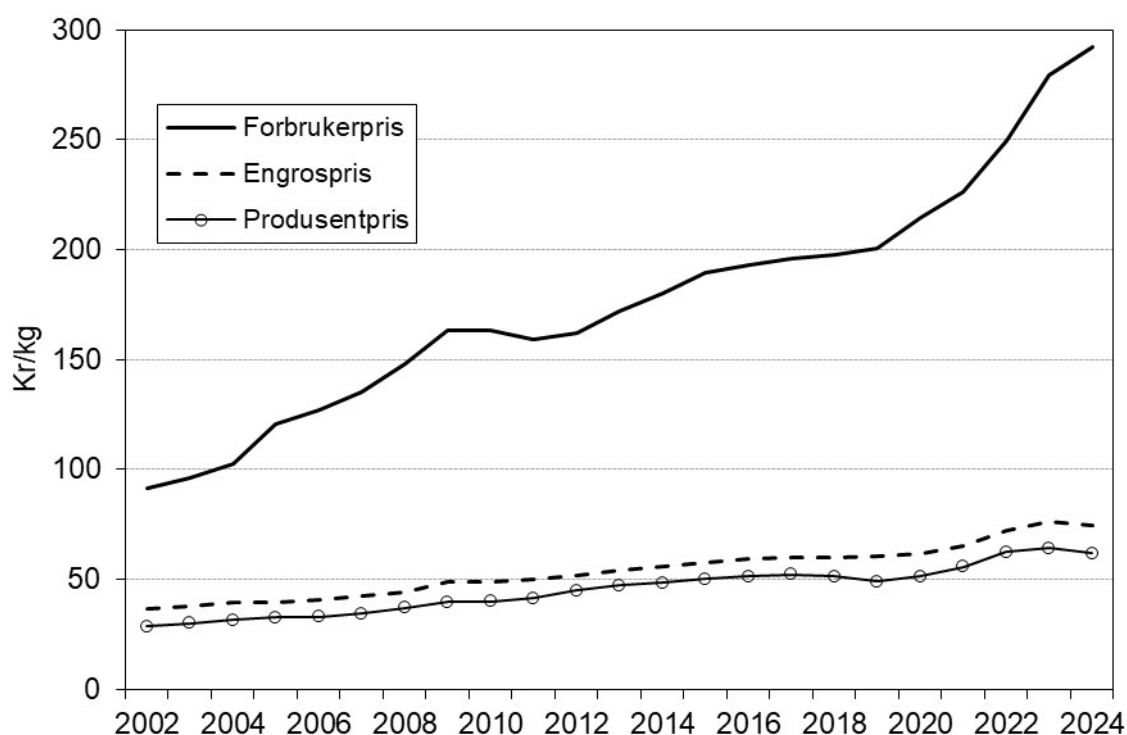
Figur 9-5 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.3 Storfekjøtt

Figur 9-6 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 4,6 prosent fra 2023 til 2024, engrosprisene var 2,9 prosent lavere og produsentprisene 3,8 prosent lavere enn året før.

For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 1,6 prosent fra 2023 til 2024, etter en økning på 9,2 prosent fra 2022 til 2023.

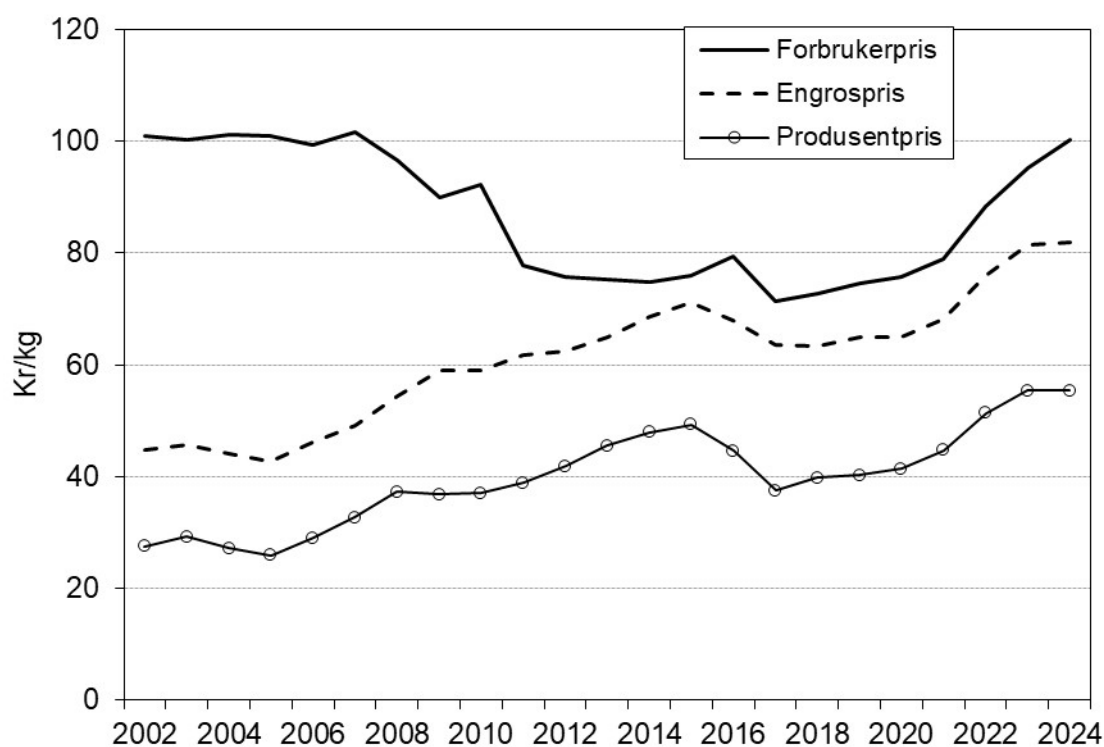

Figur 9-6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.4 Sau- og lammekjøtt

Figur 9-7 viser prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2023 til 2024 økte forbrukerprisene med 5,3 prosent, engrosprisene økte 0,5 prosent, mens produsentprisene falt 0,1 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene økt 8,8 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 38,7 og 49,4 prosent.

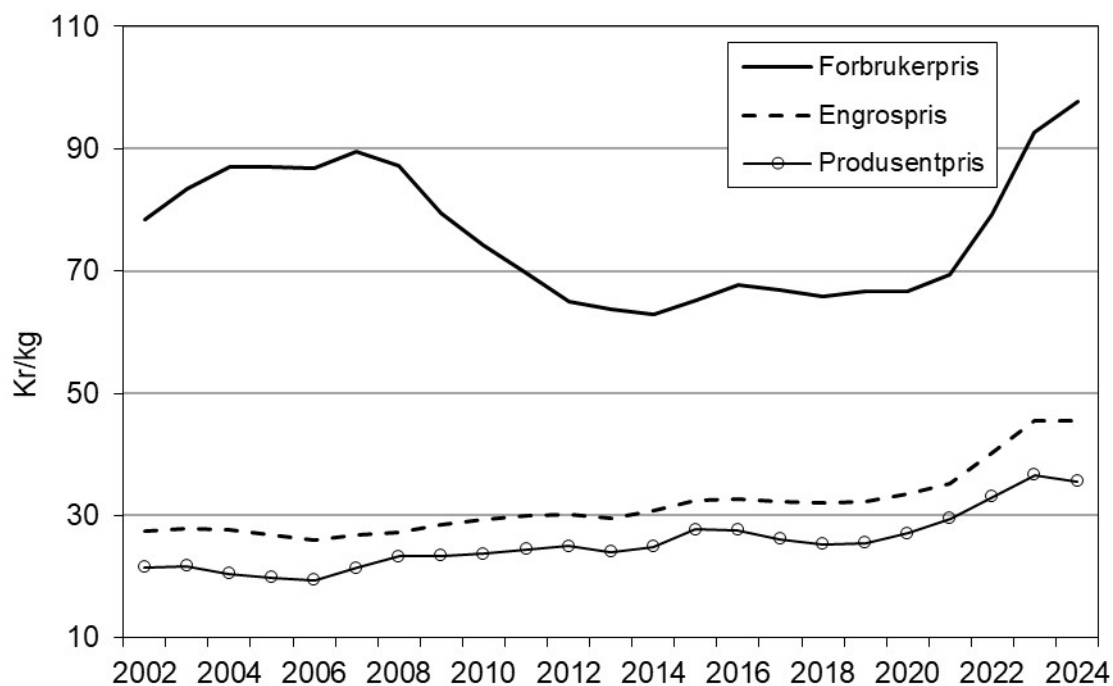

Figur 9-7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.5 Svinekjøtt

Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i Figur 9-8. Fra 2023 til 2024 økte forbrukerprisen med 5,6 prosent, mens både engros- og produsentprisen falt med henholdsvis 0,2 og 3,0 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

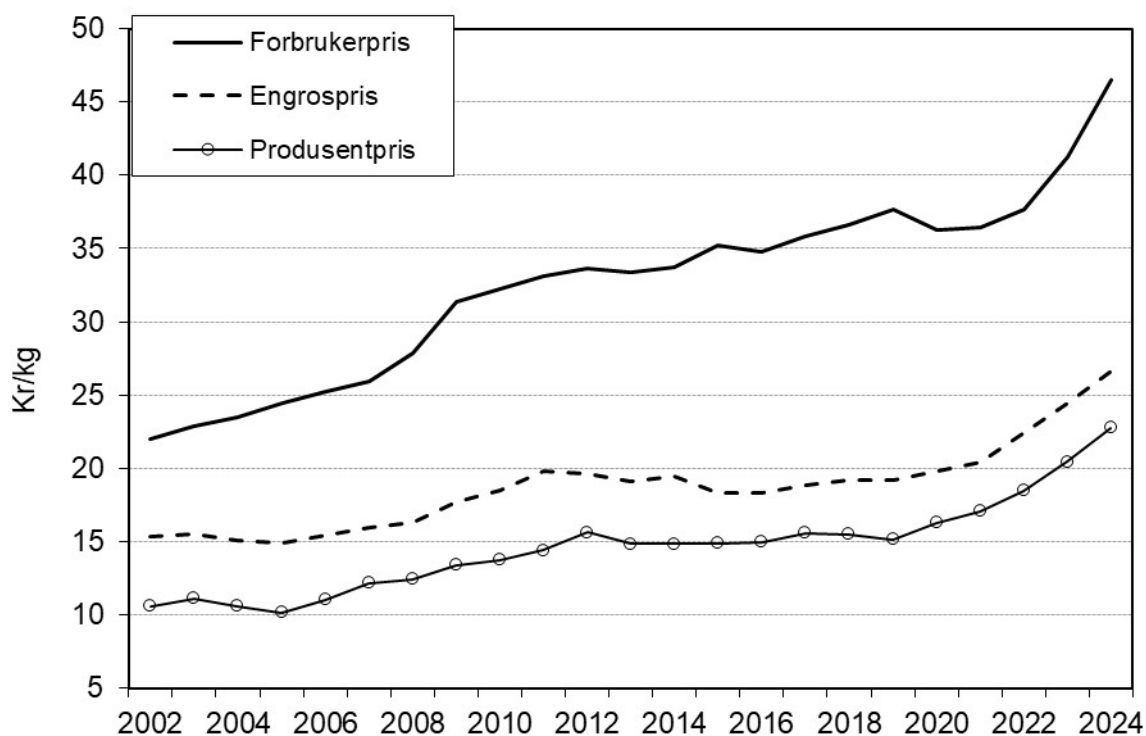
Figur 9-8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

9.6 Egg

Figur 9-9 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 12,6 prosent fra 2023 til 2024, etter en økning på 9,5 prosent fra 2022 til 2023.

Engros- og produsentprisen økte henholdsvis 8,9 prosent og 11,4 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9-9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

Kilde: SSB, NIBIO og Totalkalkylen

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «*Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.*»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10-1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2024, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10-1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2010	2020	2023	2024
Menn	60 914	37 471	30 563	29 095	28 710
%	87,1	85,6	83,3	82,7	82,5
Kvinner	9 045	6 295	6 128	6 079	6 094
%	12,9	14,4	16,7	17,3	17,5
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>43 766</i>	<i>36 691</i>	<i>35 174</i>	<i>34 804</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2023 og 2024

Tabell 10-2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2024 økte kvinneandelen i alle fylker, og for landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 17,5 prosent i denne perioden.

Tabell 10-2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2010	2020	2023	2024*
Viken			16,2	16,8	
Akershus og Oslo	11,6	14,3			16,3
Buskerud	13,7	14,7			19,8
Østfold	11,8	13,5			15,8
Innlandet	13,1	13,1	15,8	16,4	16,3
Vestfold og Telemark			16,4	16,7	
Vestfold	10,5	10,9			15,6
Telemark	16,1	15,0			18,3
Agder	12,9	15,1	17,4	18,4	18,1
Rogaland	11,1	14,5	15,4	15,3	16,0
Vestland	13,9	15,2	17,3	18,1	18,4
Møre og Romsdal	13,7	15,6	16,4	17,1	17,4
Trøndelag	10,0	13,2	16,5	17,4	17,4
Nordland	15,9	16,6	18,8	18,9	19,2
Troms og Finnmark			24,3	25,4	
Troms	17,7	19,4			24,5
Finnmark	21,4	23,5			30,7
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>17,3</i>	<i>17,5</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2023 og 2024

Tabell 10-3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2024 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper.

I produsentregisteret er det kun mulig å registrere én person som bruker, selv om gården i praksis blir drevet i fellesskap av to personer. I sånne tilfeller er det ofte mannen som er registrert som bruker, så andelen kvinner som driver gård kan i realiteten være noe høyere.

Hvis en ser på sysselsatte totalt i jordbruk, skogbruk og fiske, så er kvinneandelen 23 prosent.

Tabell 10-3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2010	2020	2023	2024*
< 100 ¹⁾	16,2	18,1	21,1	21,5	21,6
100–199	11,8	15,1	17,3	17,9	18,4
200–299	9,3	12,8	15,9	16,7	16,5
300–499	8,1	10,4	13,1	14,5	14,8
500–799	6,0	9,2	11,6	11,9	12,1
≥800	6,3	4,6	6,7	7,6	8,2
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>14,4</i>	<i>16,7</i>	<i>17,3</i>	<i>17,5</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999, 2010 og 2020, den beregna totalpopulasjonen i 2023 og 2024

Tabell 10-4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,3 år høyere enn for kvinner i 2024.

Tabell 10-4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2024*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	20,8	21,6	28,9	14,1	6,3	8,2	51,3
Kvinner	27,5	26,8	28,4	9,1	3,3	4,8	48,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjonen 2024

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10-5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2023. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som solgte eiendom i denne perioden var 61,0 prosent av eierne menn og 36,7 prosent kvinner. Av de som overtok var 60,6 prosent menn og 36,0 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2023 1,0 prosentpoeng høyere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige kjøpere var det i 2023 1,5 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010, mot hhv. 2,3 og 3,4 prosent i 2023.

Tabell 10-5 Eiendomsoverdragelser i 2023. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Viken	63,6	33,1	3,3	60,2	35,6	4,1
Innlandet	64,4	33,8	1,8	62,1	33,6	4,3
Vestfold og Telemark	64,9	32,8	2,3	58,0	40,3	1,6
Agder	54,5	43,2	2,3	54,9	43,3	1,8
Rogaland	61,1	37,1	1,9	60,4	37,3	2,3
Vestland	59,7	37,5	2,8	59,9	36,9	3,2
Møre og Romsdal	62,7	35,5	1,8	60,2	37,9	1,9
Trøndelag	61,0	36,3	2,7	58,0	39,9	2,2
Nordland	66,0	32,1	1,9	62,1	34,8	3,0
Troms og Finnmark	55,4	42,2	2,4	55,8	41,4	2,8
Landet	61,0	36,7	2,3	60,6	36,0	3,4

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2023. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10-6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2023. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 21,3 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2023. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 54 år, noe som er 6,4 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10-6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 1,8 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2023. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab. 10.4) 7,5 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt 12,6 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10-6 Aldersfordeling for nye eiere i 2023 og for alle eiere i 2023. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	13,5	22,2	19,1	21,8	14,5	8,9	47,6
	Kvinner	7,8	17,0	15,9	21,1	16,9	21,3	54,0
Alle eiere	Menn	2,4	8,7	14,8	24,5	24,7	25,0	58,8
	Kvinner	1,7	8,3	14,5	23,3	21,6	30,6	60,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2023, alle omsetninger 2023

Tabell 10-7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2023. Vi ser at 71,2 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2023 var menn og 21,9 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 45 år.

Tabellen viser at det i 2023 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved de fleste former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 67 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 44 år i gjennomsnitt.

Tabell 10-7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2023

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 214	71,2	21,9	6,9	45
Gave	2 078	66,9	32,7	0,4	44
Uskifte- /skifteoppgjør	3 018	40,0	59,4	0,5	67
Tvangsauksjon	42	78,6	16,7	4,8	45
Annet	1 496	67,6	28,6	3,8	50
Totalt	8 848	59,0	38,3	2,7	53

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2023, alle omsetninger 2023

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10-8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovfôretende dyr», med en andel på 28,3 prosent. Andelen for sau er 20,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, melk og kjøtt. Felles foretak gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10-8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,6 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 30,5 prosent av kvinnene. 17,8 prosent av mennene og 12,4 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 14,2 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 11,6 prosent av kvinnene. 32,8 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

Tabell 10-8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2023

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 086	5 188	759	139	12,5	17,8	12,4	7,0
Øvrige jordbr.vekster	3 756	3 145	505	106	13,4	10,8	8,3	5,4
Hagebruksvekster	1 445	953	236	256	16,3	3,3	3,9	12,9
Storfe, melk	5 502	4 145	708	649	12,9	14,2	11,6	32,8
Storfe, kjøtt	4 106	3 424	581	101	14,2	11,7	9,5	5,1
Storfe, melk og kjøtt	563	452	56	55	9,9	1,5	0,9	2,8
Sau	9 025	6 904	1 868	253	20,7	23,6	30,5	12,8
Øvrig grovfôretende dyr	2 663	1 762	753	148	28,3	6,0	12,3	7,5
Svin og fjørfe	1 773	1 378	275	120	15,5	4,7	4,5	6,1
Blandet planteprod.	239	165	49	25	20,5	0,6	0,8	1,3
Blandet husdyrprod.	535	426	73	36	13,6	1,5	1,2	1,8
Komb. plante og husdyr	1 613	1 267	255	91	15,8	4,3	4,2	4,6
<i>Sum</i>	<i>37 306</i>	<i>29 209</i>	<i>6 118</i>	<i>1 979</i>	<i>16,4</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Totalpopulasjon 2023

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10-9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2023 utførte kvinner 24 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90.

Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10-9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23
2020	76	24	23	24	27
2023	75	24	22	25	27

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10-10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2023, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 64,3 prosent utdanning på universitets- og høgskolenivå. Hos menn har 24,1 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2023, så har 30,6 prosent av mennene høyere utdanning, og 27,7 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av både menn og kvinner som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole.

Tabell 10-10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen. 2023

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole
<39 år	11,3	64,6	24,1	8,4	27,4	64,3
40–59 år	13,2	57,0	29,8	8,3	34,0	57,7
>60 år	17,6	51,8	30,6	25,7	46,6	27,7
<i>Totalt nye eiere</i>	13,6	58,3	28,1	15,3	37,6	47,1
<i>Hele befolkningen</i>	24,8	43,1	32,1	22,8	34,8	42,4

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 2023, Landbruksregistret, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10-11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overfall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10-11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	9,6	5,5
40–59 år	8,3	3,7
>60 år	7,4	1,0
<i>Totalt</i>	8,5	3,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 2023, Landbruksregistret, Utdanningsstatistikken.

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10-12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 32,6 prosent kvinner mot 26,5 prosent menn. Relativt sett er det også færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10-12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2023

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	29 087	26,5	19	33,8	16,2	4,4	20,6
Kvinne	6 024	32,6	21,6	32,7	10	3,2	13,2
<i>Alle</i>	<i>35 111</i>	<i>27,6</i>	<i>19,5</i>	<i>33,6</i>	<i>15,1</i>	<i>4,2</i>	<i>22,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 10-13 viser tilsvarende tall som i tabell 10.12, men med tall kun for bruker.

Tabell 10-13 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker. Prosentandel etter kjønn. 2023

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	29 087	27,7	13,9	29,8	16,5	12,1	28,6
Kvinne	6 024	36	13,9	30,4	12	7,7	19,7
<i>Alle</i>	<i>35 111</i>	<i>29,2</i>	<i>13,9</i>	<i>29,9</i>	<i>15,7</i>	<i>11,4</i>	<i>27,1</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk.

Tabell 10-14 nedenfor er tilsvarende tabell 7-14 og tabell 7-15, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Det er de med inntekt over kr 361 420 som i 2023 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10-14 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2023

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–93 000	93 001–194 999	195 000–361 420	>361 420
Mann	29 087	26,5	14,9	12,7	11,1	34,8
Kvinne	6 024	32,6	17,3	13,2	11,1	25,8
<i>Alle</i>	<i>35 111</i>	<i>27,6</i>	<i>15,3</i>	<i>12,8</i>	<i>11,1</i>	<i>33,2</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk